

MUSEĬON

9

**ГОДИШЊАК
ГРАДСКОГ МУЗЕЈА СУБОТИЦА**

**GODIŠNJAK
GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA**

**A SZABADKAI VÁROSI MŰZEUM
ÉVKÖNYVE**

Суботица, Subotica, Szabadka
2010.

Главни и одговорни уредник / Glavni i odgovorni urednik / Fő és felelős szerkesztő:
Hulló István

Уредништво / Uredništvo / Szerkesztőség:

Mirko Grlica
Nevenka Bašić Palković
Korhecz Papp Zsuzsanna
Viktorija Šimon Vuletić

Преводиоци / Prevodioci / Fordítók:

Molnár Anna
Vlahović Kristina

Лектори / Lectori / Lektorok:

Nevenka Bašić Palković
Búbos Márki Otília

Фотографије / Fotografije / Fényképek:

Hevér Miklós

Издавач / Izdavač / Kiadó:

Градски музеј Суботица
Gradski muzej Subotica
Városi Múzeum Szabadka

Штампа / Štampa / Nyomda:

Printex, Subotica

Тираж / Tiraž / Példányszám:

400

Садржај – Sadržaj – Tartalom

Arheološko odeljenje – Régészeti osztály

PETER RIC (RICZ PÉTER): <i>Бачка Топола за време сеобе народа (Topolya a népvándorlás korában)</i>	7
--	---

Biblioteka – Könyvtár

NEVENKA BAŠIĆ PALKOVIĆ: <i>Knjige iz 18. veka u stručnoj biblioteci Gradskog muzeja u Subotici</i>	31
--	----

Etnološko odeljenje – Néprajzi osztály

ARPAD PAP (PAPP ÁRPÁD): <i>Krv u narodnom verovanju</i>	45
VIKTORIJA ŠIMON VULETIĆ: <i>Vanevropska zbirka u interakciji</i>	67

Istorijsko odeljenje – Történelmi osztály

MIRKO GRLICA: „Krivci“ za „srdačne pozdrave“. <i>Izdavači topografskih razglednica Subotice do 1945. godine</i>	103
---	-----

Pedagoško odeljenje – Pedagógiai osztály

HARGITA GAŽO (GAZSÓ HARGITA): <i>Muzejske igraonice u teoriji i praksi na temu književnici Bačke Topole u stalnoj postavci Muzeja Bačka Topola (Ogranak Gradskog muzeja Subotica)</i>	115
RAFFAI JUDIT: <i>A száz évvel ezelőtt született Ortutay Gyula vajdasági kötődései</i>	145

Prirodnjačko odeljenje – Természettudományi osztály

LOVÁSZ GABRIELLA: <i>Tuberkulózis a zombor-repülőtéri késő középkori temető embertani anyagában</i>	159
---	-----

Umetničko odeljenje – Művészeti osztály

OLGA K. NINKOV: <i>Povodom osnivanja Poklon zbirke Jožefa Ača</i>	173
---	-----

Izložbe koje su u Gradskom muzeju organizovane do polovine 2010. godine A Városi Múzeum kiállításai a 2010-es év első felében	189
--	-----

Штампање ове публикације омогућили су:
Štampanje ove publikacije omogućili su:
Az évkönyv megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

nka

Nemzeti Kulturális Alap

ГРАД СУБОТИЦА
GRAD SUBOTICA
SZABADKA VÁROS

Петер Риц (Ricz Péter) - археолог, виши кустос

БАЧКА ТОПОЛА ЗА ВРЕМЕ СЕОБЕ НАРОДА (Topolya a népvándorlás korában)

Апстракт: Досадашња археолошка истраживања доказују да је Бачка Топола и њена околина увек била место окупљања разних људских групација. Ово подручје било је густо насељено у периоду Авара (VI-IX век), као и за време Угарске краљевине почевши од X-XI века. Велика сеоба номадских народа одиграла се у I миленијуму. Учеснике ове велике сеобе увек су отерали јачи и моћнији освајачи. Иранци, Хуни, Германи, Хунобугари, Авари, Словени, Мађари, Монголи, Турци и ко зна колико њих у овој дуго-трајној миграцији народа су пљачкали, убијали и пустошили на територијама својих непријатеља, често уништивши и себе. Стручњаци се не слажу о тачном временском детерминисању ове епохе. Најмаркантнији народ овог периода су били Авари. О њиховом пореклу познате су разне теорије. Тешко се може дефинисати ко су били у ствари номади који су себе називали Аварима. Византијски цар Јустинијан је склопио војни савез са њима, а након тога они су се на челу са каганом Бајаном доселили у Карпатски басен (568. г.). Насељавањем Авара потпуно је измењен етнички састав у Панонској низији. Током 70-их година XX века у јужном атару Бачке Тополе откривена је велика сарматско-аварска некропола, чија једна трећина датира у тзв. раноаварски период (Први каганат). Може се закључити да су Авари у првих педесет година присуствовања у Бачкој Тополи били војнички непобедиви. У њиховим гробовима пронађено је све што је било карактеристично за живот Авара у Панонској низији. Почетком 1976. г. на северном делу града код данашње бране вештачког језера нађени су гробови освајача домовине Мађара и њихових потомака. Већи део гробља је уништен. Спашени гробови сведоче о постојању једног хришћанског гробља из времена X-XI века.

Кључне речи: лес, вода, номади, сеоба, некропола, гроб, Авари, Први каганат, дрво, рефлексни лук, накит, оружје, посуђе, коњ, Мађари, племе, држава, Панонска низија, Карпатски басен.

Увод

Бачка Топола спада у ред већих насеља (градића) средњобачког региона који имају значајну археолошку прошлост. Географски положај самог места гарантује оне природне услове, који су неопходни (били) у процесу настанка једне насеобине у било

ком археолошко-историјском периоду. Бачка Топола и њена непосредна околина се налази, малтене на средини територије пространог лесног платоа, између два значајна водотока, Дунава и Тисе, названог по народном имену Телечка висораван. Ово подручје је настало престанком таложења леса крајем плеистоцена, за време последње фазе леденог доба. Утицајем јаким северних ветрова дошло је до формирања мреже водотокова и с тиме су створени услови за стално снабдевање водом ових простора.

Нама познати, односно већином непознати древни народи (археолошке културе), првобитно су се настанили у близини воде. Присуство воде је у великој мери утицало на сеобу и опште кретање и настањење разних народа (племена). Вода и дати природни услови су утицали на формирање и развој насеља. Бачка Топола се налази у кориту једне више километра дуге мреже вода. Немамо података из давне прошлости о постојању једног великог насеља, из врло једноставног разлога: овдашњи географски и природни услови нису омогућили масовно насељавање или формирање једног већег центра. Али на овој територији поред Криваје (Бачер) и на њеним безименим притокама, стално су се настањивали људи из разних историјских епоха.

Досадашња археолошка открића доказују да је Бачка Топола и њена околина увек била место окупљања разних људских групација (племена). Утврђено је да је ово подручје било густо насељено у тзв. периоду Сармата (I-V век) и Авара (VI-IX век), као и за време Угарске краљевине почевши од X -XI века.¹

Велика сеоба номада

Велика сеоба номадских народа која се одвијала у првом миленијуму је била најкрвавија, и можда најбруталнији чин у историји човечанства. Ако посматрамо дух ове сеобе и трајање, онда морамо констатовати да је то била једна монументална миграција разних народа. Учеснике ове велике сеоба увек су отерали јачи и развијенији освајачи. Сви су покушали да оснују нову домовину тамо где су били прогнани и нису могли предвидети да ли ће у томе успети. Иранци, Хуни, Германи, Хуно-Бугари, Авари, Словени, Бугари, Мађари, Монголи, Турци и ко зна још колико њих, без изузетака, сви су прошли кроз ову сеобу у правцу исток-запад на такозваном светском друму народа. У овој огромној миграцији народи су пљачкали, убијали, уништавали на територијама непријатеља, а оно што је најдрастичније, често су уништили и себе. Већина ових народа је нестала у струјама историје, а истодобно неки су опстали и они су тако постали преци данашњих европских народа.²

¹ Види: Теренски дневник рекогносцирања терена и археолошких ископавања, одн. инвентарну књигу археолошког одељења Градског музеја у Суботици

² Szekeres Laszlo - Ricз Péter: Szabadka története a régmúltban, Szabadka, Bácsország könyvek 3, Grafoprodukt, 1998 (у даљњем: Szekeres - Ricз, Szabadka története), 18

Стручњаци се не слажу у тачном временском одређивању ове епохе. Гледајући западну Европу, можемо поставити границу од 375. до 567. године као временске оквира, када су заправо Хуни дошли у Панонску низију, а Лангобарди освојили Италију. Ако истовремено погледамо и догађања у средњој Европи, онда ова епоха мора бити мало дужа јер је започела појављивањем Хуна и завршила се досељавањем старих Мађара.³

После досељавања старих Мађара у Карпатски басен (895/6) било је још и других досељавања народа (Кумани, Печењези, као и још неколико пустињских племена). Задњи велики номадски напад се одиграо 1241. године када су Монголи (Татари под вођством кана Батуа) катастрофално опустошили Панонску низију и Балканско полуострво. Међутим, ови напади нису битно утицали на европске народе.⁴

Чињеница је да Панонска низија, а унутар тога, подручје између Дунава и Тисе, игра значајну улогу у великој миграцији (сеоби) номадских народа. Често су на овим просторима били центри великих држава (Хуни, Авари). Десило се у првом миленијуму да је овде одлучена будућност Европе. Звучи мало необично, али је истинито. На жалост, још увек мало знамо о тим народима, о њиховом друштвеном уређењу још мање! Једва је нешто забележено о тим дешавањима ван Римског царства, односно за нас интересантном Варварикуму. Ово мало што је остало није реално, јер о непријатељу ништа лепо не сме да се каже. Тако само архологија може да открије праву слику о тим народима, да разоткрије и објасни њихове навике, обичаје, културу - што их је некада чинило великим и моћним.⁵

Германи и хунски племенски савез

Иако ни у Тополи ни у околини нема архолошких налаза који би указали на боравак Хуна и Германа, морамо у неколико речи поменути те народе. Првенствено о Хунима и о њиховом легендамом краљу Атили. Без обзира на легенде, Атила и Хуни никада се нису населили стално у богатој и лепој Панонској низији. Чини се невероватним, али то је истина да је Атила са огромном пратњом, својим војним старешинама око 440. године преместио своје боравиште (главни град) између Дунава и

³ Синтезе о збивањима тзв. сеобе номадских народа (или по другој терминологији: велике сеобе народа) као и о археолошким налазима тог периода (IV-X век) види: Јован Ковачевић, Варварска колонизација јужнословенских области од IV до краја VII века, Нови Сад, 1960; Даница Димитријевић-Јован Ковачевић-Зденко Вински, Сеоба народа, Археолошки налази сеобе народа у југословенском Подунављу, Земун, 1962; Даница Димитријевић, Периодизација раног средњег века у југословенском Подунављу, Материјали IV, Београд, 1967.; Ricz Péter, A népvándorlások problematikája Bácskában, Létünk 1975/2 Fórum Újvidék, Даница Димитријевић, Доба великих миграција, Монографије Шajakшке, Историја I., Нови Сад 1976 Душко Мркобрад, Археолошки налази сеобе народа у Југославији, Fontes Archaeologiae Jugoslaviae III, Монографије 6, Београд, 1980.

⁴ Szekeres - Ricz, Szabadka története, 127.

⁵ Види: Византијски извори за историју народа Југославије I, Византолошки институт САНУ, Београд, 1955.

Тисе. Тај главни град се налазио негде у троуглу између Суботице, Сенте и Сегедина, међутим, чињеница је да Хуни масовно никада нису ушли у Карпатски басен.⁶

По обичајима древних народа и тактици освајања, Хуни су послали напред као извидницу (у другој половини IV века) већ освојене народе као што су то били Сармати и Источни Германи (Готи, Гепиди, Скири) у Панонску низију (Карпатски басен) и против Римске империје. Врло је важно споменути да је за Варваре (сви који нису римског порекла) увек био циљ освајање Вечног града, Рима. Сви су хтели да постану римски владари. Ова жеља за титулом римског краља (цара) од VI века је прешла на Источноримско царство, на Византију. Познато је да је Цариград (Константинопољ), данашњи Истанбул, као наследник Рима дуго сачувао своју независност, све до 1454. године, када су га Турци Отоманске империје освојили. Где су већ онда били Хуни и њихови савезници Германи? Одавно су нестали - потонули у историјским олујама, остављајући археолозима да открију њихову тајну. Са сигурношћу можемо рећи кад је германско-хунска солдатека освојила територију између Дунава и Тисе, да су овде живели Сармати који су прихватили њихову владавину. Највероватније да је у V веку била код Бачке Тополе једна мања посада Хуна. Неочекивана Атилина смрт (454) је променила односе, Германи једноставно нису имали војну снагу да очувају ове територије. Они су се борили на линији Дунава и ту су оснивали своје државе.

Авари

Одлазак Германа (Гепиди и Лангобарди) је уследио после провале Авара из средње Азије. Ни данас није потпуно јасно кога означавамо овим именом. Ко су били ти народи који су себе назвали Аварима? Византијске белешке из VI века говоре о неким лажним Аварима, о Вархунима (састављеним од варских и хунских племена). Према томе, можемо закључити да Авари нису били јединствени народ.⁷

О пореклу Авара познато је неколико теорија. Немамо могућност да размотримо сваку, зато ћемо говорити само о историјски потврђеном доказу. По том, Авари су настали од савеза два велика племена. То су Хиунгну (Хјон, Хун) и Вари, односно Авари непознатог порекла.⁸ На степама у околини пустиње Гоби имали су славну државу око 400-500 год. Ова територија је у ствари, права колевка сеобе народа, јер одавде су кренули поједини народи или пак одломци разних народа, према западу, тј. према Европи. Око 550. год. у унутрашњости Азије се распала аварска држава. Побуњена турска племена су рушила старе владаре који су бежали код својих рођака Хефталита, који су живели на северним територијама данашњег Авганистана. Пошто су их Турци гањали, и рођаци су морали напустити стару домовину. Под непознатим условима два сродна народа су се ујединила и назвала себе именом

⁶ Bóna István, *A magyar régészet regénye*, Budapest, 1968, 115.

⁷ Szádeczky Kardoss Samu, *Hitvaló Theophanes az avarokról*, Antik tanulmányok Budapest, 1970, 127.

⁸ Већина стручњака идентификује их са потомцима некадашњих Жуан-Жуана (Jojuana), види: Јован Ковачевић, *Аварски каганат*, Београд, 1977, 11-26.

Авари. Под тим именом су се појавили на граници Византије под вођством легендарног аварског кагана Бајана (краљ краљева).⁹

Јустинијан, славни цар византијски, 558. године је прихватио Аваре за савезнике. Ови, на челу са каганом Бајаном, захвалност за поверење Византије узвратили су на тај начин што су следећих неколико година побеђивали све побуњене народе на границама царства (Кутригуре, Утригуре, Словенске Анте и неколико мањих пустинских племена).¹⁰

Још за време владавине Јустинијана, Авари су тражили дозволу за насељавање византијске територије. То нису добили јер се Цариград учио на понашању Хуна и Гота. Онда су Авари са северне стране обишли Панонску низију (Карпатски басен, односно саме Карпате) и дошли до Елбе, где су наишли на Франке. Вратили су се поред Црног мора, где им је било централно седиште. За једну деценију су њихове коњаничке чете, уздуж и попреко прешле источну, а највероватније и средњу Европу. Нема конкретних доказа, али може се претпоставити да су боравили и у Панонској низији. На крају, 567. год. ступили су у савез са Лангобардима, који су живели западно од Дунава, против германских Гепида настањених на данашњој територији Војводине. Авари под вођством кагана Бајана, средином 558. год. са две стране су напали Панонску низију кроз уске пролазе Карпата и поред Дунава (као касније стари Мађари под вођством Кнеза Арпада). У првој фази су без великих препрека освојили низију и подручје између Дунава и Тисе (Гепиди су бранили стратешки важну линију Дунава). На пролеће идуће године одласком Лангобарда и њихових савезника - освојили су цео простор између Карпата.¹¹

У току 568/69. год. насељавањем Авара потпуно је измењен етнички састав у Панонској низији. Од народа који су раније овде живели, само су Сармати остали ту и тамо у мањим заједницама. То важи и за Бачку Тополу, где су у ово доба становали Сармати и нису имали другог избора него да се покоравају освајачима, што доказују откривене некрополе Сармата и Авара.

Археолошки локалитет „Банкерт – кланица“

Године 1958. је регистровано налазиште „Банкерт – кланица (Vágóhíd)“, када је пољопривредна задруга Бачке Тополе ископавала велики јарак за депоновање сточне хране. Тада су откривени гробови и гробне раке са костима. Нађене кости су пренесене у уметничко насеље, стваралачки камп, који је функционисао у близини данашње кланице. Одавде су пребачени у суботички Градски музеј. Следећих година дошло је до организованих ископавања под надзором стучњака. Откривено је шест гробова од којих је било пет из аварских времена, а један из епохе Сармата.¹²

⁹ Czeglédi Károly, Nomád népek vándorlása napkelettől napnyugatig, Budapest, 1962, 137.

¹⁰ Szádeczky Kardoss Samu, Ein Versuch und Sammlung und Chronologische Anordnung der griechischen Quellen der Awarenzeit, nebst einer Auswahl von anderssprachlichen Quellen, Opuscula Byzantina 1., Szeged, 1971, 63.

¹¹ Kovrig Ilona, Adatok az avar megszállás kérdéséhez, Archeológiai Értesítő 82, Budapest, 1955, 30-41.

¹² Петер Риц, Археолошка налазишта у Североисточној Бачкој, Нови Сад, РАД ВМ 25, 1979

На поменутом узвишењу (правац исток) нађене су некрополе из две археолошке епохе. Ништа се није догодило наредних петнаестак година како је то већ уобичајено. Почетком 70. година приликом изградње нове индустријске кланице нађени су археолошки предмети (делови глинених посуда). Захваљујући успешној сарадњи између Скупштине општине Бачке Тополе и суботичког Градског музеја почело је организовано, систематско ископавање археолошких вредности од 1973. године.¹³

Четири године (1973, 1974, 1975, 1977) је трајало ово археолошко откривање. Укупно 222 сарматских и аварских гробова је стручно ископано и спашено за културу човечанства. Ове некрополе су ретки примери откривених објеката из археолошких времена. Крајем 1973. године привремено је обустављен научно-истраживачки рад, због неразумевања руководиоца кланице. Касније је проблем позитивно решен и настављен рад, којом приликом је ископана огромна аварска некропола из VI века. Сазнало се да испод целе грађевине (сва. 20.000 м²) леже гробови и други значајни археолошки налази. Налазиште Банкерт укупно садржи више од хиљаду гробова и рака. Велики део овог богатог налазишта је остао заробљен у бетону, као и остаци старог насеља Бачке Тополе (Fybayth-Фибајч).

Ово је чињенично стање и не можемо га мењати. Боље да разматрамо резултате вишегодишњих ископавања. Најзначајнија је аварска некропола. Шта је из научног угла битно од налаза на локалитету Банкерт?

Пре свега, откривена некропола једном трећином припада епохи раних Авара (568-600), период тзв. првог каганата. Друго, оваква стара аварска некропола усред Бачке још није била верификована. Рана аварска племена су првенствено насељавала речне прелазе (газишта) освајајући битне стратешке положаје на рекама (Дунав, Тиса). Антрополошка испитивања и начин распоређивања гробова јасно показује да се ради о племенској некрополи.¹⁴ То значи да је на територији данашње Б. Тополе живела једна велика породична заједница, која је припадала једном од доминантних аварских племена.

Глава породице није сахрањен у ову некрополу, плашећи се евентуалних пљачки. Међутим, нађена је гробница поглаварице, тј. „велике госпође“. Њена гробница била је дубока 4 метара. Али пљачкаши гробова испразнили су и ову дубоку гробницу. Она је била правоугаоног облика, поглаварица је смештена на неко једноставно носило (или на свој кревет) главом окренута према северу, а лицем према сунцу. У брижно израђеној гробници подигнут је плафон од дасака у висини 70-80 цм изнад покојнице. Пљачкаши су пробили овај дашчани плафон тражећи драгуље и вредније ствари. Никада нећемо сазнати шта се десило, можда је неко прекинуо или уплашио лопове јер нису успели да заврше свој злочиначки посао. Само је горњи део скелета старе даме био растурен. Са стручног гледишта два врло вредна златна прстена и једно бронзано огледало је остављено археолозима за проучавање. Златни прстенови византијског порекла су највероватније доспели као трофеји у једном раном аварском војном походу.

¹³ Са стручног аспекта Ласло Секереш, а од политичара: Ференц Чубела, Станко Шкорић, Ласло Танка, Ласло Сливка, Петер Тот, Лајош Николовић, Антал Пеновац, новинар Јожеф Сабо - а наравно још и многи други су помагали ископавања.

¹⁴ Gyula Farkas - Antonia Marcsik - László Vékony, Paleopathologische Felle in der awarenzeitlichen Serien von Bačka Topola, SFR Jugoslawia, Szeged, 1979, 15-33.

У споменутом гробу и у другим, касније откривеним гробовима (око двадесетак) такође се пољављују ове гробнице изграђене од дасака. Ова археолошка ископавања су потврдила обичаје сахрањивања код Авара на територији унутар Карпатског басена.

Уз велику бригу и тачност су раке ископаване (дубине 2,5 м) и у њих смештене од дасака изграђене гробнице за сахрањивање. Нарочито важно откриће је употреба дрвеног материјала, јер се претпоставља да ово подручје у то доба већ није обимно располагало дрвећем и шумама. У тим гробницама су врло често нађене даске и греде, дебљине 8-10 цм.

Још једно значајно откриће се везује за ове аварске гробове, наиме, нађено је најопасније оружје тога времена тј. рефлексни лук (повратни лук). Коштане оплате овог типа оружја су нађене у 13 гробова. Један потпуни комплет коштаних плочица састајао је од 13 комада. Нађене су само плочице од костију, јер је првобитни лук прављен од дрвета, коже, рогова и других органских материјала које је време уништило. Гробови са пронађеним луковима (само гробови мушкараца) су веродостојни доказ тога да су у Б. Тополи сахрањени чланови породице поглавара племена, јер је његова војска (стража) носила то оружје са којим је касније и сахрањена.

Исто тако је важно, можда и важније са стручног аспекта, постојање многобројних лукова који су остали сачувани, па се могу правилно реконструисати. Захваљујући овим налазима имамо тачне податке о изгледу тих лукова. Дужина им је отприлике 140 цм (у затегнутом стању), вишеслојни су и, по историјским доказима, далеког домета (око 400 м удаљености). Ово оружје је било право ремек дело својих мајстора.¹⁵

Може се закључити да су Авари у првих педесет година присуствовања у Б.Тополи били војнички непобедиви. Једном речју, у налазишту „Банкерт“ пронађено је све што је било карактеристично за живот Авара у Панонској низији. Ови докази су величанствени, ако узмемо у обзир чињеницу да је свега један део некрополе откривен и стручно истражен.

Авари који су овде основали домовину, имали су карактеристично номадско друштво. После смрти легендарног кагана Бајана (негде на почетку 600. год.) његови синови су дошли на престо и водили свој народ до 670-680. год. Овај период је био такозвано златно доба Авара. Живели су у богатству и изобиљу.¹⁶

Као што видимо на тополским налазима, који су нам остали у опљачканим гробовима, ово богатство је пореклом из Византије и западне Европе. Авари су непрестано нападали ове земље ради харања и пљачкања. Никада нећемо сазнати ко је и када опљачкао ране аварске гробове, али нас теши чињеница да смо упознали начине и карактеристике шаманског сахрањивања. Богато су облачили и окитили своје покојнике - нажалост, баш је то подстицало лопове.

У женским гробовима је било пуно златног накита (из Византије и других области) и тзв. дугме за вретено, претежно прављено од глине (што указује на плећење и ткање), разни коштани украси (амулети), ђердани, нарукнице, разни бобци од стаклене пасте (бисери), и две врсте керамичких посуда - прва, она уобичајена груба, сива, слабопечена тзв. гробна керамика, а друга, за Аваре веома карактеристична, фина, добро печена и по доминантној боји названа тзв. жута керамика.

¹⁵ Риц Петер - Ђула Ј. Фабиан, Интердисциплинарни приступ реконструкцији аварског лука, Нови Сад, РАД ВМ 35, 1993, 75-85.

¹⁶ Szekeres - Ricz, Szabadka története, 75.

У гробовима мушкараца, где није пронађен већ споменути лук, претежно су били предмети и ствари које су одражавале покојников социјални статус, друштвену припадност: пресоване, позлаћене, сребрне плоче или позлаћене бронзане ливене ствари, мањи и већи ножеви, мушке минђуше (то је обичај код Авара), кресива и посуде као у женским гробовима. У неким гробовима (већ опљачканим, по чему претпостављамо да су били богати) нађене су позлаћене сребрне плоче које су биле део украса богато окићеног посмртног покривача. Горе наведени прилози нам доказују да је њихова култура била на високом нивоу.

Ни у Бачкој Тополи, ни у другим аварским гробовима средње Бачке, нисмо наишли на гробницу са коњем. Или је неки закон то забрањивао или неки други разлог стоји иза тога, што је за нас још непознато.¹⁷

Остаје отворено питање где се налазило њихово насеље. Научна претпоставка је да је било на западним и јужним долинама од „Банкерта“. Међутим, конкретни докази за то не постоје. 1976. год. северно од града, на узвишици у близини гараже „Тополатранс“-а нађена је једна посуда из епохе велике сеобе народа, али ово не може да потврди 150-200 годишње постојање аварског насеља. Не смео занемарити ни ту чињеницу да су номади ко зна колико година живели по логорима. Површинске остатке оваквог насељавања, каснији па и данашњи интензивни пољопривредни радови су једноставно уништили (нарочито дубоко орање).¹⁸

Некропола на локалитету „Банкерт“ је само делимично откривена. Још увек постоји могућност и нада у нама да ће се овај рад наставити. Највероватније да се некропола завршава на источној страни бетонског пута Топола - Мали Иђош. Наравно, то ће остати задатак будућим археолозима овог краја.

Историјски, а ни археолошки није доказано колико времена су живели Авари на територији Б. Тополе, тј. докле су користили ово гробље. Научно је доказано и познато је из историје како се даље развијало њихово друштво, шта је била њихова судбина у каснијим вековима. За време владавине синова кагана Бајана, знатно је ослабила ова номадска држава. Преокрет је дошао 626. год. после неуспешног напада на главни град Византије, Цариград. Неуспех је довео до побуна и племенских ратова, тако да се велика номадска империја Авара распала. У VII веку дошао је нови талас народа у Панонску низију. У археологији овај релативно кратак период се зове средње аварско доба. Задњи представници процеса досељавања су била племена касних Авара (време тзв. Другог каганата). До данашњег дана се води дискусија о томе, ко су били последњи представници позних односно касних Авара.

Сигурно је да у то доба (VIII век) аварска власт није прекорачила границе Карпатског басена.

Авари су поново основали једну, тзв. „ничију земљу“ на територији данашње Аустрије. Граница јој је била река Енс. Крајем VIII века, франачки краљ Карло Велики се појавио са својом освајачком војском на тој граници. Држава Франака, на челу са Карлом Великим, представљајући хришћанство, потценила је и осудила Аваре због њихове шаманске вере. Крвави рат, без милости, који је почео око 790-е год. трајао је десетак година. На крају, Карло Велики је успео да уништи независну аварску државу у Панонској низији, како у војном, тако и у политичком смислу.¹⁹

¹⁷ Стара стручна литература спомиње гроб са коњем у Фекетићу, али то није потврђено.

¹⁸ Г. М. С. Теренски дневник, Секереш - Риц, 1976

¹⁹ Kollautz Arnulf und Miakava Hisayuki, Geschichte und Kultur eines Völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolkes I., Klagenfurt 1970

Двојно досељавање старих Мађара у Карпатски басен

У првим деценијама IX века, после престанка аварске владавине, у Карпатском басену су живела два владајућа народа. Западно од Дунава Франци, а источно од Тисе Бутари. Простор између Дунава и Тисе био је тзв. ничији простор, ничија земља. Сигурно је да су у IX веку на тим просторима живеле мање аварске групе које су успеле да опстану. Истовремено треба узети у обзир и нове придошлице, то су словенска племена (тзв. подунавски Словени). Словени који су живели поред Дунава и раније су покушали неколико пута да крену ка северу, али им то никад није успело за време владавине Авара, пошто је централно седиште аварских насеља било на подручју између Дунава и Тисе. По старом номадском обичају и тактици, подјармљена племена су била гурнута на периферију државе - стварајући тзв. тампон-зону у евентуалним сукобима или рату.²⁰

Никакве конкретне археолошке податке немамо из ових времена која научници називају „магловити девети век“.

Докази за овдашњи живот словенских племена до сада нису нађени. Постоји теорија о тзв. „двојном или дуплом“ досељавању Старих Мађара. Овом теоријом се покушава доказати даљи боравак аварских племена између Дунава и Тисе. По њој аварска племена су се ујединила са новим освајачима, Мађарима, који су дошли на ову територију под вођством Кнеза Арпада. Почетком седамдесетих година овог века покојни Ђула Ласло је обновио ту стогодишњу теорију о двојном освајању домовине и покренуо олују научних дискусија међу историчарима, лингвистима, антрополозима, укључујући и етнографе и друге.²¹

Суштина теорије је следећа: једна „мађарска хроника“ написана на турском језику. Ингирис из Тараха спомиње да су се Арпадови Мађари, за време освајања домовине, срили са народом који је „сопственим језиком говорио“. Ови су били остаци касних Авара за које наука сматра да су потомци Оногура (девет племена). Историјски наступ је почео 670. год. и трајао је до 800. год. У овом периоду је пропала аварска држава, како у друштвеном тако и у политичком смислу. Данашња наука тврди да је истовремено и аварски народ почео да изумире, да нестаје. Археолошки није доказано присуство ниједног другог народа. Временски циклус је поремећен - али требало би пронаћи адекватно објашњење за то.

Докази двојног освајања домовине могу се пронаћи међу обичајима Мађара, у праисторији овог народа, у њиховој музичкој култури, у антропологији и сл. Свугде се појављује питање двострукости.²²

Без обзира на чињенице, већина стручњака одбацује ову теорију, као и неке друге теорије везане за период VIII – IX века.²³

²⁰ Bóna István, *Orosháza története I*, Orosháza, 1965, 136.

²¹ László Gyula, *A „kettős honfoglalás“*, Budapest, Gyorsuló idő, 1978.

²² Szekeres - Ricz, *Szabadka története*, 83.

²³ Слично двојном досељавању мађарских племена позната је теорија о изгубљеним вековима или другим речима о фантомском периоду. Ни ова најновија теорија о непостојећим, одн. фалсификованим вековима није прихваћена ни од стране историјске, нити археолошке струке. Она је била промоцирана средином 90-тих година прошлог века путем немачких математичара. Основна тежња јој је негирање

Историјат старомађарских племена

Угро-фински Мађари, посматрајући њихово порекло, припадају Угрима. Ови народи су некада живели од Урала до Балтика. Били су ловци, риболовци и скупљачи у овом богатом шумовитом крају. Не знамо када су Стари Мађари прекинули овај начин живота и постали полуномади, који су били добри јахачи, али бавили су се истовремено и пољопривредом. Мешали су се са народима који су живели северно од Црног мора: Скитима, Сарматима и Турцима. Ови контакти су били од великог утицаја како на језик, тако и на стил живота. Стари Мађари су постали слични овим народима пустињских јахача.²⁴

Магна Хунгарија мађарске традиције, древна мађарска домовина је била негде западно од Урала, на просторима реке Волге и Каме, тј. на територији Башкирије. Средином VII века, Турци из унутрашњости Азије са тзв. западним Турцима, основали су једну по имену казарску државу код Кавказа. „Мођери“ су припадали отприлике 200 год. овом казарском заједништву - сасвим довољно времена за формирање јединственог народа - и тако су угрофинска племена примила турске етничке елементе.

У Казарији је дошло до верских и племенских ратова. То су искористила мађарска племена и осамосталила се. Константин Порфирогенит, цар Византије, забележио је њихова имена: Њек, Међер, Кирт-Ђармат, Таљан, Кер, Кеси, Јене. Напустили су Казарију и са побуњеним Кабарима основали један нов велики савез племена на југу од доњег Дунава до Дона. Овој новоосвојеној територији су дали име Етелкез, што у преводу значи „Међуречје“. На челу овог племенског савеза, по казарској организацији (двојно владарство), стајао је један номинални и један управни кнез: Кенде и Ђула.²⁵

Досељавање Старих Мађара у Карпатски басен у IX веку

Мађари су 890. год. дошли из међуречја у нову домовину коју су нашли у Панонској низији под вођством Кнеза Арпада, сина Алмоша. То је било освајање отаџбине. Од тог момента историја Мађара је тесно повезана са универзалном европском историјом. Мађари паганске, шаманске вере, откривали су слабости подељене хришћанске Европе. Мале градске државе нису биле у стању да се одбране од Мађара, који су крали и пљачкали по Европи стичући тако велико богатство.

предимензионарне улоге франачке државе за време владавине Карла Великог, доказивањем фалсификовања историјских чињеница у периоду између VI-IX века. Наиме, присталице ове теорије сматрају да овај временски интервал суштински није ни постојао, већ је накнадно креиран по налогу византијског цара Константина VII Порфирогенита и римског папе Силвестра II. Види: Heribert Illig - Klaus Weissgerber, *Magyarok a kitalált középkorban, Újraírt történelem*, Allprint, 2003

²⁴ Bartha Antal, *Östörténet és etnosz. Magyar Tudomány* 5. Budapest 1980

²⁵ Kristó Gyula, *A levéldiai törzsszövetségtől Szent István államáig*, Budapest, 1989, 39.

Овај период авантуризма је трајао до 995. год. кад је у Аусбуршкој бици (у ствари ради се о серији битака) Отокар I, немачки краљ, победио мађарску војску.²⁶

Након тога престали су мађарски пљачкашки походи - четовања, а кнез Геза и његов син Вајк (касније Стефан I Свети) почели су оснивање једне хришћанске државе. После смрти кнеза Гезе, око 996/997. у тешком братоубилачком рату Стефан I је успео да победи свог рођака кнеза Копана, бранитеља паганства, и увођењем римохришћанске вере (насупротив гркоисточној), придружио се западноевропској заједници. Мађарски народ је за све то платио високу цену. Морао је да остави дотадашњу шаманстичку веру и паганске обичаје, једино је могао да задржи свој стари језик и да сачува своју независност, у чему успева већ хиљаду година.²⁷

Бачка Топола за време досељавања старомађарских племена

Не можемо тачно одредити време кад су Арпадови Мађари населили територију садашње Б. Тополе, али успели смо пронаћи трагове њихових потомака. Досадашња археолошка испитивања указују на чињеницу да се мађарски освајачи ових територија нису настанили у близини локалитета „Банкерт – Вагохид“ (са својом сарматско-аварском некрополом), већ око 3-4 км северније од њега, на месту где се данас налази премештена ветрењача, а та чињеница доказује обичај дуалистичког живљења, што би баш могло да буде у духу теорије двојног досељавања. На истом локалитету се налазило и једно ранохришћанско гробље које се није могло у целости открити, јер је делом уништено за време изградње бране вештачког језера. У пролеће 1976. год. извршено је заштитно ископавање. Нађено је укупно 17 (16+1) гробова на једном релативно уском простору, али на несрећу струке већином у дислоцираном стању.²⁸

Гроб +1 је из доба Сармата и највероватније припада некрополи на месту оближње трафо станице. Осталих 16 гробова припадају хришћанском гробљу. Ову претпоставку доказује начин сахрањивања: гробови су били у низу у јужносеверном правцу, оријентацијом запад-исток. Покојници су смештени у релативно уским, не превише дубоким ракама, тесно један поред другог, на леђима, лицем према истоку. Ово је гробље карактеристично за X-XI век (тзв. рани период Арпадовића). Са стручне стране представља јединствен доказ за то да су освајачи домовине (или њихови потомци) живели на овом подручју.

²⁶ Dienes István, *A honfoglaló magyarok*, Budapest, 1972, 7.

²⁷ Ricz Péter, *Szemelvények a vajdasági magyarság történetéből a kezdetektől Trianonig I.*, Bácsorszá, 2007/II.

²⁸ Касније се сазнало да су неки мештани растурили гробове, али ту више није било помоћи, вредни археолошки налази су већ били уништени.

TOPOLYA A NÉPVÁNDORLÁS KORÁBAN

Összefoglaló

Topolya városa észak-dél fekvésű, több kilométeres „vízgyűjtő” rendszer medrében valamint annak partján fekszik. A régészeti időkből ilyen kiterjedésű (összefüggő) településről nincs tudomásunk, ugyanis az adott életkörülmények, földrajzi és társadalmi adottságok nem tették lehetővé egy több ezer főt befogadó központi szálláshely létrejöttét. Ezzel szemben a Krivaj(a)-Bácsér továbbá a névtelen mellékágai partján szívesen települtek le a különböző korok emberei. Az eddigi régészeti feltárások tanulsága szerint Topolya környéke az első évezredben volt folyamatosan lakott. Egészen bizonyos, hogy az ún. szarmata (I–V. sz.), az avar (VI–IX. sz.) valamint a kora Árpád-korban (X–XI. sz.) a város környéke sűrűn benépesített területnek számított.

Az első évezred folyamán lezajlott nomád népvándorlás az emberiség történetének egyik legvéresebb, legbrutálisabb eseménysorozata, ugyanakkor, ha erejét, szellemét és hosszú időtartamát vesszük tekintetbe, egyértelműen páratlan népmozgás volt. A népvándorlásban szereplő népeket szinte kivétel nélkül az erősebb ellenség (a hódító) űzte el hazájából. Mindegyikük új hazát igyekezett teremteni ott, ahol letanyázott, s hogy nem mindig sikerült ezt elérniük, többnyire nem rajtuk múltott. Irániak, hunok, germánok, hunbolgárok, avarok, szlávok, bolgárok, magyarok, mongolok, törökök, s megannyi különféle néptörzsek, kivétel nélkül megjárta a népvándorlás „jól kitaposott”, keletről nyugatra tartó útját, szaknyelven a népek országútját. Eközben ölt, rabolt és rombolt ellenfelének földjén, és ami a legmegdöbbentőbb, az idő múlásával gyakran önmagát is felemésztette. E néptömegek többsége eltűnt a történelem süllyesztőjében, ugyanakkor mások megmaradtak, és alapját képezték Európa mai nemzeteinek.

A Kárpát-medence, és ezen belül a Duna–Tisza köze (tehát vidékünk is) kulcsfontosságú szerepet játszott a népvándorlás időszakában. Gyakran nagy kiterjedésű nomád birodalmak központjává vált ez a terület (hunok, avarok), és voltak időszakok az első évezred folyamán, amikor éppen ezen a tájon döntöttek Európa sorsáról. Sajnos e népek történetéről, társadalmáról még mindig keveset tudunk. A római határokon (adott esetben al-dunai limes) túl, azaz a Barbaricumban lejátszódott eseményekről alig jegyezték fel valamit a római vagy az őket követő más nemzetek történetírói. A kevés írásos emlék is jó részt elfogult, eltorzított, hiszen az ellenségről „sok jót” sohasem volt szokás írni. A régészetre hárul a feladat, hogy felkutassa ezeknek a népeknek a hagyatékát, kultúráját és szokásait, mindazt, ami valaha naggyá és félelmetessé tette őket.

Topolyán és környékén a mai napig sem sikerült egyértelműen a germánokra vagy hunokra vonatkozó régészeti leletet feltárni, ám azonban néhány mondat erejéig mindenképpen meg kell emlékezni róluk. Vitathatatlan, hogy Attila népes udvartartásával, főembereivel és a testőrség egységeivel a 440-es évek elején a Duna–Tisza közére helyezte át a hun főváros (a központi ordu) székhelyét. A jelek szerint ez a székhely a Tiszához kötődve a Szabadka–Zenta–Szeged háromszögben volt. Bizton állíthatjuk, hogy amikor a hun illetve germán katonai erők megszállták a Duna–Tisza közét, itt még nagy tömegekben éltek a szarmaták, akik behódoltak új uraiknak.

A germánok (gepidák és langobárdok) elköltözésének okát a belső-ázsiai eredetű avarok jelentették. A vidékünkön élt, egyértelműen legmarkánsabbnak nevezhető népvándorlás kori nép eredetéről szinte semmit sem tudunk. Az avarok származásáról sok elmélet ismeretes. A legelfogadhatóbb szerint a magukat avaroknak nevező nép valójában két nagy törzscsoport szövetségéből jött létre. Ezek egyrészt a hiungnu eredetű chon (hjón, hun) másrészt az ismeretlen eredetű varok (avar) voltak.

Az 550-es évek táján szétesett a belső-ázsiai avar anyabirodalom. A lázadó türk (török) törzsek megdöntötték egykori uraik hatalmát, akik menekülni kényszerültek rokonaikhoz, a nyugatra élő heftalitákhoz. Ma még ismeretlen körülmények közepette e két rokoni népcsoport rövid idő alatt egységes néppé kovácsolódott össze, és avar néven jelent meg Bizánc határain, a legendás hírű vezér, Baján kagán (a királyok királya) vezetésével.

Baján kagán avarjai 568 derekán két irányból (mint később Árpád magyarjai), a Duna mentén és a Kárpátok hágoín át törtek be a Kárpátok övezte síkságra. Ezzel szinte egy csapásra új etnikumúvá vált a Kárpát-medence. A korábban itt élt népek közül, a jelek szerint, csak a szarmaták maradtak meg szigetszerű csoportokban. Ez a megállapítás vonatkozik Topolyára is. Az avarok honfoglalásának (letelepedésének) idején (568-569) területünkön feltehetően a szarmaták éltek, akik, mást nem tehetvén, behódoltak a „soros” hódítóknak. Ezt látszik bizonyítani a Topolya területén feltárt nagy kiterjedésű szarmata-avar temető.

Négy éven át (1973, 1974, 1975, 1977) nem kevesebb, mint hét alkalommal folyt régészeti feltárás, aminek eredményeként 222 szarmata illetve avar sírt sikerült megmenteni az utókornak. Ez a szám igencsak impozáns, hisz Vajdaságban alig található ehhez hasonló nagyságrendben feltárt népvándorlás kori temető.

A bányakerti temető tudományos jelentősége mindenek előtt abban áll, hogy a feltárt temetőrész egyharmada (60-70 sír) a régészetben kora avar kornak nevezett (568-630) időszakból származott. Ebből a korszakból Közép-Bácska területén egy temető sem ismert. A kora avar kori temetőrész sírjainak elrendeződése, valamint az embertani vizsgálatok, egyértelműen ún. nemzeti temetőre utalnak. Ez alatt azt kell érteni, hogy az avar betelepülők egyik vezértörzsének „nagycsaládja” foglalta el Topolyát és környékét.

Valójában Topolyán – az akkori Jugoszlávia egész területét figyelembe véve – sikerült először egyértelműen bizonyítani az avarok temetkezési szokásainak egyik jelentős mozzanatát. Egyrészt a nagy pontossággal kiásott mély sírgödört (átlagban 2,5 m), másrészt a gödörben fából kialakított nyugvóhely (sírkamra) létezését. Ez utóbbi a legjelentősebb szakmai megállapítás, hisz Közép-Bácska, ismereteink szerint, akkortájt sem bővelkedett faanyagban. Márpedig egyes topolyai sírokból masszív, 8-10 cm vastagságú deszkák (gerendák) maradványai kerültek elő.

A topolyai avar sírok szakmai szempontból még egy felbecsülhetetlen leletegyüttessel szolgáltak, mégpedig a maguk korában legfélelmetesebb fegyvernek, az ún. reflexij, más néven visszacsapó íj szempontjából. Nem kevesebb, mint 13 sírből kerültek elő a fegyvertípus csontlapocskából álló részei (egy íj 13 db csontlapból állt).

Egy mondatba tömörítve: a Bányakertben megtalálható volt mindaz, ami az avarok Kárpát-medencében eltöltött három évszázadát jellemzi. Ez nagy szó, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a temető töredékét sikerült csak feltárni.

A női sírokból bizánci vagy más helyekről származó arany ékszer, szövés szimbólumát jelentő ún. orsógomb (többségükben agyagból készült), üvegpasztka nyakláncok, ruhaszo-

rító karperecek, különböző csontok, amuletteknek számító tárgyak és az esetek többségében egy vagy két síredény került elő.

A férfi sírokból, melyekben fjak nem voltak, túlnyomórészt a társadalmi hovatartozást jelentő szíjveretek (préselt, aranyozott ezüstlemezek, aranyozott bronzöntetek), kisebb-nagyobb kések, férfi fülbevalók (az avaroknál hagyomány volt), tűzszerszámok (vascsiholó és tűzkő - általában több) valamint a női sírokhoz hasonlóan síredények kerültek elő. Elsősorban a kirabolt (tehát a feltehetőleg gazdag) sírokból szinte párját ritkító leletek, arannyal bevont ezüst „fólia- lemezek” maradványai is előkerültek, amelyek, a „halotti lepel” díszítésére szolgáltak. Ez a kora avar társadalom magas fokú kultúráját bizonyítja. A topolyai avar temetőből valójában egy dolog hiányzik: a lovas temetkezés.

Kérdés, vajon hol helyezkedett el az avarok lakóhelye? Szakmai szempontokat figyelembe véve valahol a Bánkertet nyugatról illetve délről körülvevő völgyparton. Erre viszont nincs kézzelfogható bizonyítékunk.

Egyelőre nem teljesen egyértelmű, meddig éltek, miként alakult az avarok sorsa a történelmileg bizonyított VIII–IX. században. A 890-es évektől háborúk sorozata kezdődött a Szent Kereszt nevében fellépő (valójában hódító) frankok és csatlósaiak valamint az országuk területét védő avarok között. A több mint egy évtizedig tartó háborús periódus a Kárpát-medencei avarság teljes katonai vereségével végződött.

A „ködbe vesző” IX. századból szlávokhoz köthető régészeti anyagot ezen a vidéken eddig sehol sem lehetett kimutatni! Itt kell megemlíteni a „kettős honfoglalás” elméletét, ami bizonyos szempontból, épp igazolni igyekszik az avarok IX. századi továbbélését, illetve az Árpád vezér vezette magyar honfoglalók társadalmába való beépülését.

A kettős honfoglalás elméletének sok bizonyítéka közül talán a legnagyobb nyomatékkal bíró érvelés a magyarság őstörténetében, népi hagyományaiban, embertanában, zenei kultúrájában stb. fellelhető kettősség kérdése.

Az etelközi magyarság a 890-es évek közepe táján új hazát választott, és 895/6 folyamán Álmos fia, Árpád vezérletével beköltözött a Kárpát-medencébe. Ez volt a honfoglalás. Ettől a pillanattól kezdve a magyarság története szorosan összefonódott az európai egyetemes történet alakulásával. A pogány, sámánisztikus magyarok felismerték, hogy az akkor (IX. század) már keresztény Európa kora feudális széttagoltságában nem képes szervezett katonai ellenállásra. A többnyire városállamok szinte felkínálták a magyaroknak a hadivállalkozás lehetőségét, a portyázások során szerezhető gazdagságot. Minderre fosztogatás, rablás és váltságdíj-szedés formájában került sor.

Ezt követően a portyázások megszűntek, majd Géza nagyfejedelem és fia Vajk (a későbbi Szent István) országépítésbe fogtak. Ennek első lépcsőfoka a kereszténység felvétele volt. Géza 996/7 körüli halála után I. Istvánnak sikerült a belső ellenállást megtörnie és kimerítő testvérháborúban legyőznie Koppányt, Árpád pogányságot védő utódját. Ezzel a győzelmével, és a római kereszténység felvételével (a görög-keletivel szemben) országát Nyugat-Európához kapcsolta. Nagy ára volt ennek, mert a magyarságnak meg kellett válnia mindattól, ami korábban a pogány világhoz kötötte. Cserébe megtarthatta a legfőbb népi összetartó erőt, az ősi nyelvét, megőrizhette függetlenségét, immár több mint ezer esztendőn keresztül.

Nem tudjuk egész pontosan, mikor vették birtokukba a honfoglalók Topolya területét, de nyomaikat és utódaik nyomait sikerült megtalálni. A topolyai (zobnaticai) mes-

terséges tó gátjától keletre feltárt 17 síros temetőmaradvány részletei bizonyítják állításunkat. Egy jellegzetes X–XI. századi soros temető (a jelek szerint már keresztény) részéről van szó. Szakmai szempontból egyértelmű bizonyítéka ez annak, hogy a honfoglalók illetve leszármazottaik a közelben éltek.

BAČKA TOPOLA IN THE AGE OF MIGRATIONS

Summary

Archaeological excavations showed that the Bačka Topola and its surroundings have always been a meeting place for various human groups. This area was densely populated during the Avar period (6th–9th century), as well as during the Kingdom of Hungary, starting from the 10th–11th century. Massive migrations of nomadic peoples took place in the 1st millennium. Earlier migrants were always driven out by stronger and more powerful invaders. In this long-term migration of people, Iranians, Huns, Germans, Hun-Bulgarians, Avars, Slavs, Hungarians, Mongols, Turks and many others robbed, murdered and ravaged the territories of their enemies, often destroying themselves as well. Experts disagree on the exact time of this period. The most striking people of this period were the Avars. There are various theories on their origins, but it is hard to define who these nomads calling themselves Avars actually were. The Byzantine emperor Justinian entered into military alliance with them, thus they populated the Carpathian Basin, led by Bayan Khagan (568 AD). The settling of Avars completely changed the ethnic composition of the Pannonian Plain. During the 1970's, in the south of Bačka Topola, a large Sarmatian-Avar necropolis was discovered, a third of which dates back to the so-called Early Avar Period (first khaganate).

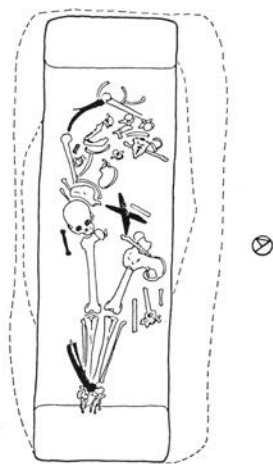
To sum up, in the first fifty years of their presence in Bačka Topola, the Avars were militarily invincible. Their graves contain everything that was characteristic of the life of the Avars in the Pannonian Plain. In early 1976, on the north side of town, near the present-day dam at the artificial lake, graves of Conquest-period Magyars and their descendants were found. Much of the cemetery was ruined. Preserved graves testify to the existence of a Christian cemetery from the 10th–11th century.

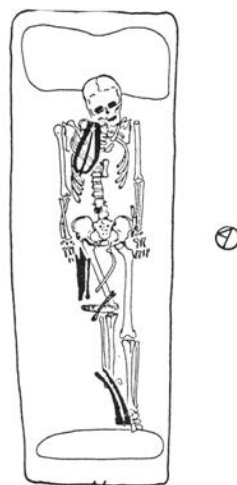
Локалитет Банкерт-кланица за време почетка ископавања 1973.
A Bánkert (vágóhíd) lelőhely a feltárások kezdetén 1973-ban.

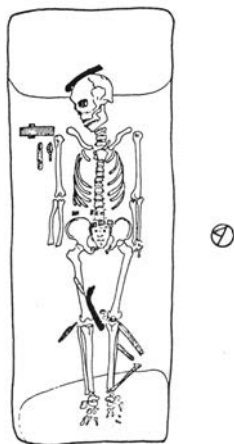
Посуде из сарматског и аварског периода нађене током грађевинских радова
Az építkezés megkezdését követően előkerült szarmata és avar edények.

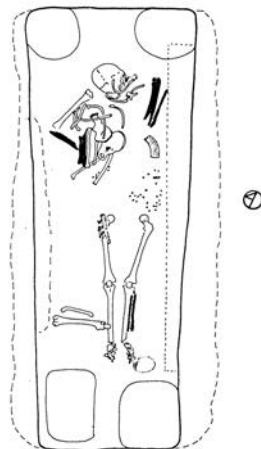
Графички приказ гроба
број 25 са остацима
рефлексног лука
A 25. sír rajza a visszacsapó
íj maradványaival.

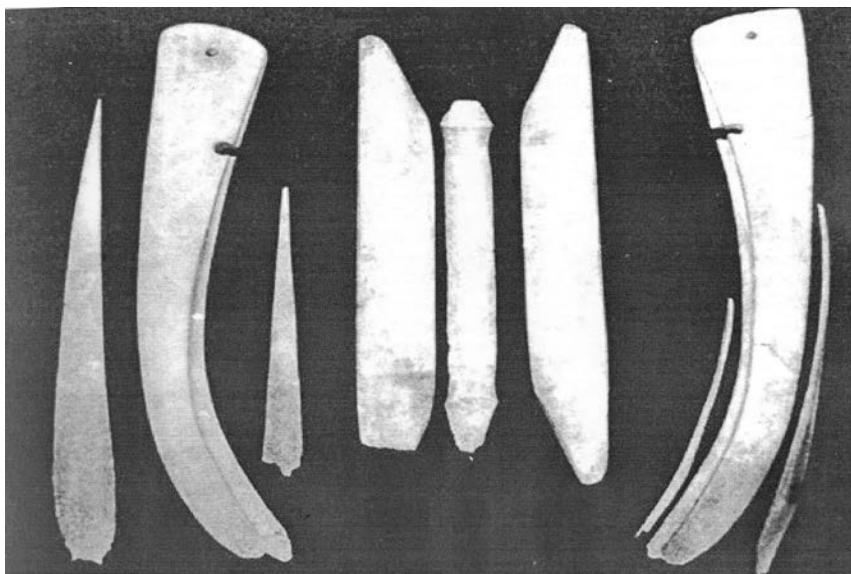
Графички приказ гроба
број 34 са остацима
рефлексног лука
A 34. sír rajza a visszacsapó
íj maradványaival.

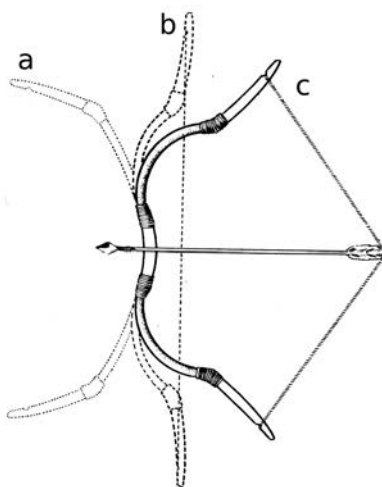
Графички приказ гроба
број 36 са остацима
рефлексног лука
A 36. sír rajza a visszacsapó
íj maradványaival.

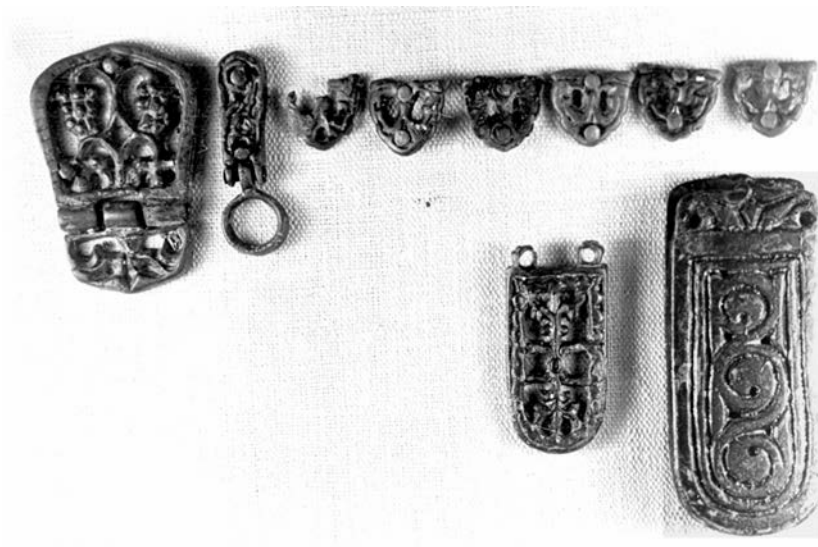
Графички приказ гроба
број 48 са остацима
рефлексног лука
A 48. sír rajza a visszacsapó
íj maradványaival.

Комплетна гарнитура коштаних оплата рефлексног лука
из гроба бр. 25 (13 ком.)
A visszacsapó íj csontvereteinek készlete a 25. sírból (13 darab).

Графички приказ функционисања рефлексног лука а) опуштено стање;
б) приправно стање; ц) напетو стање
A visszacsapó íj működési elve: а) nyugalmi állapot;
б) készenléti állapot; с) felajzott állapot.

Позлаћена бронзана гарнитура свечаног појаса
Aranyozott bronz díszöv készlet.

Карактеристични гвоздени налази из мушких гробова
A férfi sírok jellegzetes vas leletei.

Разноврсни гвоздени шиљци аварских стрелица
Külömböző avar vas nyílhegyek.

Позлаћени бронзани оков са биљном орнаментиком
Indadíszítésű aranyozott bronz övveret.

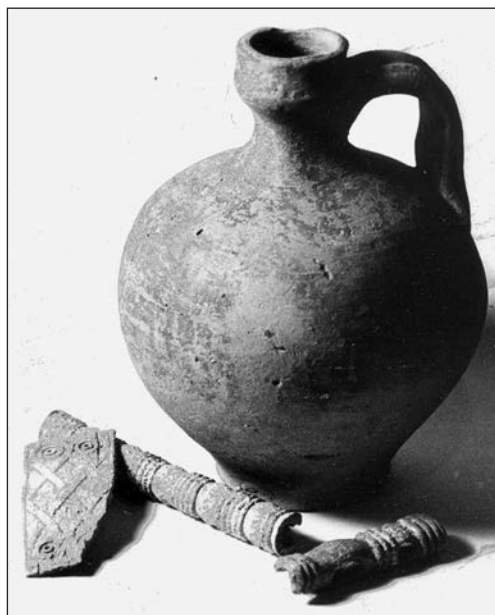
Бронзане женске наруквице
Női bronz karperecek és ruhaszorítók.

Прерађени златни женски прстенови византијског порекла
Bizánci eredetű átdolgozott aranygyűrűk.

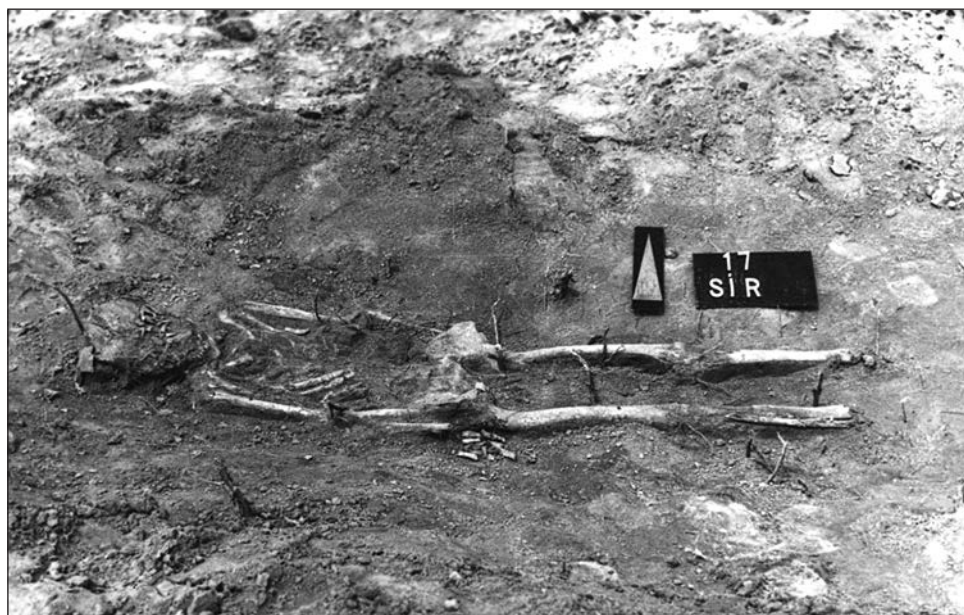
Две византијске златне минђуше из опљачканих гробова
Két bizánci eredetű arany fülbevaló bolygatott sírokból.

Крчаг типа жуте керамике и резбарени коштани предмети
Sárga kerámia köcsög és véséssel díszített csonttárgyak.

Разни типови аварске гробне керамике
Különböző típusú avar síredények.

Хришћански скелетни гроб из X-XI века
Keresztény sír a kora Árpád-korból.

Wappen Kalender 1736.

KNJIGE IZ 18. VEKA U STRUČNOJ BIBLIOTECI GRADSKOG MUZEJA U SUBOTICI

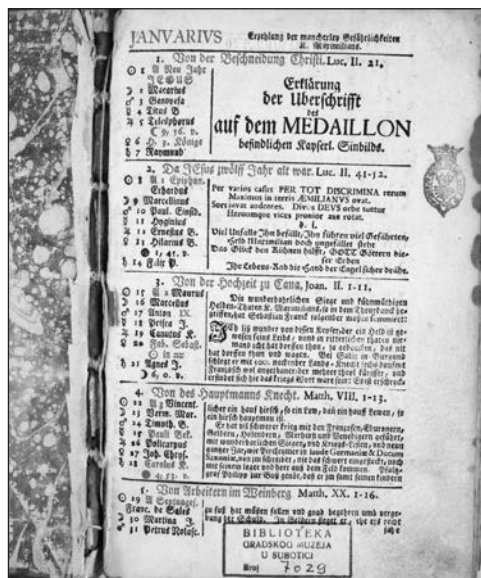
Apstrakt: Knjige štampane u 18. veku nisu mnogobrojne u Stručnoj biblioteci Gradskog muzeja, ali su vredne i zanimljivog su sadržaja. U našu biblioteku dospele su posle II svetskog rata uglavnom iz biblioteke subotičke Gimnazije, kao i iz pojedinih privatnih zbirki. Njih čine knjige na nemačkom, mađarskom i latinskom jeziku, a izdate su u Beču, Pešti, Budimu, Kaloči, Trnavi, Marburgu, Manhajmu, Požunu i Estergomu. Neke od njih su originalna dela, a neke predstavljaju prevode; po sadržaju su većinom iz oblasti jezika, književnosti, istorije, prava, filozofije, etike i numizmatike.

Ključne reči: štamparstvo i izdavaštvo, 18. vek, knjige na mađarskom, nemačkom i latinskom jeziku, biblioteka subotičke Gimnazije, privatne zbirke.

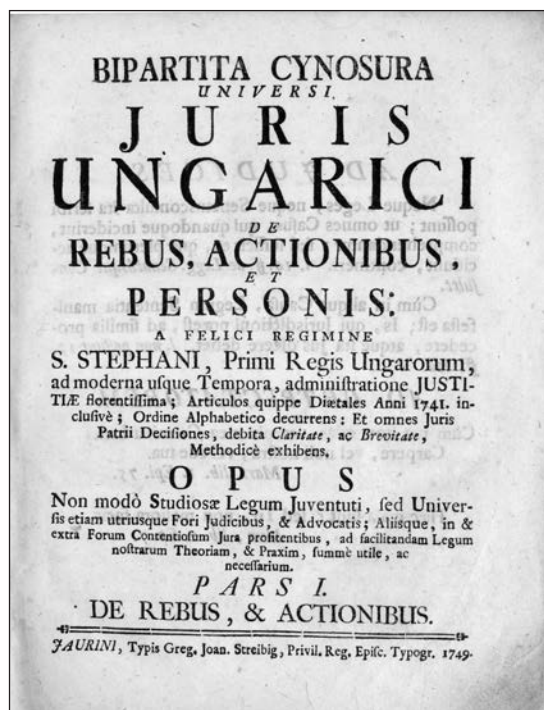
Tridesetak knjiga iz 18. veka koje pripadaju fondu stare i retke knjige, dospelo je u Gradski muzej nekoliko godina nakon osnivanja ustanove 1948. godine. Stručna biblioteka muzeja popunjavala se postepeno od 1948. g. kada je osnovana i to kupovinom, poklonima ili dodelom na osnovu odluke ondašnje gradske vlasti, pa čak i iz fonda „konfiskovanih knjiga”. Više podataka o istorijatu stručne biblioteke Gradskog muzeja može se naći u broju 4. našeg godišnjaka. Potpise, pečate i ex librise ranijih vlasnika ovih knjiga nalazimo i na primercima izdanja iz 18. veka, među kojima su najčešći pečati i nekadašnje signature subotičke Gimnazije (na mađarskom jeziku: „A szabadkai főgymn. tanári könyvtára – što u prevodu znači „iz profesorske biblioteke subotičke više gimnazije, ili još u starijem obliku ovalnog pečata sa latinskim natpisom: Gymnasium M. Theresiopolitanum – Gimnazija Mariatereziopolisa, kako se Subotica u jednom periodu svog istorijskog razvitka nazivala). Nalaze se i drugi pečati zvaničnih firmi ili udruženja: značajan je ovalni pečat prvog Udruženja za javnu biblioteku u Subotici, koje je osnovano 1890. i na mađarskom jeziku pečat u originalu glasi: „Közkönyvtár Egyesület Szabadkán”. Na istoj knjizi javlja se i pečat knjižare Mora Hojmana iz Subotice – Heumann Mór Könyvkereskedése Szabadkán, koja je poslovala između dva rata. Tu su naravno i dva kasnija, posleratna pečata: Gradske biblioteke iz Subotice i našeg Gradskog muzeja, koji je još aktuelan. Na nekoliko knjiga iz 18. veka nalazimo rukom pisane oznake vlasništva: Taupert Alfred könyveiből 1895; Hadzsi Julianna; Vojnich; Benedek Józsefné, P. Dionysii Markó i druge, manje čitljive ili namereno oštećene. Desetak knjiga i više tomova periodike iz 18. veka pripadalo je bibliofilu dr Vinci Zomborčeviću, ali one će biti posebno obrađene u sledećem broju *Museiona*. Knjige

(i jedan specifičan kalendar) koje su sada predmet bibliografske obrade datiraju iz perioda 1736-1799. i biće složene hronološkim redom, bez obzira na jezik na kom su napisane, radi lakšeg pronalaženja, odnosno da se odmah uoče ona najstarija izdanja. Knjige iz fonda naše stručne biblioteke bi mogle biti složene i po jezicima na kojim su napisane (latinski, nemački, mađarski), ali s obzirom da na svakom jeziku imamo po 3-4 naslova, najbolje je da bibliografski budu obrađene i složene hronološkim redom, na osnovu godine štampanja. Nažalost, neke od njih su nabavljene već kao oštećene, nekima nedostaje naslovna ili poslednja stranica, nekima je namerno odsečen deo lista gde je bio pečat ranijeg vlasnika, tako da je kod nekih teško dešifrovati godinu, mesto izdanja i štampanja ili broj stranica. Knjige su i pored toga veoma vredne i spadaju u fond stare i retke knjige i po Zakonu o kulturnim dobrima one se moraju posebno odlagati, čuvati, restaurirati i obraditi.

Uvidom u stručnu literaturu i fondove drugih biblioteka može se zaključiti da pojedina izdanja iz 18. veka poseduje samo naša stručna biblioteka i time je njihova vrednost još veća. Navešću samo neke naslove koje nema ni Gradska biblioteka u Subotici, iako je njena zbirka stare i retke knjige najbogatija u Vojvodini, posle Biblioteke Matice srpske: *Notitia rerum Hungaricum* (1770), *Cornelius Nepos de vita excellentium imperatorum* (1778), *Hunyadi László története* (1793), *Magyar grammatika* (1795), *Erkölcsi oktatások* (1799), *Pannóniai féniksz* (1790), *Wappen kalender* (1736) *Lustspiele* (1777), *Erdbeschreibung* (1781) i druge.

1. [WAPPEN Kalender] : Erclarung der Überschrift des auf dem Medaillon. - [s.l. ; s. n.], [1736]. - [22], 110, [2] str. : ilustr. ; 21 cm
Got. - List na str. 107-108, naslovna strana i zadnja korice oštepljeni. - Naslov utvrđen sa hrkata. - Registar: str. 109-110. - Kožni povež.

2. BIPARTITA cynosura Universi juris Ungarici de Rebus, Actionibus, et Personis. Pars I. - Taurini: Typis Greg. Joan. Streibig, Priv. Reg. Episc. Typogr., 1749. - [26], 430 str. : ilustr. ; 22 cm
Predgovor. - Indeks. - Privezano uz Bipartitae cynosurae... Pars II. - Kožni povez.
3083

3. BIPARTITAE cynosurae Universi juris ungarici. Pars II. - Taurini: Typis Greg. Joan. Streibig, Priv. Reg. Episc. Typogr., 1749. - [8], 144, [20] str. : ilustr. ; 22 cm

Ad lectorem / Paulus Szentkreszty: str. [1-6]. - Indeks. - Nedo-staje trećina nasl. strane. - Prive-zano kao 2. uz: Bipartita cynosura Universi juris Ungarici de Rebus, Actionibus et Personis. Ps. I. - Kož-ni povez.

4. ESTOR, Johann Georg

Practische Anleitung zur Anenprobe : vor bei den Deutschen erz- und hochstisten ritterorden und ganerbschaften gewönlich : nebst darzu gehörigen tupfern und anenbau-men. - Marburg : verlegt Philipp Casimir Müller, 1750. - [1] presavijen list sa tablom potpisanog bakroreza, XX, 528, [52] str., [9] presavijenih listova sa geneal. tablama, IX presavijenih listova sa tablama potpisanih bakroreza ; 22 cm
Got. - Registri. - Karton.

7027

5. EVANGELIOMOK : mellyeket esztendő által olvastat az anyaszentegyház : a római kalendárium rende szerent való vasárnapokon, innepeken, és némelly kívált-képpen, való áhjtatossággal üllendő napokon Magyar ország, és Erdélyben. - Kalocsán : [s.n.], 1770. - [18], 116 str. ; ill. ; 19 cm
Knjiga ima nenumerisani kalendarski deo napred. - Naslovna strana oštećena. - Naslov štampan crvenim slovima, a podnaslovi crnim i crvenim naizmenično. - Nedostaje prva korica. - Druga korica: karton obložen hartijom.

6025

6. PALMA, Karl Franz

Notitia rerum Hungaricarum. Ps. 2 /
Conscripta a Francisco Carolo Palma... - Tyr-
navia: Typpis Collegii Academici Soc. Jesu,
1770. - [8], 427, [9] str. ; ill. + geneal. table ;
20 cm

Registar. - Kožni povez.

3406

7. LESSING, Gotthold Ephraim

Lustspiele. 2. Theil... / von Gotthold Ep-
hram Lessing. - Carlsruhe : bey Christian
Gottlieb Schmieder, 1777. - 484 str. ; ill. ; 17 cm
Got. - Potpis: Taupert Alfréd könyveiből 895.
- Pečati: Dr. Schedel; Schedel. - Karton prive-
zan kožom.

5061

8. NEPOS, Cornelius

De vita excellentium imperatorum / Cornelius Nepos. - Mannhemii : Cura & Sumptibus Societatis litteratae, 1778. - 315, [5] str. ; ill. ; 17 cm

De Corneli Nepotis vita et scriptis, ex Gerardi Joannis Vosii, de historicis latinis: str. 5-16. - Chronologia. - Index. - Catalogus. - Karton obložen kožom sa zlatotiskom na hrptu i koricama.

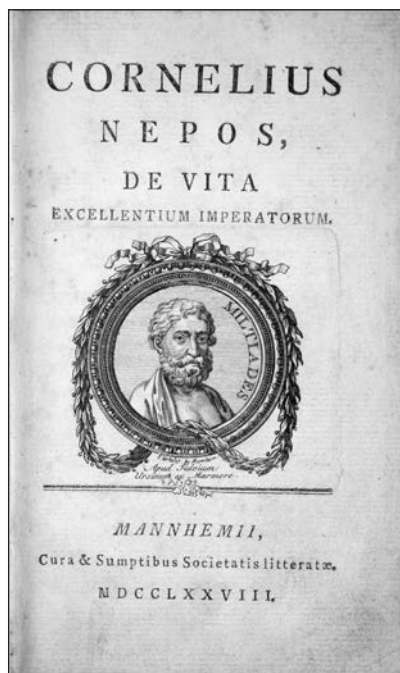
6001

9. BESSENYEI, György

A holmi / [Bessenyei György]. - Béts : [s.n.], 1779. - 378 str. ; ill. ; 17 cm

Jelentés: str. [3-6]. - Pečat: A szabadkai főgymn. tanári könyvtára. - Korice oštećene. - Karton presvučen hartijom.

2712

10. DUGONICS, András

Ulissesnek, ama' hires, és nevezetes görög királynak csudálatos történetei... / Dugonics András. - Pesten : Royer Ferencz bőtüivel, 1780. - [14], 224 str. ; 20 cm

Elő-beszéd Ádám édes öcsémhez / Dugonics András: str. [3-14]. - Potpis: P. Dionysii Markó; A tanodalmi könyvtaré, 1851. D. M. - Pečati: A szabadkai főgymnazium könyvtara. - Broširano.

2632

11. ERDBESCHREIBUNG zum Gebrauche der studirenden Jugend in den kaiserl. königl. Staaten. 3. Theil ... - Wien : gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern, kaiserl. königl. Hochbuchdruckern und Buchhändlern, 1781. - 202 str. ; ill. ; 18 cm
Got. - Potpis: Joseph Kondrovicz; drugi potpis nečitak, namerno oštećen. - Karton obložen hartijom.

6027

12. RÉVAI, Miklós

Révai Miklós elegyes versei és néhány apróbb kötetlen írásai.../ Révai Miklós. - Pozsonybann : Loewe Antal betüivel, 1787. - [20], 325, [3] str. ; ill. ; 18 cm
A jámbor olvasónak minden jókat kíván a szerző / Révai Miklós: str. [9-14]. - Ispod rukom pisanih stihova na mađ. jeziku potpisano Petőfi Sándor. - Pečat: A szabadkai főgymn. tanári könyvtára. - Kožni povez.

3980

13. SZABO, Dávid

Szigvárt klastromi története. 1. szakasz / fordítódott Németből Magyarra Bartzafalvi Szabo Dávid által. - Posonyban : Fűskúti Landerer Mihály költségével s betűivel, 1787. - [16], 672, [16] str. ; 18 cm
Nagyságos uram ,s aszszonyom / B. Szabo Dávid: str. [6-10]. - A' könyv szerzőnek előre való tudósítása / B. Szabo Dávid: str. [11-16]. - Potpis: Hadzsi Julianna. - Pečati: A szabadkai főgymn. tanári könyvtara; Toncs Gusztáv. - Broširano.

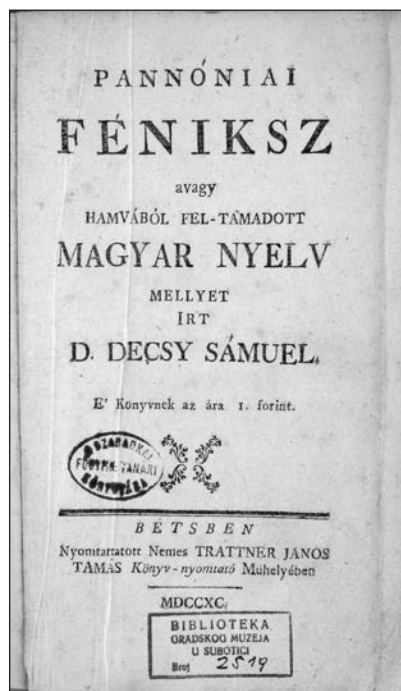
Nov 1427

14. D. DECSY, Sámuel

Pannóniai féniksz avagy hamvából fel-támadott magyar nyelv / D. Decsy Sámuel. - Bétsben : Nyomtatott Nemes Trattner János Tamás könyv-nyomtató Műhelyében, 1790. - [14], 274, [11] str. ; 21 cm
Nemes két magyar haza / D. Decsy Sámuel: str. [3-10]. - Előjáró beszéd / D. Decsy Sámuel: str. 11-14. - Potpisi: Vég István 1808. Szegedi M. Debr. 854. - Pečat: A szabadkai főgymn. tanári könyvtára. - Karton obložen hartijom.

2519

15. GUBERNÁTH, Antal

Frantzia-országának, az első fel-zendüléstől fogva valóságosan el-követett gyilkos, és szerentsétlen történetei / magyarra fordítot Gubernáth Antal. - Posonyban és Pesten : Füs-kuti Landerer Mihály költségével és betüivel, 1793. - 328 str. ; ill. ; 19 cm

Elő-járó beszéd / Gubernáth Antal: str. [3-8]. - Ex libris: Dr. Mirko Kalmar. - Karton oblo-žen hartijom.

5274

16. NAGY, Ferentz

Hunyadi László történetei, ugymint élete és halála.../ a hiteles irokból ki-szedegettvén, magyar versekkel le-irt, és világ eleibe botsátott Nagy Ferentz...- Pozsonyban és Komáromban : Wéber Simon Péter költségével és betüivel, 1793. - [14], 198, [2] str. ; ill. ; 17 cm
Az úrnak / Nagy Ferentz: str. [3-8]. - Érdemes olvasó / Nagy Ferentz: str. [9-14]. - Ispred naslovne strane dve ilustracije: portret Lasla Hunjadija u bakrorezu, oštećen i ilustrovana scena sa stihovima na 64. str. ove knjige, rukom obojena. - Potpis: Vojnich. - Karton oblo-žen hartijom.

3545

17. BENEDEK, Mihály

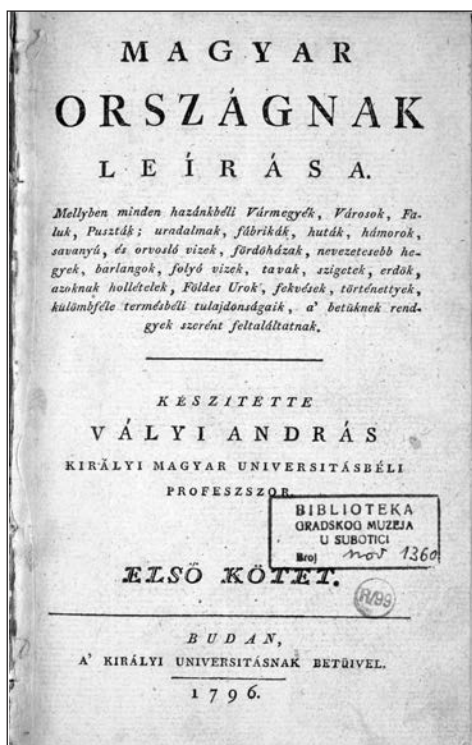
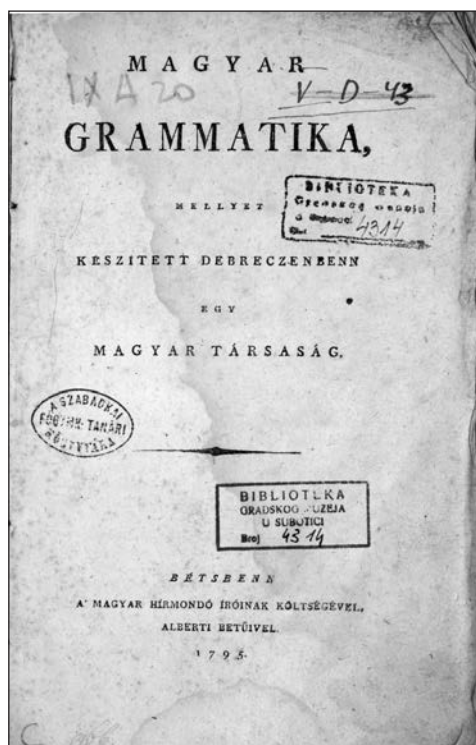
Magyar grammatika, mellyet készített Debreczenben egy magyar társaság. - Bétsbenn : a Magyar Hirmondó íróinak költségével, Alberti betüivel, 1795. - XXX, 356 str. ; 22 cm
 Autor dat prema Petriku, knj. I, str. 229. - Bevezetés / Görög és Kerekes: str.V-XII. - Előjáró beszéd: str. XIII-XXX. - Pečat: A szabadkai főgymn. tanári könyvtára. - Knjiga je oštećena dejstvom vlage, nedostaju stranice 305-336. - Broširano.

4314

18. VÁLYI, András

Magyar országnak leirása... I. köt. / Vályi András. - Budán : A királyi universitásnak betüivel, 1796. - [20], 702, [2] str. ; 20 cm
 Felsőes királyi örökös fő hertzeg / Vályi András: str. [5-8]. - Opinio / Stephanus Schönvísnér: str. [9-11]. - A meggyógyúlt Vályi profeszszorhoz / Baróti Szabó Dávid: str. [11-12]. - Elegia / Ladislaus Nagy: str. [13-14]. - Vályi András úrnak / Nagy Laszló: str. [15-16]. - Karton obložen hartijom, na hrptu zlatotiskom utisnuto: Vályi Lexicon I.

Nov 1360

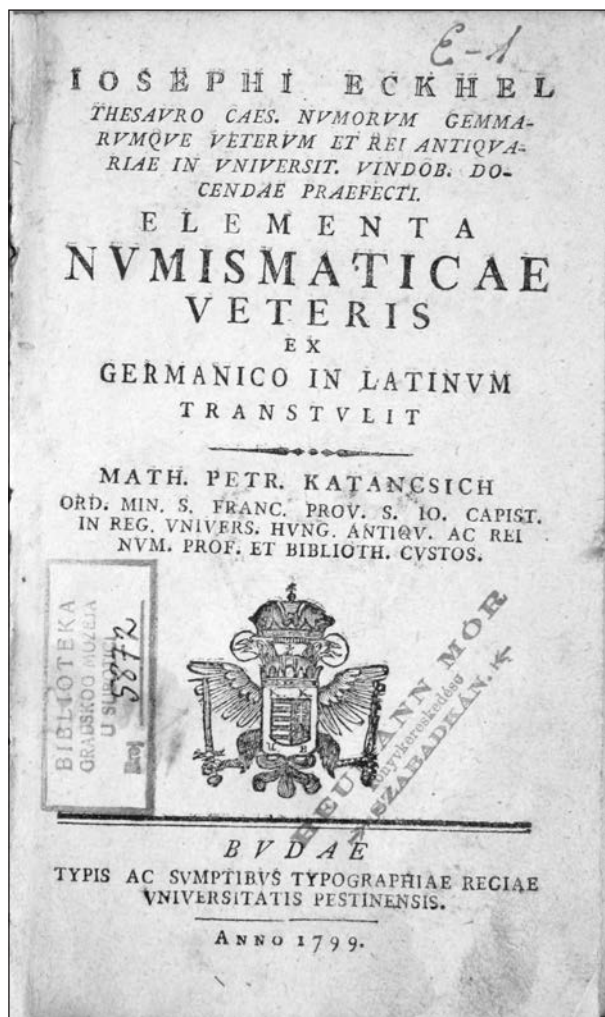

19. KATANČIĆ, Petar Matija

Iosephi Eckhel...elementa numismatae veteris ex germanico in latinum transtulit / Math. Petr. Katancsich...- Budae : Typis ac sumptibus typographiae regiae universitatis Pestinensis, 1799. - [8], 104 str. ; 19 cm

Praefatio interpretis et Praefatio auctoris / [Math. Petr. Katancsich]: str. [3-6]. - Pečati: Köz könyvtár egyesület Szabadkán; Heumann Mór könyvkereskedése Szabadkán; Gradska biblioteka Subotica; Biblioteka Gradskog muzeja u Subotici. - Knjiga je namerno oštećena, nedostaju poslednje stranice. - Karton obložen platnom.

5872

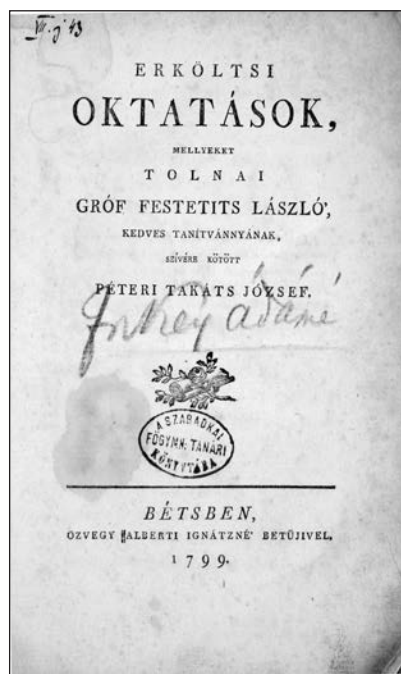

20. PÉTERI TAKÁTS, József

Erköltsi oktatások, melyeket Tolnai gróf Festetics László.../ Péteri Takáts József. - Bétsben : Özvegy Alberti Ignátné betűjével, 1799. - 392 str. ; 20 cm. - (Magyar Minerva ; knj. 2)

Bevezetés / [Péteri Takáts József]: str. 5-26. - Potpis: Ankey Ádámé. - Pečat: A szabadkai főgymn. tanári könyvtára. - Broširano (na obe korice ilustracija).

2856

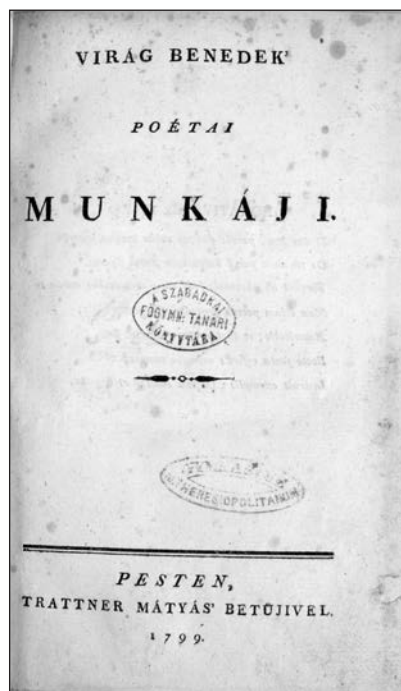

21. VIRÁG, Benedek

Virág Benedek' poétai munkái / Virág Benedek. - Pesten: Trattner Mátyás betűjével, 1799. - 174 str. ; 21 cm. - (Magyar Minerva ; knj. 3)

Ispred naslovne str. posveta na lat. jeziku: Sumtibus Spectabilis Dns Matthaei Vojnits de Bajsa pro Gymnasio Maiore Regio M. Theresiopolitano procuratus. Anno R. S. 1818. - Oznaka vlasništva ispred. nasl. str. na mađ. jeziku: A szabadkai gymnasiumi ifjuság könyvtáraé. - Privezano uz: Epodusok, Költemények, Thalia. - Pečati: Gymnasium M. Theresiopolitanum ; A szabadkai főgymn. tanári könyvtára. - Karton obložen hartijom, privezan kožom sa zlatotiskom na hrptu.

3310

A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM SZAKKÖNYVTÁRÁNAK 18. SZÁZADI KÖNYVEI

Összefoglaló

A szabadkai Városi Múzeum szakkönyvtárában mintegy harminc darab 18. századi könyv található. Ezeknek az értékes könyveknek a többsége 1948 után került a könyvtárba a szabadkai gimnázium régi állományából, továbbá felvásárlással, ajándékozással (vagy kisajátítással) magángyűjteményekből, illetve körülbelül tíz könyv és több folyóirat dr. Zomborčević Vince könyvbarát tulajdona volt. Az ő gyűjteményét külön is fel kívánjuk dolgozni.

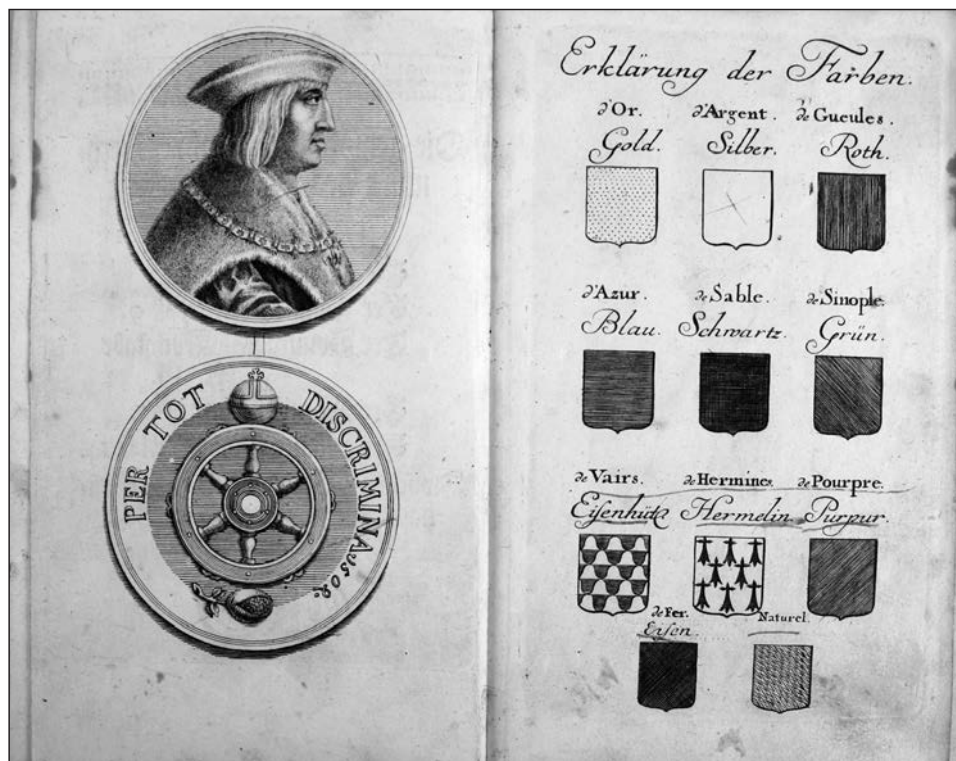
A 18. századi könyveket bibliográfiailag feldogoztuk és időrendi sorrendbe raktuk, tekintet nélkül a megjelentetés nyelvére (latin, magyar és német). Ezeket a könyveket Bécsben, Pesten, Kalocsán, Esztergomban, Pozsonyban, Nagyszombaton, Marburgban és Mannheimben adták ki. Némely közülük az akkori nyomdai-grafikai munka valódi remekműve.

18TH CENTURY BOOKS IN THE REFERENCE LIBRARY OF THE MUNICIPAL MUSEUM IN SUBOTICA

Summary

The reference library of the Municipal Museum in Subotica owns approximately thirty books dating from the 18th century. The library obtained the majority of these books after 1948 from the library of the old Grammar School in Subotica and from private collections through purchase and donation (or confiscation). More than a dozen volumes of books and periodicals belonged to bibliophile Dr. Vince Zomborčević. His collection will be specifically addressed later on.

Books from the 18 century were bibliographically processed and put in chronological order, regardless of the language in which they were published (Latin, Hungarian and German). They were published in Vienna, Budapest, Kalocsa, Esztergom, Bratislava, Trnava, Marburg and Mannheim, and some of them are masterpieces of printing and graphic skills of that time.

Wappen Kalender 1736.

Dr Arpad Pap (dr. Papp Árpád) – etnolog, kustos

KRV U NARODNOM VEROVANJU

Apstrakt: Cilj rada je prikaz uloge krvi u narodnom verovanju. U interesu toga je korištena strana literatura koja je sačinjena sa namerom da se da sveobuhvatna slika o ulozi krvi u narodnom verovanju prvobitno evropskih naroda stavljajući naglasak na podatke mađarskog i nemačkog porekla iz razloga znatno potpunije obrade podataka, što slede podaci susednih naroda Balkana i Srednje Evrope, Azije, poneki retki podaci ostalih naroda Sveta. Sačinjena tipologizacija je jedan od mogućih načina za zaokruživanje i upotpunjavanje obrade jedne pojave iz narodnog verovanja, koja igra više nego ključnu ulogu u razmišljanju tradicionalnog i savremenog čoveka.

Na osnovu toga se može zaključiti da je krajnji cilj rezimiranje rezultata istraživanja. Navedeni podaci su samo fragmenti ogromnog gradiva, a raniji rezultati folkloristike su u odgovarajućoj meri potvrdili da predstave o krvi ne zavise od doba ili duševnog stanja.

Ključne reči: krv, narodno verovanje, stvaranje iz krvi, pijenje krvi i mitološka bića, krv poznatih osoba, savez potvrđen krvlju, pijenje krvi koje povezuje, tajno nahanjivanje, magija zasnovana na simpatiji, tabu, crveni predmeti kao zamena za krv, krv životinja, krv i biljke.

Predgovor

S obzirom na ograničeni obim našeg časopisa – i naravno na interesovanje i strpljenje naših čitalaca – što ionako isključuje mogućnost preobimne, detaljne analize, odnosno pošto je ova studija samo odlomak knjige¹ objavljene 2004. godine, za početak želim obrazložiti samo razlog za izbor ove teme: to je još jedan rad u ovoj periodici koji se bavi pitanjem krvi sa drugačijim pristupom temi. Verujem da uporedni pregled ova dva različita pristupa istoj tematici pruža više od pukog upoređivanja.

Moram istaći da i nakon prikupljanja materijala za navedeni rad – što je zaključeno 2002. godine – objavljene su neke studije i knjige na temu uloge krvi u narodnom verovanju, međutim one nisu uključene u ovo istraživanje. Drugo, polazeći od osnovnog principa kategorizacije u navedenom nabranjanju bavimo se samo oblašću koja se opisuje kao uloga krvi u narodnom verovanju, a pri tom ne spada u krug narodnog lečenja odnosno medicine uopšte, što je detaljnije tretirano u gore navedenoj knjizi. Tema rada nije ograničena ni u prostoru niti vremenski, zato sadržaj tipoloških jedinica i navedeni primeri jesu nepogrešivi dokazi kulturnog jedinstva čovečanstva.

¹ Papp Á. 2004.

Uvod

Navedeni rad nema za cilj nabranje svih onih pojava u kojima se pojavljuje krv u bilo kojoj formi. I sama kategorizacija možda se čini proizvoljnom, iako je svaki dosadašnji istaživač naše teme takođe pokušao sastaviti kategorizaciju na osnovu nastanka i posmatranja sličnih pojava. Ovakvi pokušaji klasifikacije i grupisanja prvenstveno su zasnovani na tipološkim sličnostima, karakterističnim za rani period svake nauke, ali su nesumnjivo bitni.

1. Stvaranje iz krvi

Krv kao evidentan princip života pojavljuje se u većini mitova o stvaranju kao materijal od kojeg nastaju određena živa bića. Stvaranje čoveka može da bude: sa neba crvenog od krvi žrtava² kao u Indiji, od krvi i ugružaka³ kao u Melaneziji i Polineziji, ili pak od gline, kosti, vode i krvi.⁴ Po jednoj afričkoj legendi, čovek je stvoren od gline i životinjske krvi.⁵

Zmija je nastala od krvi Meduze,⁶ sa time je veza između krvi zmije i zloće očigledna,⁷ dok u Indiji veruju da od organa bespomoćnih životinja nastaju insekti.⁸ Nastanak neba je mogao biti od krvi ili kostiju žrtava.⁹

2. Pijenje krvi i mitološka bića

U mađarskom narodnom verovanju sve do poslednjeg vremena je nedostajalo biće koje postoji kod susednih naroda pod imenom vampir: međutim ne isključujemo mogućnost da buduća istraživanja i sakupljanja vezana za stvorenja mogu nailaziti i na vampire i druga zamišljena bića koja se ukorenjuju pomoću masovne komunikacije, prvobitno televizije, kao što je ulogu medijacije u prethodnom periodu vršila naprimer i šund literatura. Prema mom saznanju vojvođanska mađarska folkloristika se do sada nije bavila pitanjem bića koja dobijaju nove funkcije, iako su raspoloživi brojni podaci neophodni za dalja istraživanja i tumačenja: na stranicama Etnografskog atlasa vojvođanskih Mađara,¹⁰ u delu koji se bavi vešticama postoji razumljivo objašnjenje po kojem ulogu i funkciju zaboravljenog mitološkog bića preuzima neko drugo stvorenje (iako se ova tvrdnja odnosila na prekomernu popularnost veštica, ali ne isključuje se ni obrnuti pravac kretanja).

² Thompson, A. 1241.4.

³ Thompson, A. 1263.1., i Thompson, A. 1263.1.1.

⁴ Thompson, A. 1260. 1.5.

⁵ Thompson, A. 1241.4.1.

⁶ Thompson, A. 2145. 1.

⁷ Thompson, A. 2367.3.1.

⁸ Thompson, A. 2001.1.

⁹ Thompson, St. A. 931. 8 /India/

¹⁰ Papp, Á. 2002.

Publikacije tog doba su popularizovale Vlada Drakulu (Vlad Dracul) čija su dela postala poznata i u zapadnoj Evropi putem jeftine šund literature svog vremena u XV veku. Povremeno bledu sliku Drakule približio je roman Brema Stokera i čak ga ponovo stavio u žižu interesovanja. Znatno ranijeg su vremena tzv. lamije i empuze, koje možemo smatrati precima vampira. Pojam vampira kod evropskih naroda na jugoistoku Evrope rasprostranjen je prilično kasno, tek u XVII veku. Reč vampir potiče iz srpskog jezika gde su poznati izrazi upir i vampir, na bugarskom se koristi vaper ili lepir, na češkom upir, na poljskom upior, dok karpatski Ukrajinci koriste izraze opiri ili upiri. Za obeležavanje rumunskog mitskog stvorenja postoje brojni srodni termini: strigoi, moroi, priculici.¹¹ Vampir po rumunskom narodnom verovanju jeste „samrtnik čije telo ne iščezne, zao čovek koga zemlja neće da primi. Vampir može biti i čovek crvenih obraza.”¹²

Prema opisu Arnea Tompsona, na engleskim govornim područjima veštice piju krv,¹³ a ponekad i njihove mačke. Na ovim područjima opštepoznati vampir takođe pije tj. sisa krv,¹⁴ dok kod Španaca to čini džin ljudožder.¹⁵ Prema indijskim podacima određene osobe, osim toga još i pojedu meso svojih žrtava.¹⁶ Po nemačkom narodnom verovanju patuljak – kao danak – zahteva krv.¹⁷ Ako neki smrtnik pije krv taj će pridobiti čudotvorne osobine: na Islandu pijenje krvi pomaže u razumevanju jezika ptica¹⁸ ili učini osobu nevidljivom.¹⁹

3. Krv poznatih osoba

Postoje brojne legende i priče vezane za krv osoba sa vanrednim sposobnostima ili neobičnog porekla: tako na primer, kada je Eva, prva žena posekla prst i krv iz njenog malog prsta kapnula na tlo, to bi vlažnu zemlju osušilo.²⁰ Prvorodeni je isto tako izuzetan, pa je njegovo rođenje ili žrtvovanje takođe izuzetan događaj: „Prema legendi poznatoj širom Evrope, kraljica bez dece od svoje volje mešanjem svoje kapi krvi iz posećenog prsta sa snegom, dobiće ćerku.”²¹

Indijski junak stvori sunce i mesec i oživi ih pomoću krvi sina stvoritelja.²² Krv poznatih osoba ima čudotvornu snagu: osoba koja dolazi u kontakt sa njome će posedovati snagu ili osobine čuvene osobe, jedna kap je zasiti, izaziva ljubav, progovara, leči itd.²³ U evropskom hrišćanstvu Isusova ličnost ima centralnu ulogu: „Prema legendi Svetog krsta Adam je bio sahranjen na mestu krsta, a iscurela krv Hristova ga je iskusila.”²⁴ Hristova

¹¹ Farkas, J. 1989. 98 p.

¹² Farkas, J. 1989. 99. citira od B.P. Hasdeu odgovore iz zbirke 1884-1885. godine.

¹³ Thompson, G. 262.1.

¹⁴ Thompson, E. 251. 3.3.

¹⁵ Thompson, G. 332.1.

¹⁶ Thompson, G. 312.1.

¹⁷ Thompson, F 451. 3.5.4.

¹⁸ Thompson, D. 1301.2.

¹⁹ Handw. D. Aberg. 1987. 1436.

²⁰ Thompson, A. 856. 2.

²¹ Ipolyi, A. 1854.323.

²² Thompson, St. A. 717.1.

²³ Thompson, D. 1003.

²⁴ Keresztény műv. lex. 1986. 172 p.

krv leći: „Prema tradiciji krv Hrista koja je prsnula na bolesno oko Longina, izlečivši ga. Postao je hrišćanin i stradao je kao mučenik još za vreme Pilata. Po legendama iz kasnijih doba on je odneo Hristovu krv u peharu do Mantove.”²⁵ Postoji priča o Svetom Tomasu Beketu iz Kanterberija, u Legendi Aureji, po kojoj su brojna izlečenja među njegovim čudima: „Pored ovoga Gospodin je činio i puno drugih čuda preko svog sveca, pošto je njegovom zaslugom slepima vraćen vid, hromima hodanje, smrtnicima život. Nadalje, voda u kojoj su oprana odela poprskana njegovom krvlju, izlečila je mnoge.”²⁶ Prema tradiciji u severnoj Evropi, ptica crvenperka je crvena od krvi sa krsta (u Finskoj, Litvaniji, Flandriji i Engleskoj)²⁷, odnosno na Sudnji dan krv će kapati sa krila ptica (irska mitologija).²⁸ Krv Hristova od bičevanja vidi se na nekim vrstama pauka.²⁹ Po podacima iz Litvanije tuga postoji zbog kapi Isusove krvi.³⁰ Mnogo sirovija varijanta upotrebe krvi čoveka sa izvanrednim osobinama, jeste praksa koja se citira po Pliniju: „Izvanredan lek protiv padavice jeste krv megdandžija koju bolesni piju iz čaša.”³¹ „...kada je gladijator poginuo u areni, bolesnici iz publike /ne samo epileptični već i drugi oslabljeni, jektičavi itd./ žurili su na poprište i srkali su krv iz rana koje su još jako krvarile, ili su skupljali krv u šolje, umočili odeću da bi odneli krv kući.”³² Paralele sa ovde opisanom praksom možemo pronaći u opisima iz XIX veka: lovac na glave stiće hrabrost i snagu pobeđenog protivnika tako što pojede neki deo njegovog tela ili njegov mozak.

„Plinije se seća i pokolja vezanog za lečenje slonove šuge i gubavosti: Aegypti peculiare hoc malum, cum in Reges incidiffet, populis funebre: quippe in balne s folia temperabantur humano Sangvine ad medicinam eam. To jest, ova bolest je vlasništvo Egipćana: a kad je dospevala do kraljeva postajala je smrtonosna i za narode. Zabeleženo je i o caru Velikom Konstantinu da je jednom oboleo od gubavosti, pa je tražio da mu se pripremi kupka od krvi male dece.”³³ „Jedna priča Geste Romanorum govori o devojci koja se nije mogla drugačije izlečiti nego ako se okupa u kraljevskoj krvi.”³⁴ Nakon ovoga nas vodi izravan put do Eržebet Batori, koja je postala žrtva montiranih procesa,³⁵ pošto je o njoj zabeleženo da se kupala u krvi da bi zadržala svoju lepotu.

4. Savez potvrđen krvlju

Ovde nabrajam one podatke kod kojih krv ima simboličnu ulogu tokom sklapanja saveza. Pored ostalog procesi veštičarenja izveštavaju o savezima potvrđenim pomoću krvi: „Navedena Kata Baračkai takođe je tražila od osumnjičene gospođe kada dobije dete neka je pozove da ga ona prvo krsti, koristeći krv iz pupčane vrpce, što će pomoći protiv

²⁵ Keresztény műv. lex. 1986. 208 p.

²⁶ Voragine, J. de 1990. 35 p.

²⁷ Thompson, A. 2221.2.2.

²⁸ Thompson, B. 259.5.

²⁹ Thompson, 2221.2.3.

³⁰ Thompson, A. 2611.7.

³¹ Fónagy, I. 1943. 253 p.

³² Magyary, K.Gy. 1929. I. 92 p.

³³ Mátyus, I. 1793. VI. 241 p.

³⁴ Krausz, S. 1900. 290 p.

³⁵ Szádeczky-Kardos, I. 1993.

sedamdeset sedam vrsta bolesti i zaštititi dete..."³⁶ Žena Janoša Gala u istom procesu daje slično svedočenje: „Ova gospođa je čula takođe da je osumnjičena gospođa rodila dvoje dece zaredom, i prvo koje je ona krstila krvlju iz pupčanika, umrlo je, dok je drugo nekršteno ostalo živo.”³⁷ Thompson navodi brojne primere za praznoverje o savezu krvi, navodeći paralele iz Evrope i Indije³⁸, dok za savez sa đavolom daje primere iz Engleske, Irske i Španije.³⁹ Primer iz Mađarske novijeg porekla: „Za vreme kiše kovitlac je odneo ženu Đerđa Tota (Tót György) i Geregovu (Görög) ženu do žbunja u Leveu(Lövö), gde su Đerđ Tot i njegova žena zapisali njeno ime među vešticama krvlju iz njenog malog prsta, i tako je ona postala njihov drug.”⁴⁰ Krv predstavlja samu ličnost, i zato bilo koji čin s njom dovodi do duhovnog i krvnog srodstva.⁴¹

5. Pijenje krvi koje povezuje

Pošto je krv nosilac duha i života, prilikom „zamene krvi” neizbežno se prenesu i ljudske osobine. Krv hrabrog oca postaje hrana njegovom sinu koji takođe želi biti hrabar; krv jakog i zdravog deteta daju slabom i bolesnom detetu. Borci piju krv svojih mrtvih ili ranjenih drugova da bi bili jednako hrabri. Starosedeooci Australije pre bitke piju krv onog borca koga smatraju hrabrim. Norveški lovac pije krv medveda da bi bio jak, a hotentot pije lavovu krv.⁴²

Bronislaw Malinovskij piše o Trobriand ostrvima gde ljubavnici koriste sledeći izraz: „Pij moju krv!”⁴³ „U Amboini ljubavnici međusobno piju krv drugoga da bi naglasili svoju uzajamnu pripadnost.”⁴⁴ „U Bavarskoj momak i devojka ispuštaju po tri kapi svoje krvi na tkaninu, koju zatim sakriju ispod prekrivača oltara. Ako zatim pop služi misu iznad toga, ujedinjenje je sigurno.”⁴⁵

I veridba može da se desi tako što ljubavnicu piju krv jedno drugome, ali i bratstvo u krvi se sklapa na isti način⁴⁶, međutim krv braće se ne meša, zato se oni međusobno ne venčavaju.⁴⁷ Istovremeno, u irskoj mitologiji zabranjeno je venčanje sa takvom osobom koja je pila krv drugoga⁴⁸, a suprotnost ovome jeste irski motiv po kojem udovica pije krv svog mrtvog muža.⁴⁹

Sipanje krvi u pehar i pijenje iste povezuje osobe koje tako postaju krvna braća, saveznici (npr. sedam mađarskih vođa plemena): „...na to se odnosi zakletva sedam vođa prilikom

³⁶ Schram, F. 1970. I. 521 p. Suđenje Kate Baračakai zbog veštičarenja

³⁷ Schram, F. 1970. I. 516 p.

³⁸ Thompson, St. M. 201.1.

³⁹ Thompson, St. 1.1.2.

⁴⁰ Schram, .F II. 257 p.

⁴¹ Handw. d. D. Aberg. 1987. 1436 p.

⁴² Dictionary of Folklore Mythology and Legend, I. 148 p.

⁴³ Malinowski, B. 1972. 193 p.

⁴⁴ Róheim, G. 1925. 64 p.

⁴⁵ Róheim, G. 1925. 64 p.

⁴⁶ Thompson, St. T. 61.1.

⁴⁷ Thompson, St. F 1075.

⁴⁸ Thompson, St. C. 165.

⁴⁹ Thompson, St. P. 214.

izbora Almoša za poglavara tokom kojeg su izlili svoju krv sa značenjem da onaj koji prekrši zakletvu umire slično kao što se njihova krv slila.”⁵⁰ Više kao nastavak one predstave da krv osobe izražava njegove osobine u čoveku koji to upotrebljava: američki Crveni krst tokom II svetskog rata izbegavao je transfuziju krvi crnaca ranjenim belim vojnicima plašeći se mogućih posledica.⁵¹

6. Tajno nahanranjivanje

Gore navedeni primeri spadaju u kategoriju saveza pošto ljudi namerno (svesno) piju krv, svesno prihvataju činjenicu da deo tela, pars pro toto, telo drugoga postaje deo njihovog.

Praznoverje nahanranjivanja ima sličan rezultat, iako zbog svog tajnog karaktera ne predstavlja vid saveza, pošto žrtva nije svesna toga da se povezuje sa počinioem uroka. Na nemačkom govornom području poznata je praksa po kojoj: „Za vreme Uskrsa ujutro ispusti tri puta po tri kapi svoje krvi u novu glinenu posudu, dodaj prah tucan od srca domaćeg goluba bele boje, dodaj još i pola kašike šafrana, pomešaj sve to a potom ostavi da se osuši. Ovaj prašak umešaj u hranu osobe na koju želiš uticati.”⁵² „...u nedelju ujutro otiđi do stabla breskve, nagni se tri puta prema istoku i bez toga da izgovoriš i jednu reč, skini najmanju breskvu. Sa ovom breskvom tiho odi kući, iseci je upola i nakon što si odstranio košticu stavi jednu belu cedulju u nju na koju si napisao svojom krvlju prvo svoje pa prezima i ime voljene osobe...”⁵³ „Ujutro jednoga petka izvadi petnaest kapi krvi iz svoga tela i ostavi to sa srcem jednog goluba pomešano u, do tada nekorisćenoj šolji, na vrhu peći da se osuši. Zatim napravi prah od ove mase i nahrani osobu koju želiš da te zavoli, otprilike po pola kašike odjednom.”⁵⁴ U okolini Hesena, Bemena, Oldenburga kapali su tri kapi krvi u jabuku, pivo, zemičku.⁵⁵ „...prirodno sredstvo ljubavnog čaranja jeste menstruacija, naročito krv od menstruacije device i majke koja je rodila svoje prvo dete...”⁵⁶

„Na Egejskim ostrvima za pravljenje ljubavnog pića pomešaju majčino mleko sa mlekom i krvi od menstruacije svoje ćerke koja takođe doji.”⁵⁷

Tokom jednog procesa veštičarenja iz 1743. godine osumnjičena Pana Vince (Vince Panna) daje sledeću izjavu: „...gospođa Fedi (Fődi) pita svedoka da li ti je bila muka, da li je bila priroda nad tobom(da li imaš menstruaciju), a svedok je odgovorio nije; pita je gospođa Fedi, a tvoja majka ima li krvavo rublje, odgovori svedok, ima i sada na zapečku, kaže gospođa Fedi, ukradi to a daću ti novi lonac i poklopac, stavi u to krvavo rublje, zatim smeti smeće ispred kuće i stavi lonac u to da stoji bar petnaest dana, zatim ponesi to do kuće mladića i pokopaj ispod praga vrata od predvorja, tamo isto nek ostane tri dana, potom izvadi i ponesi do kraja dvorišta, tamo otvori, od toga će nastati žabe; onaj koji prvi izađe iz lonca poseci u pola i krv stavi u grnčariju, premaži sebe s time a ostatak krvi maži na

⁵⁰ Ipolyi, A. 1854. 532 p.

⁵¹ Dictionary of Folklore Mythology and Legend, I. 150 p.

⁵² Bányai, D. n.d. 12 p.

⁵³ Bányai, D. n.d. 12 p.

⁵⁴ Bányai, D. n.d. 21 p.

⁵⁵ Handw. d. D. Aberggl. 1987. 1436.

⁵⁶ Szendrey, Zs. 1937. 163 p.

⁵⁷ Róheim, G. 1925. 62 p.

ručicu onog svinjca gde momak obično prolazi i često hvata rukom i posle, videćeš, tebe će ženiti.”⁵⁸ I drugi opisi na mađarskom su puni sličnih praktika: „Čula sam ako neko zavoli neku devojkicu i želi da bude njegova, onda treba da ubode svoj prst i kapne jednu kap krvi u njeno piće i da popije devojkicu koju on želi. Zavoleće se toliko da će biti nerazdvojni.”⁵⁹ „Ako žena hoće nekoga da zarobi, nek peče pogačice od svoje krvi iz menzesa i nahrani ga njima.”⁶⁰ Devojkica koja ima menstruaciju tajno meša tu krv u rakiju ili neku hranu i nahranjuje mladića da je više voli. Ponekad se stavlja i dlaka u palačinke ili drugu hranu. Sitno iseckana.⁶¹ „Devojke krv od menstruacije stavljaju u vino da bi se momak napio, da se nikad više ne istreznji od te ljubavi i nikad ne ostavi devoljku.”⁶² „Ubola je iglom u svoj prst, malo je posekla ljusku jabuke, podigla ljusku i spustila tri kapi svoje krvi na jabuku, pa je nahranila momka jabukom i svojom krvlju. Momak nije znao za to.”⁶³ „Treba staviti stidnu dlaku ili krv od menstruacije u hranu mladića, i onda će mladić biti lud za njom.”⁶⁴ Vrlo šaroliki i bogati podaci nam ukazuju na verovatnoću sličnih, ali nedovoljno istraženih podataka i kod susednih naroda.

Urok ne mora da se odnosi samo na muškarce i samo koristeći ljudsku krv: „Da bi devica trčala za tobom, napiši njeno ime na ogledalo s krvlju crnog petla, pa daj da gleda u to i uvek će te pratiti.”⁶⁵ Pored toga „ljubavni otrovi su još mozak mačke, gušteri, menstruum prostitutkinja, čvrst materijal pravljen od izmeta ili drugog trulog materijala, i mešavina ljudskog semena...”⁶⁶, dok Frezer pominje i spermu pomešanu s krvi⁶⁷, a mešavina kućice sa krvi pupavca je čudotvorna, prema mudracima.⁶⁸

7. Magija zasnovana na simpatiji

Prema praksi zasnovanoj na teoriji simpatije, stvari koje su nekada bile u vezi i kasnije će biti povezane, deo sa celinom, uzrok sa posledicom, nož sa ranom, ubica sa žrtvom. U Oldenburgu pronašli su dva leša čiji identitet nije bio poznat. Udovica jednog od mrtvaca opipala je leš pri čemu je počela curiti krv iz njegovog nosa.⁶⁹ Janoš Aranž (Arany János) u baladi „Tetemrehívás” koristi isti motiv (osumnjičeni prolaze pored leša i kod koga rana počne da krvari, taj je ubica).

Prema poznatoj srednjovekovnoj legendi, Ričard Lavjeg Srca traži svog umrlog oca na bojnopolju u Le Manu. Čim se približi, krv njegovog oca počne da curi. Pošto sebe smatra krivim za smrt svoga oca, pokreće krstaški rat.⁷⁰

⁵⁸ Schram, F. 1970. I. 126–127 p.

⁵⁹ Bosnyák, S. 1973. 101 p.

⁶⁰ Liszt, N. 1903. 268 p.

⁶¹ Kallós, Z. 1960. EA 5605. 80.

⁶² Jung, K. 1978. 92 p.

⁶³ Jung, K. 1978. 92 p.

⁶⁴ Manga, J. 1948. EA 514. 1.

⁶⁵ Kuti, F. 1910. 14 p.

⁶⁶ Fónagy, I. 1943. 387–388 p.

⁶⁷ Thompson, St. D. 1355. 3.1.

⁶⁸ Fónagy, I. 1943. 265 p.

⁶⁹ Handw. d. D. Aberg. 1987. 1436.

⁷⁰ Dictionary of Folklore Mythology and Legend, I. 149 p.

I krv mučenika postaje ponovo tečna kad se njoj približi deo njihovog tela: ime svetog Januarija povezano je sa čudom krvi u Napulju. „Kod ove čudesne pojave radi se o toma da njegova krv koja se čuva u ampulama s vremena na vreme postaje tečna i šiklja. Dve velike ampule čuvaju se u Napulju... Čuda se obično dešavaju u subotu pre prve nedelje u maju i 19. septembra, i krv ostaje nepromenjena još osam dana nakon oba praznika. Nakon toga zgrušana krv ponovo se isuši u potpunosti.”⁷¹

Očinstvo se takođe može odrediti na ovaj princip. Ako dete traži svog zakonitog oca koji je navodno već umro, onda treba da izvadi jednu kost iz groba tog čoveka i krv deteta da kapa na očevu kost; ako kost upija krv onda je otac onaj koji leži u grobu.⁷²

Ako neko umre nasilnom smrću, tečno stanje njegove krvi može biti znak osvete. „U porodici Jeftović blizu Ivanjice ubili su jednog Turčina. Zakopali su ga ispod dubrišta, a njegovu krv su sipali u jedan ćup koji su takođe zakopali. Bili su radoznali da li će se njegova smrt osvetiti. Krv se sušila iz godine u godinu, ali jednoga dana počela je šikljati. Ovo je toliko zastrašilo Jeftoviće da su zatražili zaklon kod namesnika sela. Da bi mu udovoljili, poklonili su mu sablju ubijenog Turčina, koji je, međutim, prepoznao oružje svog ubijenog brata i ubio je ubice.”⁷³

8. Tabu

„Krv je mogla biti čista (zdravlje, život), ili nečista, kada donosi bolest, smrt. Zato zaobilaze ženu koja menstruira.”⁷⁴ Krv od menstruacije nastaje od ugriza zmije, guštera i drugih sličnih životinja. Po primitivnom shvatanju menstruum je opasan abnormalnim dvojnim strahom, pošto je to krv i potiče od žene: ženu koja menstruira treba odvojiti. Kod nekih plemena žene se tada zaključaju, obese u vazduh, ne smeju ni da dotaknu zemlju da je ne bi uprljale (Plinije: *Historia Naturae*).⁷⁵

I sama zemlja može da se oskrnavi od žene koja menstruira, njeno pojavljivanje može dovesti u opasnost ishod lova, ribolova. „Obsko-ugari čuvaju svoje kućne duhove u svetom delu, svetom ćošku kuće, pored zadnjeg zida gde nečista žena ne sme da uđe...”⁷⁶ Enjeci sanke duhova pripremaju na takvom čistom mestu gde žena još nije kročila.⁷⁷ Persijanci su smatrali krv od menstruacije otrovnom.⁷⁸ Žena Jevrejka: „Za vreme babina i krvarenja tj. za vreme „nečistoće” bio joj je zabranjen ulazak u crkvu.” (Ovaj običaj možemo naći i kod hrišćana sve do 1075. godine, kada je papa Grgur VII dopustio ženama da i nakon porođaja i za vreme krvarenja takođe uđu u crkvu).⁷⁹

⁷¹ A Szentek Élete. 1993. 624. 19. septembar je praznik biskupa svetog Januarija i njegovih drugova

⁷² Handw. d. D. Aberg. 1987. 1436.

⁷³ Bandić, D. 1991. 44 p.

⁷⁴ Bandić, D. 1991. 46 p.

⁷⁵ Dictionary of Folklore Mythology and Legend I. 149 p.

⁷⁶ Vértés, E. 1990. 80 p.

⁷⁷ Vértés, E. 1990. 81 p.

⁷⁸ Hints, E. 1939. 100 p.

⁷⁹ Hints, E. 1939. 94 p.

Ženi koja ima menstruaciju zabranjeno je da dođe u kontakt sa novorođenom bebom: „koja ima menstruaciju ta ne sme da dotakne dete, čak ni krevet majke. Ovakav posetilac treba da obriše obraz deteta svojom košuljom, onda se neće pojaviti ljuštenje na njemu.”⁸⁰ „Ako je žena koja menstuirala pogledala dete pre krštenja, pojaviće se bubuljice na detetu. Ja sam to tako lečila da sam mazala penom svežeg kravljeg mleka. Ili kuma treba da obriše njegov obraz i onda će proći.”⁸¹ „Ako se pojavljuju ožiljci na obrazu novorođenčeta to znači da je kod njega bila žena koja je imala menstruaciju. Treba otići kod nje, zatražiti krvavu krpu, oprati i sa tom vodom umivati lice deteta, onda će ožiljci proći.”⁸² Krv od menstruacije po opštem shvatanju je loša krv, ali istovremeno može se njome i lečiti: „...desilo se – primetili su to u više sela i majura - da su premazali padavičavo dete s krvlju žene koja menstuirala.”⁸³ Ivan Fonađ opisuje sledeće zamisli: „Menstruum je opasan otrov ali istovremeno i jedan od najdelotvornijih lekova. Ubija gusenice, crve, gamad. Zato – priča Metrodor – u Kapadokiji zbog puno štetnih insekata žene hodaju između useva podignutim suknjama do iznad zadnjice. One i na drugim mestima hodaju bosonoge, spuštene kose i bez kaiša, a paze da se to ne dešava za vreme izlaska sunca jer inače od dodira menstruuma ne bi uginuli samo insekti nego i sam rod. Zasigurno – nastavlja Plinije – ako premažemo košnicu menstruumom, pčele će sve pobeći, laneno platno će pocrneti, a oštrica noža postati tupa. Prema Bitusu iz Dirahijuma ogledalo se zamagli ako u njega pogleda žena koja ima menstruaciju, ali postaje ponovo providno ako ona pokaže svoju zadnjicu prema ogledalu. Nasuprot tome, to je siguran lek protiv ugriza besnog psa kao i protiv tro- i četvorodnevne groznice.”⁸⁴

9. Crveni predmeti kao zamena za krv

Ulogu krvi mogu preuzeti i drugi predmeti, bilo da je reč o ulozi krvi kod sklapanja saveza, bilo kao sredstvo za uklanjanje uroka: „...pomoću crvenog jaja, crvene niti ili crvenim odevnim predmetima.” Ipak, najčešće primenjena zamena jeste crno vino. Često su stavljali flašu crnog vina u zid, a i tekst zakletve mogao se izmeniti: „Tako mi se ognjište mojom krvlju ne ugasilo! Tako mi se moje ognjište mojim vinom ne ugasilo!”⁸⁵

Da zamena krvi drugim sličnim predmetima nije samo lokalna tradicija već opšta pojava, to ilustruje primer shvatanja iz drevne kineske medicine: „Čovek je topao /živ/ dok mu srce kuca. Znači toplotu stvara srce. Boja toplote /vatre/ jeste crvena /žar/, prema tome i srcu odgovara crvena boja. Crvene boje znači utiču na srce, zato treba u slučaju bolesti srca primeniti lek crvene boje kao i Digitalis purpureu.”⁸⁶ Drugi primer sa Dalekog istoka /iz Japana/ pruža još opširniju i tačniju sliku: srce je među glavnim organima, boja je crvena, elemenat je vatra, ukus je gorak, godišnje doba je leto.⁸⁷ „Vatri prvenstveno žrtvuju hranu i rakiju, zatim svakakve crvene predmete...”⁸⁸ „Prema narodnom sujuverju lice novorođenčeta trebalo je pogladiti crvenom

⁸⁰ Kiss, J. 1989. 36 p. Ökörítófülpös

⁸¹ Kiss, J. 1989. 43 p. Fülesd

⁸² Gyura, J. 1983a. 253 p. Margita Fabrik, Senta

⁸³ Bencze, J. 1957b. EA 5588. 11 p.

⁸⁴ Fónagy, I. 1943. 255 p.

⁸⁵ Bandić, D. 1991. 47 p.

⁸⁶ Hint, E. 1939. 116 p.

⁸⁷ Hints, E. 1939. 125 p. Jasuyoni Tamba, autor „Ishinho”-a iz 982. godine

⁸⁸ Vértes, E. 1990. 40 p. o vatrenoj žrtvi kod mansija

jabukom odmah nakon porođaja da bi dete bilo zdravo.”⁸⁹ „Crvenoj boji pridodali su i snagu za uklanjanje uroka: na zglobov malog deteta stavljali su crvenu traku ili bisere protiv uroka očima. Nadgrobni spomenik crveno ofarban u reformatskim grobljima u županiji Bihar značio je da je pokojnik nasilno umro.”⁹⁰ „U noći Božića konju daju da pije sa jabuke i onda će cele godine bitie snažan.”⁹¹ Način lečenja zasnovan na principu sličnosti: „Patič boginje: sitne crvene pege, jedna vrsta boginja, dečije boginje. Celo telo je prekriveno, bolesnika treba poleći i staviti na toplo, treba prekriti crvenom maramom.”⁹² Sličan način lečenja pojavljuje se i kod Ferenc Papai Pariša. (Papai Páriz Ferenc).⁹³ Postoji gomila crvenih stvari koje mogu ukloniti urok, sada ću nabrojati samo nekoliko primera za crvenu traku: „Veže se crvena traka na vrat malog teleta protiv uroka očima.”⁹⁴ „Veže se crvena krpa na vrat maloga teleta, ždrebeta protiv čaranja.”⁹⁵ „Vežu crvenu traku na desnu ruku deteta da mu ne škodi urok.”⁹⁶ „Vezali smo crvenu traku na vrat teleta, ako je imalo veliko vime onda na sredinu repa, na vrat ovci i ždrebetu. Glavu guske farbali smo crvenom bojom. Protiv uroka.”⁹⁷ „Na granu šljive, višnje vežu četiri pet šest crvenih krpa kad cvetaju. Protiv uroka očima.”⁹⁸ „Kad vide mlad mesec skaču i kažu: ovoga meseca nek budemo ovoliko crveni!”⁹⁹ Krv može da se pretvori u blago, rubin. Iz rane mučenika umesto krvi curi mleko¹⁰⁰, a može da se desi i obrnuto.¹⁰¹ Kamenje oblika kapi potiče od krvi meseca.¹⁰²

„U Irge majuru (Ürge major) sa iznenađenjem je video lekar pozvan kod porođaja da su nakon rođenja deteta krv iz posteljice cedili u čašu i time premazali telo novorođenčeta. Mladi lekar je sa čuđenjem gledao ovu proceduru, a na njegovo pitanje odgovorili su: u krvi posteljice /u okolini Rabe zvali su je mašom/ nalazi se „snaga prirode” i ako namažu novorođenče time, biće jako i zdravo.”¹⁰³

10. Krv životinja

Krv životinja može biti naročito delotvorna: krv zmaja, salamandre, crnog psa, ribe ili bizona može da ugasi vatru, upali vatru ljubavi, da vrati život.¹⁰⁴ Može da se odvija i obrnuti proces: gazda može da umre od krvi svojeg omiljenog psa¹⁰⁵ po irskoj mitologiji. Prema verovanju Enjeca: „Životinje se osvete ako član jedne fratrije zgazi u krv takve

⁸⁹ Takács, B. 1986. 20 p.

⁹⁰ Takács, B. 1986. 20-21 p.

⁹¹ Szabó, M. n.d. EA 707. 39 p.

⁹² Vajkai, A. 1937. 141 p. Ipolygyörk

⁹³ Papai Páriz, F. 1747. 314 p.

⁹⁴ Bosnyák, S. 1973. 104 p.

⁹⁵ Diószegi, V. 1949a. EA 4642. 9. Vollár Julcsa, Hidas Baranya m. /Istensegits/

⁹⁶ Diószegi, V. 1949a. EA 4642. 10. Vollár Julcsa, Hidas Baranya m. /Istensegits/

⁹⁷ Diószegi, V. 1949a. EA 4642. 7. Faluközi Éva, Hidas Baranya m. /Istensegits/

⁹⁸ Diószegi, V. 1949a. EA 4643. 137. Ömböli Rózsi, Hidas Baranya m. /Istensegits/

⁹⁹ Kálmány, Lajos 1872-1919 EA 2860. 32 p.

¹⁰⁰ Thompson, St. V. 229. 2. 6.

¹⁰¹ Thompson, St. D. 476. 2. 3. 1.

¹⁰² Thompson, St. A. 764.2.

¹⁰³ Bencze, J. 1957b. EA 5588. 10.

¹⁰⁴ Thompson, D. 1016.

¹⁰⁵ Thompson, Q. 582.4.

životinje po kojoj je fratrija dobila svoje ime.”¹⁰⁶ Kršenje tabua može dovesti do najstorožije kazne. „U narodnom lečenju krv se koristi kao sredstvo za prevenciju ali i za lečenje: koristili su krv određenih životinja (kornjača, stoka, mačak, zec itd.) kao i ljudi. Ipak krv žrtvovane životinje su smatrali najdelotvornijom. Krv božićne svinje i jagnjeta posebno je bila poštovana, ili krv petla sa Đurđevdana ili Ilindana.”¹⁰⁷ Duhu vode „prikazali su žrtvu kako na početku tako i na završetku ribolova, za vreme ribolova kad uhvate ribu njenu krv pomešaju sa rakijom i to sipaju u vodu.”¹⁰⁸ Žrtva duhu šume: „ovan, ovca, petao, ždrebac itd. je najbolja žrtva koju pripremaju kod kuće. Krv žrtvovane životinje rano ujutro odnesu do lovačke kolibe i time, zajedno sa pivom ili rakijom isprskaju sveto drvo kod kojeg žrtvuju, i isto to ponavljaju nakon prvog plena.”¹⁰⁹ „Izmet, mokraća i krv ljudi i životinja, krv od menstruacije i pljuvačka: potiču od čoveka i životinja. Sadrže sve „korisne” materijale organizma. Vekovima su verovali u to, a često i danas.”¹¹⁰ U Tibetu krv jelena koristili su za lečenje bolesti krvi, koziju krv protiv boginja, krv jaka protiv prolića.¹¹¹ Krv slepog miša treba da popije pijan čovek¹¹², ali i krv krtice je takođe korisna. „Krv psa, petla, guske čini čoveka budnim i hrabrim, krv konja istrajnim, krv krave, ovce i goluba pitomim i strpljivim, krv svinja i pataka pomaže da se jednako podnosi hladno i toplo, krv kože i veverice daje čvrste noge i ne dopušta vrtoglavicu, krv vuka i mačke čini divljim i krvoločnim, lisicina lukavim, krv od jelena i zeca stvara dobrog trkača, krtičina čini opreznim, a krv slavuja i laste brbljivim tako da čovek izbrblja sve tajne čak i tajnu ljubav i brakolomstvo.”¹¹³ „U koga ulazi zmija. Nek pomešaju krv od lisice sa vinom i daju popiti tako toplo.”¹¹⁴

„Ko štuca, nek popije devet gutljaja vode tako da ne diše u međuvremenu. Ako to ne pomogne, treba mu dati što više golubove krvi.”¹¹⁵

„Na dan Velikog utorka stavljaju na stranu krv brzo ubijene kokoške, i kada koka nosilja ostavlja piliće nahrane je s time. Ovako se pilići zaštite od kuge.”¹¹⁶ „Proba nevinosti: uzmi pepeo od leskovine i pomešaj ga sa krvlju slepog miša, zeca i krtice, tamo gde su devojke, baci na njih i na onu koja je devica ne lepi se, dok na ostale se lepi.”¹¹⁷ „Da žena ne bi začela: ako žena popije mokraću od ovna ili krv od zeca neće začeti dete, a ako žena obesi zeca na uho, nikad neće začeti.”¹¹⁸ „Ako neko ima groznicu, treba probosti žabu nekim ostrim predmetom i krvlju isprskati bolesnog pomoću čega će se izlečiti.”¹¹⁹ Krv: „često se koristi kao lek: obolelom od astme ili epilepsije daju krv magarca da pije, a bolno oko oblažu krvlju lastave.”¹²⁰ „Da bi ti izrasla nova kosa: dobro skuvaj jednu krticu i pomešaj njenu krv sa

¹⁰⁶ Vértés, E. 1990. 168 p.

¹⁰⁷ Bandić, D. 1991. 46 p.

¹⁰⁸ Vértés, E. 1990. 40 p.

¹⁰⁹ Vértés, E. 1990. 38 p.

¹¹⁰ Bencze, J. 1957a. 228 p.

¹¹¹ Benedek, I. 1987. 254-255 p.

¹¹² Farkas, J. 1967. 172 p.

¹¹³ Szendrey, Zs. 1937. 162 p.

¹¹⁴ Barla Sz., J. 1907. 225 p.

¹¹⁵ Kiss, J. 1989. 111 p. Botpalád

¹¹⁶ Kiss, J. 1989. 119 p. Kisar

¹¹⁷ Kuti, F. 1910. EA 3731. 13 p.

¹¹⁸ Kuti, F. 1910. EA 3731. 13 p.

¹¹⁹ Nagy, J. 1896. 178.

¹²⁰ Szendrey, Zs. 1937. 162.

krvlju grlice. Bilo koju kosu ili dlaku ako premažeš time, otpašće, a narašće nova. Ako hoćeš možeš praviti šarene pege na konju.”¹²¹ „Žensko čeljade koje ima belo pranje i curi joj bela krv, treba da pije svežu krv od ovce.”¹²²

„Bio je čovek koji je oprao ruke u krvi zmije i nije isprao sve dok se sama nije skinula. Ako je nekoga pogladio tom rukom, taj se izlečio bez obzira koliko je bio bolestan.”¹²³ „Ako čovek uhvati krticu pre dana svetog Đorđa, nek premaže svoje ruke krvlju pa će biti koristan kada radi oko konja.”¹²⁴

Krv se može koristiti i za čaranje plodnosti:

„U okolini Niša petlovu krv spustili su na žito, ovo krvavo žito zatim koristili su tokom setve iduće godine. Za vreme setve u stolnjak za setvu stavili su čak i jaje u nadi za obilnom žetvom.”¹²⁵ Spisak žrtvenih životinja mogao bi se nastaviti u nedogled u zavisnosti od toga koje osobine se izražavaju, zato sada završavam sa nabranjem. Da se vratimo na žrtvu i njenu izmenu tokom vremena: „Krv može da zameni čoveka i životinju: u slučaju njenog žrtvovanja, zamenjuje celu životinju. Prilikom ugrađivanja žrtve u zid nekad su žrtvovali celu ovcu ili petla, a danas sipaju samo krv u temelj dok meso pojedu radnici.”¹²⁶

Ako žele pronaći blago, u Srbiji krv životinje sipaju na zemlju na pretpostavljeno mesto blaga,¹²⁷ a prema priči iz Donje Konde: „Treba prvo odneti samo šaku blaga, ni manje ni više, da bi se sutradan mogao odneti i ostatak.” Prema ljudima iz Sosve, najzad neophodno je i žrtvovanje krvi, pa se kosti i krzno stavljaju se u rupu na mesto blaga. Ima gde žrtvuju konja ili dete, kapi njegove krvi dovode do putanje stepenica od novca.”¹²⁸ U Indiji je potrebno da se na zemlju sipa krv belog petla.¹²⁹

Ne uzimajući u obzir da se mogu dobiti potpuno nerealni rezultati, zavirimo u bogati izbor praznoverja: „Da bude poplava u kući: koru jove premaži sa krvlju od zeca i pokopaj ispod praga i biće poplave u kući.”¹³⁰ „Da ne poznaju jedni drugo za stolom: uzmi jednu lojanicu, ostavi tri sata da stoji u pečenom vinu, zatim premaži sa krvlju od zeca i zapali je. Niko za stolom neće prepoznati nikoga.”¹³¹ Albert Veliki opisuje sledeće čudotvorne lekove: „Uzmimo jednu crknutu zmiju, sočivo i pčelinji vosak, pomešajmo sve to sa krvlju magarca, stavimo u glineni sud napunjen vodom, skuvajmo na umerenoj vatri, posle ostavimo da se ohladi, pravimo sveće od njega i svi oni koji sede u toj sobi gde gori ova sveća obezglaviće se... Ako mlaku koziju krv pomešano sa sirčetom, skuvamo i stavimo staklo u tu tečnost, voda će biti mekana kao pašeta. Ako je utrljamo u naše lice, videćemo strašne i užasne stvari... Ako sipamo krv od kamile u kožu tarantule u noć osvetljenu mesečinom, videćemo džina čija glava dodiruje nebo. Ako jedemo od toga, poludećemo.”¹³²

¹²¹ Kuti, F. 1910. EA 3731. 7 p. oznaka 41.

¹²² Bencze, J. 1951.3. Iz rukopisa „Knjige narodnog lečenja” iz 1580-1585. godine

¹²³ Bagó, Zs. EA 19585. 12 p. Dobra Ferenc, Gyulavári

¹²⁴ Kálmány, L. EA 2860. 77 p.

¹²⁵ Bandić, D. 1991. 46 p.

¹²⁶ Bandić, D. 1991. 47 p.

¹²⁷ Bandić, D. 1991. 47 p.

¹²⁸ Vértes, E. 1990. 168 p.

¹²⁹ Thompson, St. D. 2101.1.

¹³⁰ Kuti, F. 1910. EA 3731. 17. beleška 34.

¹³¹ Kuti, F. 1910. EA 3731. 18. beleška 38.

¹³² Fónagy, I. 1943. 266.

11. Krv i biljke

Izuzetni ljudi daju život biljkama: „Grožđe potiče od krvi Boga, ali je još rasprostranjeniji običaj vezan za ime svetog Jovana Krstitelja. Na njegov dan nisu jeli crno grožđe i nisu pili crno vino. Pošto su tog dana posekli glavu svetog Jovana Krstitelja, crno vino bi bilo jednako sa njegovom krvlju.”¹³³ „Na dan svetog Jovana osveštaju vino i sačuvaju ga za celu godinu, ako nekoga boli uho ili zub, kapaju nekoliko kapi i on se izleči.”¹³⁴

Izlivena krv zatim označava ono mesto gde se dogodila nasilna smrt: na Farskim ostrvima smatraju da na mestu izlivenne krvi ne raste trava ili samo crvena, a izvor presuši.¹³⁵ Arnold Ipolyi (Ipolyi Arnold) nabraja više sličnih podataka: „Poznati stari običaj kod Serenji česme (Szörényi kút) jeste da uvek kad umre mađarski kralj ili mu se desi nezgoda, voda u česmi pretvara se u krv.”¹³⁶ Prema podacima sa Islanda, od krvi nevino ubijenog kralja postaje izvor.¹³⁷ Slučajno izlivenu krv pažljivo treba odstraniti, jer pored toga što označava, može se koristiti i za magiju, zato kraljevi i drugi važni ljudi usisaju je da ne bi izrekli urok na njih pomoću iskapane krvi.¹³⁸ „O gospodinu Čaboru, koga kao kraljevskog poslanika... ubiše olaji (Rumuni, vulgo oláhok), a njegova krv visoko prskaše, takoreći na stubove, još uvek je vidljiva levo od ulaza u staru crkvu u mestu Roman, iako ga krečiše olaj pope, ali ne postade belo.” Na ovakav način nevino izlivena krv ne može se oprati, kao ni krv svetog Gelerta (Gellért) sa stene na Kelenfeldu (Kelenföld)...¹³⁹ i nastavlja nabranje: „Pored Slatine vidi se jedno brdo sa crvenim grmljem. Jednom je jedan mladoženja onamo poveo svoju nevestu koju su zajedno snjim razbojnici napali i ubili, njihove krvave leševe povlačili gore-dole na brdu, i od tada na brdu gde se izlila njihova krv, rastu crveni grmovi.”¹⁴⁰

Mesto smrti nevino ubijenih ljudi može da označava, pored krvi koja se ne može oprati, i drvo koje raste na tom mestu.¹⁴¹ Šare na kedru crvene su od krvi.¹⁴² Crvena ruža je rezultat krvavog rata između Kuće Lankaster (Lancaster) i Kuće Jork (York). Itekako poznati kosovski božuri rastu od krvi ratnika poginulih u Kosovskoj bici.¹⁴³ Na tabli Stadtišez muzeja u Nerdlingenu (Städtisches Museum Nördlingen) iz 1469. godine iz Hristove rane izraslo je klasje i vinova loza.¹⁴⁴ „U Levči i Temniću smatraju da je grožđe nastalo od krvi koja je kapala iz posečenog prsta Stvoritelja, zato se vino koristi kod pričešća. Davao je hteo da stvori nešto još slađe, ali od njegove krvi nije nastalo grožđe, već kupina.”¹⁴⁵

Postoje biljke kojima pored brojnih čudotvornih dejstava pridodaju poseban značaj zbog imena ili boje: „Postoji jedna čarobna trava, zvana dinjica. Onaj koji to pronade uz pomoć veštica, i uvuče u meso svoje leve šake, postaće toliko snažan od toga da će moći slomiti bilo šta.”¹⁴⁶

¹³³ Bandić, D. 1991. 48 p.

¹³⁴ Nagy, J. 1896. 178 p.

¹³⁵ Handw. d. D. Aberg. 1987. 1438.

¹³⁶ Ipolyi, A. 1854. 203.

¹³⁷ Thompson, A. 941.5.8.

¹³⁸ Dictionary of Folklore Mythology and Legend, I. 148.

¹³⁹ Ipolyi, A. 1854. 364.

¹⁴⁰ Ipolyi, A. 1854. 364.

¹⁴¹ Thompson, St. E. 631.0. 5. engleski i indijski primeri, odnosno Thompson, F. 979. 12.

¹⁴² Thompson, St. A. 2731.3.

¹⁴³ Bandić, D. 1991. 45 p.

¹⁴⁴ Keresztény műv. lex. 1986.91 p.

¹⁴⁵ Bandić, D. 1991. 45 p.

¹⁴⁶ László, Gy. 1908. EA 3661. 12. beleška 27.

„Postupci oko krvarenja: postoji takva dinjica, ima crvenu tačku u sredini, kada se prehladila neka žena i počela da krvari, onda je trebalo to skuvati i u toj vodi okupati se.”¹⁴⁷ „Stidak: postoji jedna korovska biljka koja raste na livadi i pored puta koja cveta krajem avgusta belo, slično kimu. U sredini toga nalazi se mala crvena boba, to je stid. Što manje semena ima taj cvet u sebi, to su sve besramnije žene. Dok sam bila mala, bilo je mnogo više cvetova sa crvenom sredinom, a danas ima sve manje... Biće kraj sveta kada u ovim cvetovima više ne bude crvenih boba.”¹⁴⁸ „E, sada je već potpuno beo i nema u njemu ni zrnca crvenog, a kada sam bila mala devojčica samo je ivica bila malo bela. Ovo je stidno cveće Marije Device. Nekada... menstruacija Marije Device kapala je na ovaj cvet i zato je postao crven. Kada joj se to događalo stidela se i teško je podnosila, zato je to cveće stidak.”¹⁴⁹

Karolj Jung (Jung Károly) napominje da je postojalo slično praznoverje u vezi čemerike, čiju crvenu pegu u Transilvaniji (Erdély) smatraju za krv Hrista koja je kapala sa krsta, pored gore navedenog objašnjenja nastanka, vezano za Bogorodicu. „Žena puno krvari: treba koristiti pupoljak korova od koga prsti postaju kao krvavi. Kapala je na nju krv Hristova, rastao je ispod krsta. Skuvamo jedan struk u pola litre vina.”¹⁵⁰ Stidak (*Daucus Carota*) je poznat i na srpsko-hrvatskom i rumunskom govornom području.¹⁵¹ Da u zavisnosti područja i naroda i nekim drugim biljkama pridodaju slično poreklo, to u stvari nije iznenađujuće. O navedenom cvetu i na Šovideku (*Sóvidék*, deo Zemlje Sekelja) smatraju da su devojke sve manje stidljive i zato se smanjuje veličina crvene pege.¹⁵²

Da ova stvar može da se završi i obrnuto na to ukazuju podaci Đule Lasloa (*László Gyula*): „Trudnoj ženi nije preporučljivo držati cveće u krilu jer krvne pege slične šarama cveta pojavice se i na njenoj bebi.”¹⁵³ Od krvi obešenog čoveka može izrasti mandragora ispod vešala.¹⁵⁴

Obrađen deo mađarskog gradiva s aspekta analogne magije odnosi se na ljubavno čaranje, lečenje i narodno poznavanje biljaka. Uočljivo je da često određena osoba (bilo čak osoba koja vrši nahranjenje) stoji u središtu, prenosi neku svoju unutrašnju osobinu na drugoga. Drugim rečima, jedan unutrašnji višak (ljubav), pomoću nečeg unutrašnjeg ili usko povezanog sa telom, stvara slične unutrašnje kvalitete kod drugoga.

Prenošenje osobina ljudi koji se smatraju izuzetnim (sveti, kraljevi, nasilnici – neprirodno umrli), označavanje mesta njihove smrti, ili sposobnost za stvaranje biljaka, sve to ukazuje na dihotomiju nepostojanje-postojanje, što je obratno opozicijama život-smrt, krv-nekrv.

Ne uzimajući u obzir simpatetičku predstavu o otkrivanju zločinca preko krvi umrlog („tetemrehívás”), sve zamisli o krvi praktično mogu se pojednostaviti na klasičnu osnovnu misao, prema kojoj krv, simbol života i duha, služi za povezivanje dva područja, koje možemo opisati kao prelazak između područja život-smrt, spoljašnje-unutrašnje, gornji-donji.

¹⁴⁷ Fehér, J. 1958. EA 6304. 15 p.

¹⁴⁸ Fehér, J. .n.d. EA 2470.1. Dozmat, Vas m.

¹⁴⁹ Jung, K. 1992. 124 p.

¹⁵⁰ Oláh, A. 1952. EA 3757. 44 p. Kulcsár Józsefné, Turricse.

¹⁵¹ Jung, K. 1992. 122–131. p.

¹⁵² Izveštaj Jenea Buga (Bug Jenő), dobrovoljnog sakupljača na etnobotaničkoj sednici SOM-a 4. novembra 1994. godine

¹⁵³ László, Gy. 1908. EA 3661. 12 p.

¹⁵⁴ Thompson, St. A. 2611.5.

Sažetak

Cilj mog rada namenjenog da prikaže ulogu krvi u narodnom verovanju jeste dalje razmišljanje o podacima, rezimiranje rezultata istraživanja postojećih paralelnosti. Slobodno mogu reći da su navedeni podaci samo fragment tog ogromnog gradiva koje je delom nastalo dosadašnjim prikupljanjem materijala, a delom će izaći na videlo tek nakon objavljivanja rada. Razlog mog optimizma je nesumnjiv: raniji rezultati folkloristike su u odgovarajućoj meri potvrdili da predstave o krvi ne zavise od doba ili duševnog stanja; a s druge strane, gajim nadu da će lepota života još dugo vremena privlačiti i zaokupljati ljude.

KORIŠĆENA LITERATURA

Skraćenice:	EA	Ehrológiai Adattár [<i>Arhiv Etnološkog muzeja Budimpešta</i>]
	Ethn.	Ethnographia
	OK	Orvostörténeti Közlemények [<i>Publikacije medicinske istorije</i>]

BAGÓ, ZSUZSANNA

1977 Népi gyógymódok és babonák Békés megyében. EA 19585.

BANDIĆ, DUŠAN

1991 Narodna religija u 100 pojmovu. Beograd.

BÁNYAI, DEZSŐ

n.d. Szerelmi varázslatok és babonák a néphagyományokban és népszokásokban
ókori, részben idegen források alapján. Budapest.

BARLA SZ., JENŐ

1907 Régi babonás gyógymódok. Ethn. XVIII 221-227.

BENCZE, JÓZSEF

1951 A vérrel való gyógyítás története Magyarországon. Budapest.

BENCZE, JÓZSEF

1957a Az empirikus doktorkodásról és annak kéziratairól. OK 6-7. br. 212-274.

BENCZE, JÓZSEF

1957b A falusi nép egészségügyi szokásai. EA 5588.

BENEDEK, ISTVÁN

1981

BENEDEK, ISTVÁN

1987 Tibeti orvoslás és varázslás. Gondolat. Budapest.

BOSNYÁK, SÁNDOR

1973 Adalékok a moldvai csángók népi orvoslásához. OK 69-70 br. 279-298.

DICTIONARY OF FOLKLORE MYTHOLOGY AND LEGEND

é.n. Volume A-I. Maria Leach (ed.) Funk and Wagnallis Company. New York.

DIÓSZEGI, VILMOS

1949a Piros szalag használata. EA 4642. Istensegits-Hidas.

DIÓSZEGI, VILMOS

1949b Piros rongy használata. EA 4643. Istensegits-Hidas

FARKAS SZ., JENŐ

1989 Drakula vajda históriája. Budapest.

FARKAS, JÓZSEF

1967 Bakos Ferenc, a mátészalkai parasztorvos. Józsa András Múzeum
Évkönyve.10.145-182. Nyíregyháza.

FEHÉR, JULIANNA

n.d. EA 2570.

FEHÉR, JULIANNA

1958 Vegyes gyűjtés, benne adatok az asszonyi vérzésről. EA 6304.

FERENCZY, IMRE

1973-74 Népi gyógymódok a bánsági magyarok körében. Néprajzi dolgozatok 28. Szeged.

FÓNAGY, IVÁN

1943 A mágia és titkos tudományok története. Budapest.

GYURA, JULIANNA

1983a Százötven babona Zenta-Újfaluból. In: Jugoszláviai magyar folklór.

Újvidék. 244-256.

GYURA, JULIANNA

1983b Százötven babona Zentáról és környékéről. In: Jugoszláviai magyar folklór.

Újvidék. 266-276.

HANDWÖRTERBUCH DES DEUTSCHEN ABERGLAUBENS

1987 Band I. Walter de Gruyter. Berlin-New York.

HINTS, ELEK

1939 Az őskori és ókori orvostudomány. Budapest.

IPOLYI, ARNOLD

1854 Magyar Mythologia. Hackenast Gusztáv. Pest.

A JÓ EGÉSZSÉGNEK MEGTARTÁSÁNAK MÓDJÁRÓL

1989 Szemelvények Mátyus István Diaetetica valamint Ó és Új Diaetetica c.

művéből. Magyar Hirmondó. Magvető. Budapest.

JUNG, KÁROLY

1978 A emberélet fordulói. Gombosi népszokások. Fórum. Újvidék.

JUNG, KÁROLY

1992 Köznepok és legendák. Fórum. Újvidék.

KALLÓS, ZOLTÁN

1960 Népszokások. Gyimesközéplak. EA 5605.

OSTAVŠTINA LAJOŠA KALMANJA (KÁLMÁNY LAJOS-HAGYATÉK)

1872-1919 EA 2860.

KERESZTÉNY MŰVÉSZETEK LEXIKONA

1986 Corvina. Budapest.

KISS, JÓZSEF

1989 Szerelmi babonák: régi szatmári babonák, rontások, szemverések, igézések, kísértések. Népszava. Budapest.

KRAUSZ, SÁMUEL

1900 A vérbabona. Ethn. XI. 289-297.

KUTI, FERENC

1910 Régi orvosság és babona. EA 3731.

LÁSZLÓ, GYULA

1908 Vegyes gyűjtés. EA 3661.

LISZT, NÁNDOR

1903 Babonák és népies gyógymódok Hajdu-megyében. Gyógyászat br. 43.

MAGYARY-KOSSA, GYULA

1929-1940 Magyar orvosi emlékek. I-IV. Budapest.

MALINOWSKI, BRONISLAV

1972 Baloma. Válogatott írások. Gondolat. Budapest.

MÁTYUS, ISTVÁN

1793 Ó- és Új Diaetetica. Pozsony.

MANGA, JÁNOS

1948 Vegyes gyűjtés. EA 514.

NAGY, JÓZSEF

1896 Bácsmegyei babonák. Ethn. VII godište 176-181.

OLÁH, ANDOR

1952 Szatmár megye népi orvoslása. EA 3757.

PÁPAI PÁRIZ, FERENC

1984 Pax Corporis. Reprint. Magyar Hirmondó. Magvető Kiadó. Budapest.

PREUSS, JULIUS

1989 Biblisch-talmudische Medizin. Leipzig.

PÜSCHEL, ERICH

1988 Die Menstruation und ihre Tabus. Stuttgart-New York, Schattner.

RÓHEIM, GÉZA

1925 A csurunga népe.

SCHRAM, FERENC

1970 Magyarországi boszorkányperek I-III (1529-1768). Akadémiai Kiadó. Budapest.

SZABÓ, MIKLÓS

n.d. Vegyes, benne szerelmi varázslás. EA 707.

SZÁDECZKY-KARDOSS, IRMA

1993 Báthory Erzsébet igazsága. Nestor kiadó. Budapest.

SZENDREY, ZSIGMOND

1937 A növény- és állat, és ásványvilág a varázslatokban. Ethn. XLVIII. godište 154-166.

SZENTEK ÉLETE

1993 Szent István Társulat. Budapest.

TAKÁCS, BÉLA

1986 Bibliai jelképek a magyar református egyházművészetben. Budapest.

THOMPSON, STITH

n.d. Motif-Index of Folk Literature.

VAJKAI, AURÉL

1937 Adatok a Felföld népi orvoslásához. Ethn. XLVIII. 140-154.

VÉRTES, EDIT

1990 Szibériai nyelvrokonaink hitvilága. Tankönyvkiadó. Budapest.

VORAGINE, JACOBUS de

1990 Legenda Aurea. Helikon. Budapest.

A VÉR A NÉPHITBEN

Összefoglalás

A dolgozat szerb nyelven történő megjelentetését két körülmény formálta: egyrészt a jelen periodika másik, ugyancsak vérrel foglalkozó cikke és ezzel együtt annak lehetősége, hogy egy szűkebb területről szóló bemutatás egy bővebb, tipológiai hasonlóságok mentén formálódó dolgozattal egybevethető legyen, másrészt annak lehetősége, hogy az elsősorban szerb nyelven olvasó közönség betekintést nyerjen a számára kevésbé elérhető német, magyar, angol irodalom vonatkozó adataiba. Tekintettel arra a tényre, hogy az itt olvasható szöveg 2002-ben részemről már lezárt volt, és két évvel később könyv formájában is megjelent (Papp Árpád: Rossz vér, Szabadka, 2004), újabb adatokkal csak elenyésző mértékben bővült, ugyanakkor a csoportosítás részben újabb szempontok alapján történt meg. Ennek eredményeképpen a vér mint vezérvonal figyelhető meg, és a dolgozat kulcsszereplőjévé válik. A szerb nyelvű ismertető a következő nagyobb egységekre tér ki:

- A vérből teremtés, illetve a vérből teremtett lények szerepe a mitológiában
- A hiedelemlények vérivása, külön tekintettel a magyar hiedelemvilágban hiányzó vámpír alakjára
- A híres személyek vérenek gyógyító hatása és a híres személyek vér által történő gyógyulása
- A hiedelemlényekkel kötött vérszövetség (boszorkányok, az ördög stb).
- Az összekötő vérivás, a rész és egész viszonya
- A megétetés és szerelmi varázslás magyar és európai gyakorlata
- A szimpátián alapuló mágia, a vércsodák
- A vérrel és rokonsággal kapcsolatos tabu elterjedése
- A piros tárgyak szerepe a vér helyettesítése során
- Az állatok vére és az ezzel kapcsolatos hiedelmek
- A vérből serkenő növények

A felsorolás nem a teljesség igényével készült, és nem célja egy mindent átfogó monográfia körvonalalaival történő tetszelgés sem. Célja azon jelenségek középpontba állítása, amelyek további kutatásra, párhuzamok lejegyzésére sarkallhatják az olvasót vagy a téma iránt érdeklődőt. Az alfejezetek külön-külön is megérdemelnének egy-egy tanulmányt, ezzel együtt maguk is további kutatások és párhuzamok lehetőségét hordozzák magukban. Az olvasó, ezzel együtt a majdani kutató elszántsága kell ahhoz, hogy a tanulmány új életre keljen.

BLOOD IN POPULAR BELIEF

Summary

There have been twofold reasons for publishing this study in Serbian: on the one hand, there is one more article in this yearbook that deals with the question of blood, which provides an opportunity for comparing a presentation of a narrower subject with a study of wider, typological comparison. The other important aspect was the ambition to provide an opportunity for readers in Serbian to get an inside view of the less available bibliography in German, Hungarian and English. Since the text was concluded by my side in 2002 and later published as a book (Papp, Árpád: *Rossz vér*. Subotica, 2004), it has been completed only with few additional data, however the classification is partially based on newer standpoints. As a result, blood has got key role in this work. The Serbian text is divided into the following units:

- Creating from blood, as well as the role of these creatures in mythology
- Drinking blood by mythological creatures with special regard to the figure of vampire that is missing from the Hungarian belief
- Healing effect of famous people's blood and cases of famous people's curing with blood
- Blood covenant with mythological creatures (witches, the devil etc.)
- Drinking blood for joining, relationship of part and the whole
- Poisoning (secret feeding) and the Hungarian and European practice of love magic
- Magic based on sympathy, blood miracles
- Spreading of taboo concerning blood and kinship
- Role of red objects in substituting blood
- Animals' blood and related belief
- Plants sprouting from blood

This enumeration is not complete, and it does not want to be seen as an outline of an overall monography. The aim is to focus on such phenomena, which may encourage readers and interested in the subject to do further research and recording of parallelisms. Every unit deserves a special research separately, providing opportunities for further studies. The readers together with the author's determination are necessary to revive the study.

Oskar Vojnić

Viktorija Šimon Vuletić, kustos-etnolog

VANEVROPSKA ZBIRKA U INTERAKCIJI

Mogućnost implementiranja vanevropskih zbirki u deo stalnih postavki Gradskih muzeja

Apstrakt: Rad Vanevropska zbirka u interakciji posvećen je značaju ovih retkih zbirki u edukaciji stanovništva za prihvatanje kulturnih raznolikosti. Dat je i kratak pregled vanevropskih zbirki koje postoje po muzejima u Srbiji i to u Beogradu, Novom Sadu, Subotici, Senti, Vršcu i Zrenjaninu. Zaključak je da osim Muzeja afričke umetnosti koji je u potpunosti posvećen kulturama afričkog kontinenta, većina vanevropskih zbirki nije detaljno obrađena i nije postala deo stalnih postavki muzeja. U poglavlju Predmeti iz Afrike u Vanevropskoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici kao osnova za koncept izložbe Krv i mleko - Oskar Vojnić u susretu s Masajima¹ opisana je kratka biografija Oskara Vojnića, njegov boravak u istočnoj Africi i susret sa domorodačkim narodima. Navedeno je i da je tokom obrade muzejskih predmeta vezanih za Afriku utvrđeno da je većina predmeta i fotografija iz Vojnićeve zaostavštine vezano za narod Masaji, što je iniciralo i koncept jedne buduće izložbe. Nakon toga dat je i tabelarni prikaz predmeta iz vanevropske zbirke poreklom iz Afrike sa narodnim nazivima, mestom porekla i pripadnošću određenoj kulturi. Ostala poglavlja predstavljaju osvrt na duhovnu i materijalnu kulturu naroda Masaji kroz prizmu afričkih predmeta koje su deo Vanevropske zbirke Gradskog muzeja u Subotici.

Ključne reči: vanevropske zbirke, projekat NECEP, muzeji Srbije, Oskar Vojnić, istočna Afrika, Masaji, Age Set, duhovna i materijalna kultura, krv i mleko, tradicionalno društvo, globalizacija, stalne muzejske postavke, legati.

Uvodna razmatranja

Radeći nekoliko godina na identifikaciji i muzeološkoj obradi Vanevropske zbirke u Gradskom muzeju u Subotici, koja je uprkos svojoj starosti i značaju za lokalnu istoriju grada ostala prilično nepoznata, saznali smo za projekat NECEP (Non European Components of European Patrimony) koji su pokrenuli antropolozi-muzealci iz Francuske i čiji je cilj da u Francuskoj, kao i u ostalim evropskim državama, istraži i rekonstituiše istoriju zbirki vanevropskih predmeta koji se nalaze po etnografskim muzejima i muzejima vanevropske umetnosti.¹

Iako se projekat NECEP odnosi prvenstveno na evropske države koje su imale kolonije, stoga i njihovi prvi kontakti sa vanevropskim kulturama datiraju iz 16. veka kada se

¹ <http://www.necep.net/index.php>

formiraju i prve kraljevske kolekcije “kurioziteta”, činjenica je da i neke države poput Mađarske ili Švedske, koje nisu imale kolonije, poseduju vredne zbirke vanevropskih predmeta. Ta činjenica nam je i dala ideju da pokušamo da damo kratak pregled vanevropskih zbirki u muzejima Srbije, budući da su one u našoj državi brojčano zanemarljive, a vrlo često i neobrađene i nepoznate široj javnosti.

Projekat NECEP se među ostalima bavi i ličnostima koje su stvarale vanevropske zbirke, da bi ih zatim poklanjali ili prodavali muzejima. Sakupljači ovih “egzotičnih” predmeta su prvenstveno bili oficiri mornarice (Eugen Malinarić), misionari, kolonijalni činovnici, svetski putnici i lovci (Oskar Vojnić, Emil Talijan, Arsenije Damaskin, Balint Fernbah), kao i istraživači i putopisci (Tibor Sekelj).

S obzirom da su za zavičajnu istoriju Subotice vezana čak dva navedena imena (Oskar Vojnić i Tibor Sekelj) koji su svojim stvaralaštvom i zbirkama obeležili kako istoriju grada, tako i istoriju samog Gradskog muzeja, smatrali smo opravdanim da fokusiranjem na vanevropske zbirke i njihov značaj za savremenu muzeologiju, istovremeno iskažemo i dužno poštovanje prema ovim nesvakidašnjim ljudima avanturističkog duha i velike imaginacije.

Drugi razlog zbog koga smatramo opravdanim bavljenje vanevropskim zbirkama je činjenica da su predmeti iz tih zbirki poreklom iz kultura i zemalja koje su vekovima smatrane manje civilizovane, ako ne i primitivne, a da su poslednje dve decenije evropske istorije kulture posvećene i preispitivanju tog problematičnog odnosa Evrope prema drugim civilizacijama. Osim toga, proučavanje kulture i umetnosti dalekih civilizacija dopunjuje sliku o mnogim periodima evropske umetnosti, posebno ako se posmatraju uticaji do kojih je dolazilo u okvirima kretanja naroda i dodira kultura na prostorima od Indije preko Srednjeg i Bliskog istoka do Zapadne Evrope. Vanevropske civilizacije ostavile su traga i u kulturi novog veka, posebno među slikarima koji su bili fascinirani savršenom jednostavnošću i svedenošću japanske umetnosti ili širokom paletom boja i sažetošću u formi afričkih umetnika.

Poznavanje vanevropskih kultura nije imalo nekog posebnog značaja na našim prostorima, s obzirom da u istraživanjima humanističkih nauka kod nas dominira nacionalna istorija zasnovana u 19. veku kao deo proučavanja srpskog naroda. Pritom je i izučavanje evropskih umetnosti bilo u službi ovog cilja, te je istraživanje vanevropskih kultura počelo tek posle Drugog svetskog rata i to kao izučavanje uticaja islamske kulture, a kasnije i kao uticaj udaljenih kultura na modernu umetnost, a preko umetnosti i na svakodnevni život. Za kulturnu antropologiju je svakako zanimljiva činjenica da tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka dolazi do naglog interesovanja građanstva za istočne religije i filozofije i osnivanja mnogobrojnih centara za jogu i klubova istočnjačkih bori-lackih veština.

Nesumnjivo da je u odmakloj eri globalizacije i razvoja telekomunikacijskih sistema, prvenstveno internet mreže, došlo do zbližavanje različitih delova sveta sa mogućnostima za veći protok i razmenu pojedinaca i ideja, kao i do rasta i širenja međunarodnog tržišta dobara. U tom neizbežnom procesu stvaranja “globalnog sela” od ključne je važnosti da svaka nacionalna država nađe svoje mesto i način očuvanja nacionalnog suvereniteta, kao i da edukuje stanovništvo za prihvatanje kulturnih raznolikosti u cilju uzajamnog razumevanja i bolje komunikacije sa svetom. Potenciranje značaja vanevropskih zbirki i upoznavanje građanstva sa kulturama kojima pripadaju predstavlja mali korak ka tom važnom cilju.

S obzirom da Gradski muzej u Subotici razmatra mogućnost da u skorijoj budućnosti i vanevropska zbirka postane deo stalne postavke, kao i da su stručnjaci muzeja u pregovorima oko preuzimanja i afričke zbirke nekadašnjeg ambasadora SFRJ, gospodina Marka Milašina, smatrali smo neophodnim da u ovom radu prvo damo kratak pregled vanevropskih zbirki u muzejima Srbije, a da zatim pažnju fokusiramo prvenstveno na afrički deo zbirke. Ovakav pristup opravdan je iz tri razloga:

1) Kustosi zaduženi za vanevropske zbirke u muzejima Srbije mogu nam svojim iskustvom i radom na ovom retkom materijalu pomoći u osmišljavanju koncepta za deo stalne postavke posvećene vanevropskim kulturama. Posebno bi naglasak stavili na saradnju sa Muzejem afričke umetnosti, s obzirom da se njihovi stručnjaci decenijama bave isključivo kulturom i umetnošću „crnog kontinenta“ i čija će nam pomoć biti više nego dragocena tokom rada na stalnoj postavci.

2) Predmeti poreklom sa afričkog kontinenta predstavljaju, uz zbirku predmeta iz jugoistočne Azije i Okeanije, obrađenih i prezentovanih izložbom Kava kava i betel (Muzej afričke umetnosti, Beograd 2008.) najbrojniji deo vanevropske zbirke Gradskog muzeja koji je Oskar Vojnić sakupio 1909-1910. godine tokom boravka u državama severne i istočne Afrike - Egiptu, Sudanu, Keniji i Ugandi, a koji nismo uspjeli precizno da identifikujemo u vreme postavljanja izložbe *Istočna Afrika u doba Oskara Vojnića i savremenika* (Gradski muzej Subotica, 2001).

3) Naknadno istraživanja i rad na zbirci potvrdili su da je većina predmeta vezana za narod Masaji i ta činjenica je i inicirala ideju za novu izložbu koja bi se fokusirala prvenstveno na život i običaje ovog jedinstvenog naroda istočne Afrike. U tome će nam svakako pomoći i materijal u vidu skeniranih fotografija Oskara Vojnića, dobijenih na korišćenje od Etnografskog muzeja u Budimpešti.

Upravo činjenica da se jedan deo zaostavštine u vidu etnografskih predmeta, kao i nekoliko stotina fotografija Oskara Vojnića, nalazi u Nacionalnom i Etnografskom muzeju u Budimpešti, te da Oskara Vojnića mađarska istoriografija smatra jednom od ključnih ličnosti među kolekcionarima, istraživačima i svetskim putnicima s početka XX veka; da li rad na zbirci i rekonstrukciji prilično nepoznate biografije ovog čuvenog Subotičanina predstavljaje ujedno i plodno tle za međunarodnu muzeološku saradnju na relaciji Beograd – Subotica – Budimpešta.

Kratak pregled vanevropskih zbirki u muzejima Srbije

Zbirke predmeta vanevropskih kultura predstavljaju retkost u muzejima Srbije. Osim Muzeja afričke umetnosti koji je kao legat Vede i dr Zdravka Pečara u potpunosti posvećen kulturama Afrike, po saznanju autora ovog rada u Srbiji postoji samo nekoliko većih ili manjih zbirki koje su poreklom sa drugih kontinenata. Čak su i u Katalogu evidentiranih zbirki u projektu MISS, koju je pripremio Narodni muzej u Beogradu² navedene pod brojem 110029 *Vanevropska zbirka*, a pod brojem 110038 *Zbirka vanevropskih naroda*, dok ostali muzeji koji su na listi nemaju takvu odrednicu. To znači da na nivou državne institucije još nisu evidentirane zbirke koje postoje u Novom Sadu, Vršcu, Subotici i Senti.

² <http://www.eternitas.rs/files/zbirke%20V1.doc>

Muzej afričke umetnosti u Beogradu

Legat Vede i dr Zdravka Pečara koji je smešten u Muzeju afričke umetnosti jedina je sistematično i profesionalno osmišljena zbirka vanevropskih predmeta u Srbiji, o čemu svedoči i tekst Zdravka Pečara o nastanku zbirke, u monumentalnoj monografiji koju je izdao Muzej afričke umetnosti u Beogradu. "Uoči jednog od mojih brojnih putovanja u dubinu afričkog kontinenta, početih još 1955. godine (...) Veda mi je dala primedbu – savet da bi se iz "crne Afrike" trebalo, zapravo, donositi krupne i vredne, kultne, fetišerske i druge predmete. Kad je već taj svet tako zanosan, a nama i drugim Jugoslovenima potpuno nepoznat, ne treba ostati na malim, gotovo bezvrednim suvenirima, kao što to čini većina, za koju afričko zanatstvo i vrši svoju redovnu proizvodnju."³

Zanimljiv je i opis principa kojim su se rukovali u odabiru predmeta: "...dugi i iscrpljujući pregovori o pojedinom predmetu za koji je donosilac uporno izgovarao ono nekoliko svojih francuskih reči *il travallé, il a dansé*, što je značilo – fetiš je obavljao svoj posao, maska je plesala, tj. sve su to predmeti iz upotrebe. To je i bio kriterijum nabavljanja, kao i onaj eseteki, uvek nepogrešivi vodič u autentičnost, pa makar ona bila i skorašnje delo, jer u Africi ništa ne traje duže od 50 do 80 godina."⁴

Značaj ove zbirke ilustruje i deo pogovora Nataše Njegovanović Ristić, višeg kustosa u Muzeju afričke umetnosti, gde navodi da je "izuzetno poznavanje afričke istorije, kulture i umetnosti, tesna povezanost sa životom afričkih ljudi i njihovim običajima, omogućili su osnivačima, da uz velike materijalne napore, sakupe mnoštvo dragocenih predmeta koji danas čine jednu od najlepših svestskih celina afričke umetnosti. Svi eksponati izloženi u Muzeju izneti su iz Afrike uz pismenu dozvolu vlada afričkih država. U katalogu su prikazani eksponati pretežno iz zemalja zapadne Afrike: Malija, Gvineje, Burkine Faso, Obale Slonovače, Gane, Togoa, Benina, Kameruna i Nigerije ukupno 1200. Deo eksponata je vlasništvo muzeja (430) dok su ostali vlasništvo donatora, stavljeni na raspolaganje muzeju."⁵

Mnogobrojni katalozi i izložbe, koji su rezultat delatnosti ovog jedinstvenog muzeja na našim prostorima, jasno potvrđuju da muzejski stručnjaci vrlo dosledno sprovode svoju misiju koja je navedena i na njihovoj web stranici :

"Tokom svog tridesetogodišnjeg rada ova institucija je ostvarila značajan doprinos u širenju i negovanju kulturnih veza, u promovisanju principa multikulturalnosti i kulturnog diverziteta, kao i u ukazivanju na značaj afričkog i uopšte neevropskog kulturnog i umetničkog nasleđa, koje je u međunarodnim razmerama prepoznato od strane UNESCO-a, čineći vredan deo svetske baštine."⁶

³ Muzej afričke umetnosti – Zbirka Vede i dr Zdravka Pečara, Beograd, 1989. str. 558.

⁴ Muzej afričke umetnosti: ibid. str.566

⁵ Ibid. 568.

⁶ <http://www.museumofafricanart.org/sr/o-muzeju/misija.html>

Etnografski muzej u Beogradu

Na web stranici Etnografskog muzeja u Beogradu među zbirkama je navedena i Vanevropska zbirka s kratkim objašnjenjem da "Etnografski muzej poseduje zbirku evropskih i vanevropskih predmeta i da je većina dobijena na poklon iz Bugarske, Grčke, Etiopije, Indije i zemalja Južne Amerike".⁷

Podaci o ovoj zbirci dobijeni su u razgovoru sa Jelenom Savić, kustoskinjom Etnografskog muzeja, koja je preuzela zbirku. Po podacima kojima ona raspolaže, zbirka vanevropskih predmeta formirana je sredinom šezdesetih godina prošlog veka i sadrži 281 inventarisan predmet, kao i 198 predmeta koji nisu ušli u glavni inventar i imaju samo privremeni broj. Inventarisan deo zbirke predstavlja vrlo heterogen materijal koji je po poreklu pretežno iz zemalja Južne i Srednje Amerike (Brazil, Peru, Meksiko, Ekvador), ali i iz nekoliko zemalja Azije (Nepal, Burma Indija, Indonezija, Iran, Palestina, Izrael) i Afrike (Etiopija, Dahomej, Mozambik).

Teškoću u radu sa ovom zbirkom predstavlja njen heterogeni sadržaj, kao i nedostatak bilo kakvog sistematičnog sakupljanja, s obzirom da su većinu predmeta sporadično poklanjali građani koji su u tim zemljama boravili kao turisti ili kao radnici na privremenom radu. Jednu veću celinu predstavlja 30 predmeta iz Ekvadora, koje je Etnografskom muzeju poklonio nekadašnji ambasador u toj zemlji, Aleksandar Demajo.

Drugi problem, s kojim se često susrećemo u radu sa vanevropskim zbirkama, predstavlja poreklo i funkcija predmeta. Naime, mnogi od poklonjenih predmeta su suveniri koji su kupljeni na vašarima ili pijacama i stoga ne predstavljaju autentičnu kulturu domorodačkog stanovništva. Ta primedba se odnosi i na drugi deo neinventarisane zbirke koja je tokom sedamdesetih godina stigla u Beograd kao poklon Nacionalnog antropološkog muzeja iz Meksiko Sitija Etnografskom muzeju. Među dobijenim predmetima nalazi se veći broj savremenih predmeta narodne rukotvorine (oslikani ćupovi i tikvice), kao i kopije ključnih kulturnih spomenika naroda Olmek i Toltek.

Iako naizgled zanimljive, ovakve zbirke su vrlo nezahvalne za osmišljavanje bilo kakvog koncepta i tematskog izlaganja.

Vojni muzej u Beogradu

U Vojnom muzeju u Beogradu nalazi se zbirka oružja vanevropskih zemalja koja je prvenstveno značajna zbog brojnosti eksponata, retkim i egzotičnim primerima oružja fine izrade. Kako je navedeno na sajtu muzeja⁸, zbirku obrađuje viši kustos Anđelija Radović. U ovoj očigledno obrađenoj zbirci najbrojnije je oružje afričkih zemalja. Od ukupno 144 primerka, 109 je prikupljeno tridesetih godina 20. veka, a 35 je otkupljeno 1951. godine, od Janka Vertinija, kolekcionara iz Ljubljane i od Marije Bogić iz Beograda. Nažalost, od ovih 109 predmeta, podaci o načinu nabavke većine najvrednijih izgubljeni

⁷ <http://www.etnografskimuzej.rs/s0427.htm>

⁸ http://www.muzej.mod.gov.rs/muzej/zbirke/zveo_1.html

su u toku i neposredno posle rata. Ipak za 49 primeraka zna se da su dobijeni na poklon 1937. godine od Etnografskog muzeja u Beogradu i od generala Dušana Stefanovića za koje se pouzdano zna da su iz Konga. Manji broj predmeta iz Afrike je 1936. godine otkupljen u antikvarnici u Carigradu. Posle Drugog svetskog rata Vojni muzej je dobijao na poklon i otkupljivao predmete poreklom iz Azije i Okeanije. Sa ovog područja u zbirci se nalazi oko 50 predmeta, prikupljenih početkom 20. veka. Izrađeni su na tradicionalan način obrade i umetničkog ukrašavanja drveta i kamena, jer metal u Okeaniji nije bio poznat do dolaska Evropljana. Najveći deo predmeta je otkupljen posle Drugog svetskog rata od Marije Band iz Zavidovića. To je bio deo zbirke njenog supruga dr Pinkas Banda, iz Beča (1873-1954). Službujući kao lekar na brodu, 1906-1907. godine, od Hongkonga do Bankoka, kao amater-kolekcionar prikupljao je ove predmete. Najznačajnije je oružje sa Admiralskih ostrva. Stanovnici ovog područja su koristili koplja, ređe bodeže, sekire, a luk istreli su koristili samo za lov. Zbirka Okeanije je 1961. godine obogaćena predmetima Dragutina Andrejevića, koje nam je poklonio njegov sin Toše. Boraveći u Australiji, ovaj poznati muzikolog, prikupio je vredne predmete među kojima su bumeranži, povratni i ratni, štitove i kijače. Od oružja poreklom iz Azije veoma su zanimljivi primerci bodeži - kukri, iz plemena Gurka sa Nepala. Čelično sečivo, blago povijeno, pri vrhu prošireno sa koricama ukrašenim crvenim i zelenim koralima. Iz Japana potiču poznate katane, oklopi, kao i ritualni predmeti među kojima je bronzana figura boga rata. Iz Indije su krivi bodeži i goniči slonova. Veoma dekorativni štitovi potiču iz Persije odakle su i zanimljivi buzdovani u obliku ljudske i volujske glave. Služili su, najčešće kao ukrasni predmeti.

Muzej Vojvodine u Novom Sadu

Na web stranici Muzeja Vojvodine naveden je samo podatak da etnolog – muzejski savetnik Ivan Čakan “vrši nadzor nad Vanevropskom zbirkom Muzeja.”⁹ O pomenutoj zbirci postoji iscrpan članak sa obiljem fotografija dr Đurđice Petrović, objavljen u Radu vojvodanskih muzeja pod nazivom *Zbirka predmeta iz Okeanije, Azije i Afrike u Vojvođanskom muzeju u Novom Sadu*¹⁰ Dr Đurđica Petrović već na početku navodi da se radi o maloj zbirci od 82 predmeta iz vanevropskih zemalja, heterogenog tematskog i teritorijalnog sastava.¹¹

U vezi porekla ovih etnografskih predmeta navedeno je da je Vojvođanski muzej došao u posed ove zbirke u dva maha i to tako što je 1948. od Muzeja Matice srpske preuzeo 58 predmeta koji su činili deo zaostavštine Eugena Malinarića (1868-1930), komandanta rečne flotile u Novom Sadu. Te predmete zaveštala je Matici srpskoj njegova majka Smaragda Malinarić nakon što je jednom dobrom poznaniku porodice prodala najvrednije predmete iz njegove zbirke, pretežno dragocene predmete iz Kine, kao i orman iz kabine admirala Tegetofa.¹² U Malinarićevoj zbirci koja se nalazi u Muzeju Vojvodine za-

⁹ http://www.muzejvojvodine.org.rs/?lat=muzej/ko_je_ko/ko-je-ko_cakan

¹⁰ Đurđica Petrović: Zbirka predmeta iz Okeanije, Azije i Afrike u Vojvođanskom muzeju u Novom Sadu, Rad vojvodanskih muzeja 12-13, Novi Sad, 1964. str. 241-261.

¹¹ Đurđica Petrović: Zbirka predmeta iz Okeanije, Azije i Afrike u Vojvođanskom muzeju u Novom Sadu, str. 241.

¹² Đurđica Petrović: *ibid.* str. 243.

stupljeno je prvenstveno oružje koje po dr Đurđici Petrović predstavlja uglavnom unikate u odnosu na fond vanevropskog oružja u našim muzejima, ali postoje takođe i predmeti za svakodnevnu upotrebu i delovi odeće iz Kine i Japana. Predmeti potiču iz Afrike (Sudan, Kongo, Centralnoafrička republika), Azije (Turska, Kina i Japan) i Okeanije (Nova Gvineja).¹³ Iako je većina predmeta iz ove zbirke identifikovana, za mnoge je navedeno da tačnu lokaciju odakle predmeti potiču nije moguće dati.¹⁴

Manji deo Vanevropske zbirke Muzeja Vojvodine predstavlja 25 predmeta vanevropskog porekla koje su stručnjaci Vojvođanskog muzeja tokom boravka 1961. godine u Bečeju pronašli u Gimnaziji. Svih 25 predmeta, kao i tropski šešir i koža aligatora preneti su tom prilikom u Novi Sad, u današnji Muzej Vojvodine. Ovu zbirku je prema informacijama do kojih su došli kustosi, navodno doneo iz Afrike neki lovac iz Bačkog Petrovog Sela.¹⁵ Kasnije se u tekstu dr Đurđice Petrović navodi da je za razliku od malinariceve zbirke o kojoj raspoložemo mnogim podacima, o ovom manjem delu vanevropskih predmeta ne znamo skoro ništa. „Poznato nam je jedino da je njen sakupljač bio dr Deneš Fejer, lekar koji živeo za vreme okupacije u Bačkom Gradištu, i koji je bio u Kongu odakle je doneo ovu zbirku. (...) Posle rata njegova zbirka je preneti iz Bačkog Gradišta u Gimnaziju u Bečeju. Tadašnji učitelj u Bečeju, Janoš Beretka, koji je sarađivao sa dr Fejerom, želeo je da s ovom zbirkom i drugim prikupljenim predmetima stvori muzej u Bečeju. Posle smrti Beretke svi predmeti su pripali Gimnaziji u Bečeju, gde ih je i našla ekipa Vojvođanskog muzeja.“¹⁶ Zbirka dr Deneša Fejera sastoji se samo od oružja koje se teritorijalno vezuju za krajnji sever Konga i granične predele prema istočnoj Africi.¹⁷

Istorijat navedene zbirke Malinarića i dr Fejera vrlo ilustrativno pokazuje neobične sudbine Vanevropskih zbirki u našoj zemlji. U primeru Gradskog muzeja u Vršcu videćemo da se za neke zbirke ni danas ne može sa sigurnošću utvrditi kome su pripadale i kako su dospele u muzej.

Gradski muzej u Vršcu

U Gradskom muzeju u Vršcu pohranjena je mala, ali vredna Vanevropska zbirka o kojoj u katalogu posvećenom Feliks Milekeru piše “da je krajem XIX veka oformljena i Egiptološka zbirka koju su poklonili Muzeju Vilmoš Vetl (Wettl Vilmoš) 65 predmeta, Paja Jovanović 6 predmeta i Mikša Adler (Adler Miksa) 26 predmeta. Predmete sa orijenta doneo je brat darodavca 1869. godine, među njima i 30 kockica mozaika iz Aja Sofije.”¹⁸ Gradski muzej u Vršcu je 2002. godine osim monografije o zavičajnom muzeju, izdao i raskošnu dvojezičnu (srpski i engleski) monografiju posvećenu Staroeegipatskoj zbirci koju su potpisali Branislav Anđelković i Miroslava Panić-Štohr.

13 Ibid. str. 241.

14 Ibid. str. 244.

15 Ibid. Str. 241.

16 Đurđica Petrović: Zbirka predmeta iz Okeanije, Azije i Afrike u Vojvođanskom muzeju u Novom Sadu, str.243

17 Đurđica Petrović: *ibid.* str. 254.

18 <http://www.muzejvrsac.org.rs/Izdavastvo/Katalozi/Felix%20Milleker/FeliksMileker2.pdf>

Osim Egiptološke zbirke, u Gradskom muzeju u Vršcu postoji i zbirka vanevropskog oružja koju je 1946. godine poklonio muzeju učitelj u Vršcu, Palić.¹⁹ Tekst o ovoj maloј zbirci koja se sastoji od 24 predmeta poreklom sa Indonezije i Melanezije, takođe je potpisala dr Đurđica Petrović. Njena tadašnja pretpostavka je bila da s obzirom na teritorijano poreklo predmeta, ovu malu kolekciju možemo da vežemo uz ime Oskara Vojnića. Njena pretpostavka se bazirala na tadašnjem saznanju da je Vojvodina imala samo dva svetska putnika i kolekcionara koji su boravili u jugoistočnoј Aziji – Eugena Malinarića i Oskara Vojnića. Dr Đurđica Petrović je pošla od činjenice da je Vojnićeва zbirka u Subotici pljačkana u oba svetska rata, o čemu ju je usmeno obavestila tadašnja kustoskinja Gradskog muzeja Leposava Filipović²⁰, i na osnovu toga zaključila da su predmeti koji se nalaze u muzeju u Vršcu verovatno deo Vojnićeve zbirke.

Ovu delikatnu priču vezanu za Vojnićeву zbirku potkrepljuje i činjenica da u Inventarskoј knjizi etnografskog odeljenja u Gradskom muzeju u Subotici nedostaju dve stranice u popisu predmeta iz Vanevropske zbirke i da nam je ta situacija uveliko otežala kasniju identifikaciju preostalih predmeta. Međutim, u razgovoru sa kolegama iz muzeja izgledalo nam je malo verovatno da su Vojnićeви predmeti dospeli čak u Vršac, iako je činjenica da su neki od vršačkih predmeta takoreći identični sa predmetima iz Vojnićeve zbirke (kijača sa poluostrva Nova Britanija ili koplja iz Nove Gvineje), po usmenom kazivanju kolege, dr Arpada Papa, mnogi vanevropski predmeti u Vojvodini potiču od češkog istraživača, etnografa i kartografa Emila Holuba (1847 – 1902), koji je veliki broj donetih predmeta prodavao muzejima na tadašnjoj teritoriji Austrougarske monarhije. I ta informacija je vrlo diskutabilna, s obzirom da je Emil Holub svoja istraživanja vršio prvenstveno po Africi, iako po saznanjima kolege Papa, Emil Holub se bavio preprodajom retkosti i imao je razrađenu mrežu za otkupljivanje predmeta iz „egzotičnih“ zemalja.

Gradski muzej u Subotici

Neosporna je činjenica da su zbirke vanevropskih predmeta ostale nepoznate široј javnosti prvenstveno zbog njihove geografske i kulturne razuđenosti koja otežava osmišljavanje celine, kao i klasičnog koncepta zavičajnih muzeja u koji bi se takav materijal na prvi pogled teško uklopio. Iako je evidentno da su za ovakve zbirke zbog „egzotičnosti“ zainteresovani prvenstveno mlađi posetioци muzeja, njihovo izlaganje je uglavnom vezano za određene jubileje, kao što je „1974. godine na 110. godišnjicu rođenja Oskara Vojnića (1864 – 1914) otvorena *Izložba egzotičnih predmeta*”²¹.

Treba naglasiti i činjenicu da je značaj vanevropske zbirke u korelaciji sa istorijskim značajem ličnosti koja ju je darovala muzeju, stoga je Vanevropska zbirka koja se nalazi u Gradskom muzeju u Subotici prvenstveno poznata kao legat Oskara Vojnića, izuzetne

¹⁹ Đurđica Petrović: Oružje iz Indonezije i Okeanije u Narodnom muzeju u Vršcu, Rad vojvođanskih muzeja 12-13, Novi Sad, 1964. str. 261.

²⁰ Đurđica Petrović: Oružje iz Indonezije i Okeanije u Narodnom muzeju u Vršcu, str. 261.

²¹ Dr Papp Árpád - Viktorija Šimon Vuletić: Istočna Afrika u doba Oskara Vojnića i savremenika, Gradski muzej 2001.str.13.

ličnosti koja je obeležila prekretnicu vekova u Subotici i koji kao potomak jedne od najuglednijih plemićkih porodica u Subotici još uvek budi znatiželju šire javnosti.

Vanevropska zbirka u Gradskom muzeju u Subotici sastoji se od 335 predmeta i 131 fotografije koje je velikom većinom sakupio i snimio Oskar Vojnić. To je ujedno i najstarija zbirka u muzeju, budući da ju je donator poklonio gradu još 1913. godine kada u gradu zvanično nije postojao muzej. Tadašnja subotička štampa je prenela i vest da je Oskar Vojnić u pismu upućenom Etnografskom muzeju u Budimpešti zamolio stručnjake da izaberu predmete koje smatraju značajnim, a da ostale pošalju nazad, jer ih je namenio jednom provincijskom muzeju.²² Iste dnevne novine mesec dana kasnije prenose i vest da je jedinstveno bogatu i dragocenu etnografsku zbirku građanstvo Subotice zahvalilo sledećim gradskim ukazom:

„S najvećom radošću uzima komisija k znanju da je jedan sin Subotice, dok umnožava svoja saznanja tokom putovanja i posmatra čudesne predele sveta – nikada ne prestaje da misli na svoj rodni grad, i da se stručno i s velikom prilježnošću trudi da muzej svog grada obogati sa jednom ovako retkom i poučnom zbirkom. Stoga komisija izražava svoju najdublju zahvalnost Oskaru Vojniću od Bajše zbog plementitog poklona i obavezuje se da će na prostoriju u koju će postaviti predmete staviti i natpis: Zbirka Oskara Vojnića od Bajše.“²³

Uprkos sve većoj zainteresovanosti stručne javnosti, ova vredna zbirka je i dalje prilično nepoznata i među stručnjacima, kao i u široj javnosti iako je u cilju popularisanja ove zbirke 2001. postavljena izložba i izdat katalog „Istočna Afrika u doba Oskara Vojnića i savremenika“ na kojoj su postavljeni predmeti iz Afrike, tada još nedovoljno istraženi, a 2008. godine je prvo u Beogradu u Muzeju afričke umetnosti, a zatim i u Subotici predstavljen deo detaljno obrađene zbirke iz jugoistočne Azije i Okeanije pod nazivom *Kava kava i betel* sa katalogom i na srpskom i na mađarskom jeziku.

Nažalost, Subotica u slučaju čuvenog esperantiste i svetski poznatog putopisca, Tibora Sekelja (1912 -1988) nije prepoznala mogućnost da obogati Vanevropsku zbirku i sačuva dokumentaciju vezanu za prebogatu biografiju svog sugrađanina, koji je u periodu od 1972 -76. bio i direktor Gradskog muzeja u Subotici, te je njegova udovica Eržebet Sekelj raskinuvši ugovor sa Lokalnom samoupravom u Subotici 2008. godine, veći deo zbirke poklonila Gradskom muzeju u Senti.

Gradski muzej u Senti

O značaju zbirke Tibora Sekelja, koja je umesto u subotički muzej dospela u Sentu, napisao je osvrst za Rad muzeja Vojvodine br. 49 Atila Pejin, kustos Gradskog muzeja u Senti, u kome kaže da je “posredovanjem Udruženja esperantista udovica slavnog putnika Eržebet Sekelj 2005. godine ponudila Gradskom muzeju u Senti deo celokupne zbirke. Ubrzo su sledili i direktni kontakti, pa su u jesen iste godine dotični predmeti preuzeti od nje (...) Prvom prilikom preuzeli smo 86 predmeta, a naknadno još desetak, zajedno sa montiranim i ne-

²² Bácskai Hírlap, Szabadka, 1913. 15. jun 1913. str. 7.

²³ Bácskai Hírlap, Szabadka, 1913 17. jul 1913. str. 9.

montiranim filmovima sa putovanja. Po brojevima sa muzejskih kartona, mi možemo da vidimo da se prvobitna zbirka sastojala (ili sastoji) od preko 700 predmeta (...) U najvećem postotku to su šeširi (Indonezija, Peru), maske (Meksiko, Nova Gvineja), muzički instrumenti (Afrika, Indonezija). Dakle radi se o egzotičnoj zbirci, koja je prilično zanimljiva i vredna, kako u detaljima, tako u celosti. Uz svaki predmet imamo muzejski karton sa potrebnim podacima i fotografijom, što je umnogome prevagnulo kad smo odlučivali o tome da li da prihvatimo ponudu ili ne, kao i činjenica da su predmeti uglavnom očuvani u odličnom ili bar zadovoljavajućem stanju.²⁴ U Vanevropskoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici je ostalo samo 10 predmeta iz Okeanije koje je Tibor Sekelj poklonio muzeju dok je još bio zaposlen u njemu.

Za razliku od Subotice, Etnografski muzej u Zagrebu je tačno procenio značaj njegove zaostavštine i danas se na njihovoj web stranici nalazi podatak vezan za vanevropske zbirke da "od važnih donatora valja još spomenuti Tibora Sekelja, esperantistu i etnologa-istraživača koji je pedesetih i šezdesetih godina ovoga stoljeća putovao Južnom Amerikom, Australijom i Melanezijom. Danas je i njegova bogata zbirka izložena u Muzeju."²⁵

Gradski muzej u Zrenjaninu

Zanimljiv podatak o neobičnim sudbinama vanevropskih zbirki predstavlja i spisak predmeta Emila Talijana (1859 - 1911) čuvenog lovca i novokneževačkog sreskog načelnika iz porodice veleposednika čiji su predmeti iz Gradskog muzeja u Zrenjaninu dospeli u Gradski muzej u Subotici. Ovaj transfer lovačkih trofeja pretežno iz Afrike, kao i etnografskih predmeta vezanih za Afriku i Aziju bio je rezultat ideje da se u Subotici u okviru tek osnovanog Zoološkog vrta u jednoj vili formira i Lovački muzej. Tadašnji kustos Gradskog muzeja Dr Mirko Šulman navodi da su u prvoj prostoriji "smeštene u vidu lovačkih trofeja egzotične životinje, učinjene kože, preparirane glave i razni rogovi."²⁶ Iako dr Šulman ne navodi da su u sali sa "egzotičnim" trofejima bili izloženi i predmeti vanevropskih kultura, po svedočenju starijih kustosa jedno vreme je i deo te zbirke predstavljao stalnu postavku Lovačkog muzeja. Na spisku predmeta predatih Gradskom muzeju u Subotici pored raznih lovačkih trofeja navedeno je čak 70 predmeta, ali je zbog nedostatka preciznih podataka i dokumentacionih fotografija, danas teško utvrditi koji predmeti su zaista Talijanovi, a koji Vojnićevi. Tu zbrku uvećavaju i podaci iz knjige inventara, budući da se isti predmeti različitih dimenzija, ali istih naziva nalaze upisani kao predmeti koje je darovao Oskar Vojnić. Na spisku Talijanovih predmeta se, na primer, ne nalaze dve korpe napravljene od oklopa armadila, iako je za razliku od Oskara Vojnića, Emil Talijan boravio i u Južnoj Americi koja je postojbina ove životinje.

Istraživač lokalne istorije Novog Kneževca, Jožef Sabo, svoju monografiju *Emil Talijan, lovac i svetski putnik* ilustruje i predmetima za koje smatra da su pripadali Emilu Ta-

²⁴ <http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/1450-6696/2007/1450-66960749271P.pdf#search=%22tibor%20sekelj%22>

²⁵ <http://www.mdc.hr/etno/hr/7-izvaneuropske.htm>

²⁶ Dr Mirko Šulman: Prikaz lovačkog muzeja i zoološkog vrta na Paliću. Rad vojvođanskih muzeja, Novi Sad, 1952. br. str.209.

lijanu, kao što su *ankus* – žezlo za teranje slonova ili *tulwar* – zlatom cizelirani mač, iako ti predmeti ne odgovaraju opisu i dimenzijama predmeta koji se nalaze na spisku preuzetih predmeta u arhivi Gradskog muzeja u Subotici.²⁷

Danas je veoma teško definitivno odrediti poreklo svih predmeta koji predstavljaju vanevropsku zbirku Gradskog muzeja u Subotici, posebno ako imamo u vidu i činjenicu da je brat Oskara Vojnića, baron Šandor Vojnić 1920. godine zahtevao da se poklonjeni predmeti i trofeji vrate porodici. Ili kako je naveo dr Arpad Pap: “Nesavesnost muzejskih čuvara i verovatno promena granica, podstakle su njegove srodnike da povuku predmete koji su se tu nalazili. Uprkos tome u inventarskoj knjizi novoosnovanog Gradskog muzeja u Subotici (1948.) mogu se naći brojni predmeti za koje smatramo da potiču iz zbirke Oskara Vojnića. Ostali predmeti iz celokupnog Vojnićevog opusa mogu se naći u Nacionalnom muzeju u Budimpešti.”²⁸

Srećna je okolnost da su na nekim predmetima u Vanevropskoj zbirci sačuvane originalne nalepnice sa datumom, poreklom predmeta i ponekim objašnjenjem vezanim za njihovu upotrebu, jer nam je upoređivanje rukopisa sa nalepnicama i Vojnićevih rukom pisanih tekstova potvrdilo da su predmeti zaista pripadali Oskarom Vojniću.

Predmeti iz Afrike u Vanevropskoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici kao osnova za koncept izložbe

„Krv i mleko - Oskar Vojnić u susretu s Masajima“

Iako se vanevropska zbirka u Gradskom muzeju u Subotici po zemljama porekla može razvrstati u predmete iz Afrike, Azije i Okeanije, većina poznavaoaca, koji ovu zbirku povezuje prvenstveno sa čuvenim subotičkim lovcem i plemićem Oskarom Vojnićem, ima prvu asocijaciju vezanu za Afriku. Tome verovatno doprinosi sećanje Subotičana na običaj s prekretnice vekova (XIX-XX) da se bogati zemljoposjednici bave lovom kao “gospodstvenim sportom” i da su oni smeliji u potrazi za novim avanturama i neobičnim ulovima, kretali na put u tadašnje evropske kolonije u Africi.

Biografijom Oskara Vojnića bavili smo se u dva navrata, kada smo organizovali izložbu *Istočna Afrika u doba Oskara Vojnića i savremenika* (2001), kao i prilikom osmišljavanja izložbe vezane za predmete iz jugoistočne Azije i Okeanije *Kava kava i betel* (2008.) Ovom prilikom ćemo samo ukratko ponoviti ključne elemente iz životopisa ovog čuvenog Subotičanina.

²⁷ Szabó J. József: Tallián Emil, a világutazó vadász, Szabadkai Gyűjtők Egyesülete (monográfia) 2001. str.82.

²⁸ Dr Papp Árpád - Viktorija Šimon Vuletić: *Istočna Afrika u doba Oskara Vojnića i savremenika*, Gradski muzej 2001. str. 13.

Oskar Vojnić u Africi

18. maja 1914. godine. Oskar Vojnić je za sobom ostavio osam putopisnih dela štampanih još za njegova života, kao i na stotine trofeja i egzotičnih etnografskih predmeta. Kao vrsan fotograf, Vojnić je svojim fotografskim aparatom zabeležio i oko hiljadu prizora iz lova, kao i epizode iz svakodnevnog života naroda s kojima je dolazio u dodir.²⁹ Sačuvani su i njegovi lični dnevници, koji međutim još nisu štampani u integralnoj verziji.

Na osnovu dnevničkih beleški Oskara Vojnića poznata je činjenica da je u Africi prvi put boravio sa dvadeset godina u društvu svog strica Jakova Vojnića tokom 1884. godine, ali da je tada proputovao samo Egipat na putu prema Bliskom istoku. Njegove dnevničke zabeleške iz te godine uredio je, pogovor napisao i objavio je arheolog Gradskog muzeja, Laslo Sekereš, pod nazivom - *Oskar Vojnić: Afrički put 1884.*³⁰

Nakon ovog kratkog putovanja kroz Egipat, Oskar Vojnić je u Africi sledeći put boravio 1909. godine, gde mu je cilj putovanja bio Sudan i gde je lovio tokom februara i marta. Decembra iste godine boravio je u Severnoj Ugandi i u Sudanu odakle datira i poslednja dnevnička zabeleška 27. marta 1910.³¹ Na drugo veliko putovanje po Africi krenuo je 11. marta 1914. godine iz Najrobija, a poslednja dnevnička beleška odnosi se na 20. april, gde navodi da kreće za Port Said u Egiptu. Kao što je poznato, Vojnić je već bio krenuo iz Mombase brodom prema kući kada su ga u Port Saidu uhapsili i gde je u hotelskoj sobi, na svoj pedeseti rođendan izvršio samoubistvo pucajući sebi u grudi.

Oskar Vojnić rođen je u Subotici 18. maja 1864. godine u porodici bogatih veleposednika sa baronskom titulom koju je njegov predak, Stipan Vojnić, zaletnik loze Vojnića iz Bajše 28. oktobra 1741. godine dobio u Požunu od carice Marije Terezije.

Iako ni danas ne znamo mnoge podatke iz njegovog života, poznato je da se nakon završetka studija prava u Budimpešti vratio u Suboticu, ali zahvaljujući imovinskom stanju i političkim vezama uskoro se otisnuo u svet. Pasionirani lovac i istraživač, Oskar Vojnić je tokom nekoliko decenija upoznao sve kontinente. Nakon što je još u mladosti dobro upoznao Evropu i Severnu Ameriku, odvažio se 1907. godine na put sve do Okeanije. U lov u Afriku odlazi prvi put 1910. godine, a zatim 1911. putuje u Indiju i Indoneziju. Iduće godine ponovo boravi u Aziji, da bi se na poslednje veliko putovanje otisnuo u istočnu Afriku gde ga zatiče početak Prvog svetskog rata.

Umro je pod misterioznim okolnostima u Port Saidu u Egiptu na svoj pedeseti rođendan,

²⁹ Viktorija Šimon Vuletić: Kava kava i betel, Muzej afričke umetnosti, Beograd, 2008. str.4

³⁰ Vojnits Oszkár: Afrikai út 1884, Életjel miniatűrök 41.Szabadka 1984

³¹ Dr Papp Árpád - Viktorija Šimon Vuletić: Istočna Afrika u doba Oskara Vojnića i savremenika, Gradski muzej 2001. str.1.

Nesumnjivo je da se mnoge nepoznanice vezane za tajanstvenu smrt Oskara Vojnića mogu objasniti i političkim i vojnim tenzijama koje su vladale u Africi u praskozorje Prvog svetskog rata, kada sve vodeće svetske sile imaju kolonije po *crnom kontinentu*, koji je posredstvom kolonijalnih vlasti tek u poslednjim decenijama XIX veka uključen u ekonomski krvotok sveta. Čuveni lovci i svetski putnici sa područja tadašnje Austrougarske monarhije, među koje osim Oskara Vojnića spadaju i Vojvođani Balint Fernbah, Emil Talijan i Arsen Damaskin, obilazili su Afriku između 1880. - 1914. godine, dok je trajala i tzv. *trka za kolonijama* u koju postepeno pokušavaju da se uključe i vojno i tehnološki tek ojačale države kao što su Nemačka i Austrougraska monarhija. Posmatrano iz tog ugla, verovatno je da je Oskar Vojnić, kao predstavnik vladajuće klase sa jakim diplomatskim vezama, tokom čitavog putovanja bio praćen od strane britanske tajne policije i da je iz za sada nepoznatih razloga uhapšen u Egiptu. Tibor Sekelj je u kratkom biografskom delu o Oskaru Vojniću naveo da je 18. maja 1914. godine u Budimpeštu stigao telegram sledećeg sadržaja

*Postao sam sumnjiv, prate me. Situacija je očajna, ne mogu da potvrdim svoj identitet. Šaljite lični opis. Oskar*³²

Nakon ovog telegrama paničnog sadržaja, njegov mlađi brat Šandor Vojnić, koji je bio član mađarskog Parlamenta, iskoristio je sve svoje veze i poslao hrpu telegrama na relaciji Beč-Budimpešta-Port Said, da bi sledećeg jutra porodici stigao telegram sa kratkom vešću da je Oskar tokom noći izvršio samoubistvo.³³

S obzirom da za razliku od ostalih velikih putovanja, Oskar Vojnić svoja iskustva iz Afrike nije opisao u posebnoj knjizi, veoma je teško tačno ispratiti njegova putovanja po unutrašnjosti afričkih zemalja – Egipta, Sudana, Kenije, Somalije, Tanzanije i Ugande – što je u velikoj meri otežalo i identifikaciju predmeta koje je sakupio tokom putovanja, kao i naroda s kojima je usput dolazio u susret. U jednom od osam autorskih dela, u knjizi *Kako da lovimo opasnu divljač*³⁴ Vojnić se uglavnom bavi pripremama za lov i svojim lovačkim iskustvima od Indonezije do Ugande. Iako prvenstveno usredsređen na opisivanje lova, na jednom mestu tokom boravka u severnoj Ugandi kratko pominje nekoliko susreta sa domorodačkim stanovništvom, prvenstveno plemenom Bari u planinama blizu Gondokoroa, kao i njihovim poglavarom sela - Larom, koga je i fotografisao. Navodi u tekstu i da poglavar sela uživa takvu čast da neko za njim stalno nosi lulu i malu stolicu, kao i da su muškarci iz plemena goli, dok žene imaju kožnu kecelju i spredu i pozadi.³⁵

U knjizi je štampano i nekoliko fotografija na kojima se vide lovci iz plemena Šiluk kako harpunom love nilskog konja, fotografija lovaca i ribara iz plemena Šiluk na Belom Nilu, južno od Kartuma, kao i snimak pripadnika plemena Bari, takođe u blizini Kartuma. Iako su Vojnićeva zapažanja prepuna dobronamerne kulturne nadmoći, opisi susreta sa domorocima, iako retki, vrlo su detaljni i precizni.

“Zanimljivo je bilo kako su stigli predstavnici sela: ispred je išao poglavar u kratkoj, košulji kaki boje i belom donjem vešu, a za njim pripadnici sela. Cela procesija je imala tako ozbiljan izraz lica da sam morao da uđem u svoj šator i dobro se ismejem.”³⁶

³² Székely Tibor: A világjáró vadász, Életjel miniatűrök 34. Szabadka 1980.

³³ Lalia Gábor: A Ndzsaro túszai, Bácsország, 2000. milleniumi szám, str. 79

³⁴ Vojnich Oszkár: Hogyan vadászunk veszélyes vadra, Singer és Wolfner, Budapest 1914. str. 45.

³⁵ Vojnich Oszkár: Hogyan vadászunk veszélyes vadra, str. 61

³⁶ Vojnich Oszkár: ibid. str.62.

Pripadnici naroda Šiluk (foto: O. Vojnić)

Komunikacija sa poglavarom sela, koga naziva Laro, tekla je na sledeći način: "Savladavši nagon za smejanjem izašao sam pred šator i pozdravio Laroa, da bi mu pred narodom koji ga je pratio uvećao rešpekt. Uz posredovanje Hasana i mog šikarija³⁷ razmenio sam nekoliko reči s njim (Hasan je englesku reč preneo na arapskom, a šikari je arapsku reč preveo na jezik Barija), a zatim sam se kao poglavica koji je došao iz daleka povukao u svoj šator".³⁸

Napominjući da su u blizini sela naroda Bari boravili dva dana, tokom kojih su seljani po čitav dan razmenjivali robu s njegovim ljudima, kao i da je poglavaru sela koji se pojavio u košulji bez dugmeta poklonio ukrasnu mađarsku dugmad³⁹, možemo da pretpostavimo da su lula i tronožac koje je doneo sa sobom iz Afrike pripadale upravo poglavaru Larou.

Zahvaljujući obimnom antropološkom i fotografskom materijalu koji je dostupan na web stranici Pitt Rivers muzeja antropologije i arheologije u Oksfordu⁴⁰, potvrdile su se pretpostavke vezane za neke od predmeta iz afričke zbirke Gradskog muzeja u Subotici. Čak i dve kožne kecelje koje se nalaze u zbirci pod brojevima EV-1214 i EV-1214a predstavljaju deo odeće koje su istovetne sa predmetima u oksfordskom muzeju i koje su deo zbirke vezane za plemena Bari i Ačoli.

S obzirom da su predmeti iz poklon zbirke Oskara Vojnića u knjigu inventara bili upisani uz mnogo improvizacija, a da originalna dokumentacija nije sačuvana, pri preciznijem identifikovanju predmeta prvi korak je predstavljalo detaljno praćenje Vojnićeovog lovačkog dnevnika, da bi na osnovu geografskog područja koje pominje, kao mesta gde je lovio, pokušali da rekonstruišemo s kojim narodima je dolazio u kontakt. U tome su nam pomogle i fotografije koje je snimao, iako je evidentno da su razlike među istočno-afri-

³⁷ Šikari (shikari) naziv za domorodačkog lovca na veliku divljač koji je služio kao vodič. Reč potiče iz persijskog shikar, što znači lovac.

³⁸ Vojnich Oszkár: *ibid* str. 62.

³⁹ *Ibid.* str. 63.

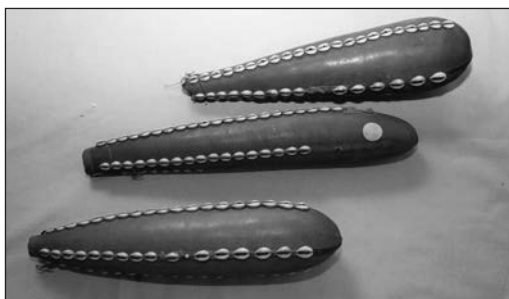
⁴⁰ <http://www.prm.ox.ac.uk/>

Masajke u tradicionalnoj nošnji (foto: O. Vojnić)

kim plemenima ponekad vrlo male i mogu istraživača da navedu na pogrešne zaključke. Stoga smo se u ovom istraživanju opredelili da pri radu s ovako složenim zbirkama prvi princip bude tabelarno navođenje svih predmeta koji su deo vanevropske zbirke vezane za afrički kontinent, a da nakon toga pokušamo da u okviru zbirke stvaramo manje celine koje će poslužiti da rekonstruišemo kulturni habitus pojedinih afričkih naroda.

Ovakav pristup je značajan i zbog mogućnosti da u skoroj budućnosti vanevropska zbirka Gradskog muzeja u Subotici postane deo stalne postavke, što je svakako naš dug prema zbirci jednog izuzetnog Subotičanina, koji je gradu, koji tada još nije imao muzej, poklonio još daleke 1913. godine sedam sanduka etnografskih predmeta, dok je trofeje, od kojih je nekoliko manjih ostalo u vanevropskoj zbirci, dve godine kasnije poklonio gradu njegov brat baron Šandor Vojnić. Jedna od enigmi vezanih za zbirku Oskara Vojnića je i pitanje zašto je baron Vojnić nakon promene državne granice zahtevao da mu se vrate trofeji, a nije takav zahtev uputio vezano za etnografske predmete svog pokojnog brata.

Kalabaš, tikve za krv i mleko

U svakom slučaju, iako je deo zbirke, koja je u Knjigu inventara etnološkog odeljenja uvedena kao zbirka Oskara Vojnića, verovatno nestao vremenom, od 335 predmeta, koliko je trenutno evidentirano kao Vanevropska zbirka, 106 je poreklom sa afričkog kontinenta. Detaljan rad na afričkom delu zbirke potvrdio je naše pretpostavke da je većina predmeta pripadala narodu Masaji (približno 47) ili njima srodnim narodima Pokot, Samburu i Turkana. U tabelarnom prikazu afričkih predmeta smo, međutim, na nekoliko mesta naveli i mogućnost da upotrebnici predmeta pripadaju nekom drugom istočnoafričkom narodu (Dinka, Kikuyu) budući da ovi narodi dele iste

TABELARNI PRIKAZ PREDMETA IZ VANEVROPSKE ZBIRKE POREKLOM IZ AFRIKE

Inv. Broj	Naziv predmeta	Narodni naziv	Narod	Kontinent	Region	Opis	Dimenzije
Ev-980	Ukras za podlakticu		Masaji	Afrika	Kenija Uganda Sudan	Spiralni ukras udate žene od mesinga	18cm x 8cm
Ev-981	Ukras za potkolenicu		Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Ukras udate žene od mesinga	24cm x 10cm
Ev-982	Spiralna ogrlica		Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Ukras udate žene od mesinga	Prečnik 42cm
Ev-983	Spiralna minduša	Surutja	Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Ukras udate žene od mesinga	Prečnik 9cm
Ev-984	Spiralna minduša	Surutja	Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Ukras udate žene od mesinga	Prečnik 10cm
Ev-987	Ogrlica		Masaji	Afrika	Kenija	Ogrlica od belih, porcelanskih perli	69cm
Ev-990	Kijača	Rungu	Masaji	Afrika	Kenija Uganda	Oružje ratnika od drveta	75cm x 8cm
Ev-991	Ogrlica		Kikuju	Afrika	Kenija	Muška ogrlica od perlica, kože i pljosnatih pločica	Prečnik 18cm
EV-994	Šolja			Afrika		Drvena posuda sa drškom i postoljem i crno-smeđim štraftama	17cm x 8cm
Ev-996	Kokosovi orasi	Cocos nucifera				Kokosovi orasi u ljusci	34cm, Obim 42cm
Ev-997	Korice za mač	Lalem, Seme	Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Korice za mač od kože sa pojasom	72cm x 5cm
Ev-998	Narukvica		Dinka	Afrika	Kenija, Uganda	Muška narukvica od slonovače	Prečnik 12cm
Ev-999	Štit	Olomo, Longo	Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Ratnički štit od bivolje kože ukrašen crnim i crvenim romboidima	103cm x 47cm
Ev-1000	Štit	Olomo, Longo	Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Ratnički štit od bivolje kože ukrašen crnim i crvenim romboidima	122cm x 50cm

Ev-1001	Amulet		Masaji, Dinka, Kikuju	Afrika	Sudan	Amulet koji nose muškarci na grudima od kože sa kauri školjkama	25cm x 19cm
Ev-1002	Minduša		Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Muška minduša od kože, perlica i sa kauri školjkom	16cm x cm
Ev-1003	Ogrlica		Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Ženska ogrlica od žice na kožnoj osnovi sa mesinganim visuljcima i perlicama	45cm, obim 72cm
Ev-1004	Ogrlica		Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Ženska ogrlica od žice na kožnoj osnovi mesinganim visuljcima u pločicom od kosti	45cm, Obim 76cm
Ev-1005	Ogrtač	Šuka	Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Muški ogrtač od crvenog platna sa žutom i ljubičastom bordurom	225cm x 118cm
Ev-1007	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	217cm x 6cm
Ev-1008	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	104cm x 5,cm
Ev-1009	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	206cm x 5cm
Ev-1010	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	211cm x 8cm
Ev-1011	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	221cm x 7cm
Ev-1012	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	218cm x 5,5cm

Ev-1013	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	218cm x 6cm
Ev-1014	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	208cm x 8cm
Ev-1015	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	210 cm x 8cm
Ev-1016	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	209cm x 7cm
Ev-1017	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	206 x 5,5cm
Ev-1018	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	212cm x 6cm
Ev-1019	Koplje	Mpere, Erimet	Masaji	Afrika	Kenija	Ratničko koplje od tri dela sa drvenom drškom po sredini	217cm x 9 cm
Ev-1020	Ogrlica		Masaji	Afrika	Kenija	Kožna ogrlica 13 niza belih i plavih perlica	3cm x 39 cm
Ev-1021	Prsten		Masaji	Afrika	Kenija	Prsten od željeza za okidanje luka	8,5cm x 3 cm
Ev-1022	Bodež			Afrika		Narukvica-bodež od željeza obmotana kožom sa dva šiljka na koje je navučen mesing	18cm x 10cm
Ev-1023	Bodež			Afrika		Narukvica-bodež obmotana kožom s jednim šiljkom	15cm x 9 cm
Ev-1024-2	Ukrasi za noge			Afrika		Kožni ukrasi za nožne članke opšiveni belim i plavim perlicama	Obim 37cm

Ev-1025	Luk		Masaji	Afrika	Kenija	Drveni luk sa pletenim užetom za zatezanje	139cm
Ev-1026	Kijača	Rungu	Masaji	Afrika	Kenija	Drvena kijača duguljastog oblika	61 cm
Ev-1027	Narukvica		Dinka	Afrika	Kenija	Narukvica od kosti	Prečnik 12cm
Ev-1028	Narukvica		Dinka	Afrika	Kenija	Narukvica od kosti	Prečnik 14cm
Ev-1029	Tobolac		Masaji	Afrika	Kenija	Tobolac od kože sa poklopcem i remenom	73cm x 20cm
Ev-1030	Bodež	Kpinga, Zande	Azande	Afrika	Sudan	Bodež za bacanje sa više sečiva, drška obmotana kanapom i presvučena kožom	42cm x 25cm
Ev-1031	Mač	Lalem, Seme	Masaji	Afrika	Kenija	Mač od željeza sa drškom presvučenom kožom	80cm x 3cm
Ev-1032	Ogrlica		Masaji	Afrika	Kenija	Kožna ogrlica sa 16 reda našivenih perli i tri kožna kaiša	52cm x 3,5cm
Ev-1033	Tobolac		Masaji	Afrika	Kenija	Tobolac od kože sa poklopcem i sa dve strele od trske	79cm x 20cm
Ev-1034	Ogrlica		Masaji	Afrika	Kenija	Ogrlica od kože sa perlicama i dve kauri školjke na sredini	19cm, Obim 62cm
Ev-1035	Ogrlica		Masaji	Afrika	Kenija	Ogrlica od kože sa našivenim perlicama	43cm x 1,5 cm
Ev-1036	Pojas		Masaji	Afrika	Kenija	Pojas od kože sa perlicama i ukrasima od pletene žice	99cm
Ev-1037	Trofej		Evropski lovci	Afrika	Kenija, Sudan	Lovački trofej od kljova nilskog konja sa mesinganom pločicom	33cm x 25 cm

Ev-1038	Trofej		Evropski lovci	Afrika	Kenija, Sudan	Lovački trofej od kljova i zuba nilskog konja sa mesinganom pločicom	49cm x 36cm
Ev-1039	Štit			Afrika	Sudan	Štit od štavljene kože nosoroga sa ispupčenjem na sredini	Obim 145cm
Ev-1040	Lula		Bari	Afrika	Sudan	Lula od pečene gline i drveta sa kožnom navlakom	43cm x 10cm
Ev-1042	Torbica		Kikuju	Afrika	Kenija	Kožna torbica za amulete ukrašena perlicama i kauri školjkama	9cm x 9cm
Ev-1043	Trofej		Evropski lovci	Afrika	Kenija, Uganda	Preparirani ukras od slonovog repa	40cm x 14cm
Ev-1044	Trofej		Evropski lovci	Afrika	Kenija, Uganda	Preparirani ukras od slonovog repa sa mesinganom drškom na dnu	50cm x 21cm
Ev-1045	Trofej		Evropski lovci	Afrika	Kenija, Uganda	Preparirano stopalo nosoroga sa mesinganim obručom	Obim 74cm
Ev-1046	Trofej		Evropski lovci	Afrika	Kenija, Uganda	Teg od nosorogovog roga sa mesinganom pločicom na dnu	27cm x 15cm
Ev-1047	Trofej		Evropski lovci	Afrika	Kenija, Uganda	Teg od nosorogovog roga sa mesinganom pločicom na dnu	20cm x 20cm
Ev-1048	Trofej		Evropski lovci	Afrika	Kenija, Uganda	Preparirano stopalo slona obloženo s gornje strane mesingom	Prečnik 22cm
Ev-1049	Trofej		Evropski lovci	Afrika	Kenija, Uganda	Preparirano stopalo slona obloženo s gornje strane mesingom	Prečnik 28cm
Ev-1060	Tegalj		Tunižani	Afrika	Tunis	Tegalj za piće od bojadisane tikvice	22cm
Ev-1061	Podglavak		Masaji ili Dinka	Afrika	Kenija, Uganda	Podglavak od drveta na kojem se spava	32cm x 16cm

Ev-1062	Činija		Dinke	Afrika	Kenija	Činija od ljuske kokosovog oraha sa geometrijskim rezbarijama	Obim 22cm
Ev-1068	Zastavica		Tunižani	Afrika	Tunis	Zastavica od rogoza, ispletena sa geometrijskim šarama	18xm x 18cm
Ev-1069	Zastavica		Tunižani	Afrika	Tunis	Zastavica od rogoza ispletena sa geometrijskim šarama i sa drškom od kosti	18cm x 32cm
Ev-1084	Kijača	Rungu	Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Drvana kijača sa okruglom, račvastom glavom	90cm
Ev-1128	Amajlija		Nuer? Dinka? Masaji?	Afrika	Kenija, Uganda	Amajlija od pet stabljika na kožnoj ogrlici koja je pripadala seoskom vraču	31cm x 5,5cm
Ev-1130	Amajlija		Nuer? Dinka? Masaji?	Afrika	Egipat?	Amajlija od dva komada uvijenog drveta sa mesinganim karikama na kožnoj ogrlici	60cm
Ev-1132	Amajlije		Egipćani	Afrika	Egipat	Četiri egipatske amajlije od fajansa Izidin čvor, Skarabej, Tat,	6cm, 5cm, 4,5cm, 4cm
Ev-1133	Minduše	Mindo	Masaji	Afrika	Kenija	Muške minduše od bakra	5cm x 3cm
Ev-1135	Vodena lula	Bong				Sprava za pušenje opijata od kokosa, mesinga i drveta	24cm x 10cm
Ev-1141	Torbica		Tunežani	Afrika	Tunis	Tkana torbica sa geometrijskim šarama u tri boje	34cm x 19cm
Ev-1145	Minduša		Kikuju	Afrika	Kenija	Muška drvena minduša u obliku valjka	Obim 10cm
Ev-1149	Napuhivač	Tetraodon lineatus	reke Nil	Afrika	Egipat, Sudan	Preparirana riba sa kljunom koja živi u Nilu	35cm
Ev-1156	Ogrlica		Masaji	Afrika	Kenija	Ogrlica od sušene biljne kore crvenkaste boje	Obim 50cm

Ev-1157	Ogrlica			Afrika		Ogrlica od crvenih i belih biljnih koštica	98cm
Ev-1178	Posuda	Kalabaš	Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Posuda od duguljaste tikve ukrašena kauri puževima, služila za krv i mleko	64cm
Ev-1188	Tkanina		Masaji	Afrika	Kenija, Uganda	Deo tkanine od like	64cm 45cm
Ev-1192	Rog antilope	Orix beisa	Turkana, Masaji	Afrika	istočna Afrika	Rog antilope, služio kao oružje	72cm x 4cm
Ev-1201	Prsten			Afrika		Prsten od kornjačinog oklopa za odapinjanje strele	4cm
Ev-1210	Ogrlica		Egipćani	Afrika	Egipat	Ogrlica od lapis lazulija, kupljena u kairskom muzeju, potiče iz 2000 p.n.e.	85cm
Ev-1212	Statuica		Egipćani	Afrika	Egipat	Statuica Egipćanke od lakiranog drveta	18cm x 10cm
Ev-1214	Kecelja	„Fringe apron“	Bari ili Ačoli	Afrika	južni Sudan	Ženska kecelja od kože sa resama od bojenog kanapa	34cm x 72cm
Ev-1214A	Kecelja	„Fringe apron“	Bari ili Ačoli	Afrika	južni Sudan	Ženska kecelja od kože sa resama od bojenog kanapa	21cm x 54cm
Ev-1237	Štap		Dinka	Afrika	Sudan	Štap od kosti nilskog konja	77cm
Ev-1241	Posuda		Dinka	Afrika	Sudan	Posuda za vodu prepolovljene tikve	33cm x 25 cm
Ev-1250	Ogrlica		Sudanci muslimani	Afrika	Sudan	Ogrlica od školjki i žutih perlica sa kožnom kičankom	170cm
Ev-1255	Ogrlica		Kikuju	Afrika	Kenija	Ogrlica od crvenog biljnog semena	63cm
Ev-1257	Tronožac	Mumo ya mthumia	Masaji, Bari, Pokot	Afrika	Sudan	Tronožac od drveta za poglavara sa lancem	Obim 84cm

Ev-1258	Tropski šešir		Evropski lovci	Evropa		Tropski šešir, verovatno pripadao O. Vojniću	52cm x 17cm
Ev-1264	Minduša		Kikuju	Afrika	Kenija	Ženska minduša od više kolotova sa ružičastim i plavim perlicama	Obim 14cm
Ev-1281	Medaljon		Egipćani	Afrika	Egipat	Medaljon od zelenog alabastera sa mesinganom glavom faraona	6cm x 4cm
Ev-1282	Štit		Abisinci	Afrika	Sudan	Štit od štavljene kože slona ili nosoroga sašiljkom na sredini i utisnutim šarama	Prečnik 50cm
Ev-1286	Narukvica		Masaji, Dinka	Afrika	Kenija	Narukvica od slonovače povezana na jednom mestu kanapom	Obim 10cm
Ev-1287	Štap					Štap gvozdeni sa savijenom drškom uvijen u kožnu traku	86cm
Ev-1289	Kijača		Masaji	Afrika	Uganda, Kenija	Kijača od drveta sa duguljastom glavom	65cm
Ev-1290	Štap		Dinka	Afrika	Sudan	Štap sa pokretnim kolotom pri vrhu	122cm x 50cm
Ev-1291	Štap		Šiluci			Štap od drveta šiljat pri kraju sa velikom okruglom drškom	75,5cm
Ev-1292	Kijača		Šiluci	Afrika	Sudan	Kijača od drveta	51cm
Ev-1293	Štap			Afrika	Kenija, Uganda	Štap sa glavom od olova	74cm
Ev-1296	Ogrtač	Šuka	Masaji, Bari	Afrika	Kenija, Uganda	Ogrtač od bordo platna sa belim dezenom	225cm x 170cm
Ev-1297	Amajlija		Nuer, Dinka	Afrika	Sudan	Amajlija od četiri kožne pločice sa ušivenim surama	83cm
Ev-1308A	Sablja	Šotel	Abisinci	Afrika	Sudan	Zakrivljena sablja sa drvenom drškom	110cm x 3cm

prostore, i da je stoga verovatno dolazilo do preuzimanja određenih elemenata materijalne kulture. Odlučili smo se, ipak, da u ovom radu pažnju fokusiramo prvenstveno na narod Masaji, koji osim što predstavlja najpoznatiju etničku grupu Kenije i Tanzanije, istovremeno predstavlja i primer naroda koji se do krajnjih granica trudi da i danas sačuva svoj poseban identitet i način života. Materijal koji imamo na raspolaganju, kao i skenirane fotografije Oskara Vojnića koje nam je ustupio Etnografski muzej iz Budimpešte, predstavljaju dobru osnovu za osmišljavanje izložbe *Krv i mleko – Oskar Vojnić u susretu s Masajima*, posvećene prvenstveno životu i običajima naroda Masaji.

Tradicionalno društvo u eri globalizacije

Primer naroda Masaji

Jedan dan je potreban da se sruši kuća; da se izgradi nova potrebni su meseci ili godine. Ako odbacimo svoj način života da bi izgradili novi, biće potrebno hiljadu godina.

(Masaji izreka)

Masaji predstavljaju verovatno najpoznatiji i najprepoznatljiviji narod Kenije. Ambivalentna slava ovog jedinstvenog naroda u istočnoj Africi potiče od prvih putopisaca i straha koji su izazivali kako kod Evropljana, tako i kod Arapa i susednih afričkih naroda. Po rečima Čarlsa Njua (Charles New), koji se sa njima susreo krajem 19. veka – „oni su po fizičkom izgledu divni ljudi, a po snazi, neustrašivosti i brzini nemaju premca u Africi.“⁴¹ Reputacija Masaja kao ratobornog plemena koje odbija da se odrekne svog tradicionalnog života dovelo je do globalne popularnosti ovog naroda te i danas na hiljade turista hrli svake godine da upozna način života, fotografiše svakodnevnicu muškaraca i žena i učestvuje u jedinstvenim obredima čuvenih Masaja.

Po sopstvenoj usmenoj istoriji, Masaji potiču iz doline Donjeg Nila, severno od jezera Turkana u Keniji. Njihova migracija je počela još u 15. veku, kada se sele postepeno, sve do kraja 18. veka na velika područja od severne Kenije do centralne Tanzanije. Zbog ovih migracija Masaji su najjužniji narod koji govori jezikom nilotske ili nilo-saharske jezičke grupe.⁴² Masaji sopstveni jezik nazivaju *maa*.

Migracije naroda Masaji prema jugu zaustavljene su krajem 19. veka masovnim dolaskom Evropljana, koji su motivisani ekonomskim i političkim razlozima pokušavali da prošire sferu svog uticaja i da osvoje plodne visoravni Kenije. Rezultat sukoba između bri-

⁴¹ Andrew Fedders: *Peoples and Cultures of Kenya*, TransAfrica Books, Nairobi, 1979. str. 72.

Nilotski jezici su grupa istočno-sudanskih jezika koji govore nilotski narodi u širokom pojasu između južnog Sudana i Tanzanije, koji se uglavnom bave stočarstvom. Podeljeni su u tri podgrupe: 1. istočno-nilotski jezici (Turkana, Masaji), 2. južno-nilotski jezici (Kalnedžin, Datuga) i 3. zapadno-nilotski jezici (Dinka, Luo)

⁴²*

tanske kolonijalne vlasti i Masaja, kao i epidemije malih boginja i suše, bio je da su Masaji proterani u rezervate sa posnim zemljištem i oskudicom vode.

U suštini narod Masaji podeljen je u dvanaest geografskih područja ili plemena, koja imaju sopstvene običaje, poseban način odevanja, drugo vođstvo i poseban dijalekt. Ove podgrupe su poznate kao *Kikonjoki*, *Damat*, *Purko*, *Vuasinkišu*, *Siria*, *Laitajoik*, *Loitai*, *Kisonko*, *Matapato*, *Dalalekutuk*, *Ludokolani* i *Kaputiei*.

Društvo Masaja je strogo patrijarhalno u kojem veće staraca odlučuje o svim pitanjima vezanim za zajednicu. Uprkos njihovom velikom otporu prema promeni uvreženog načina života, vlade Kenije i Tanzanije su osmislile program s ciljem da ohrabri Masaje da se odreknu svog tradicionalnog, polu-nomadskog stila života. Njihov otpor prema promenama u poslednje vreme podržava i Oxfam, tvrdeći da način života Masaja treba prihvatiti kao savremeni odgovor na klimatske promene zbog njihove sposobnosti da se bave stočarstvom i poljoprivredom u pustinjskim uslovima.⁴³

Masaji trenutno nastanjuju samo deo zemlje na kojem su nekada bili suvereni gospodari. Njihova zemlja je konfiskovana zarad masovne poljoprivredne proizvodnje i stvaranja prirodnih rezervata. Iako su smišljeni s najboljom namerom, prirodni rezervati u Keniji predstavljaju veliku nepravdu prema Masajima. Tokom implementiranja prirodnih rezervata i promovisanja eko-turizma, interesi Masaja uopšte nisu uzimani u obzir, iako je poznato da su živeći vekovima na ovim prostorima stekli i iskustvo i veliko znanje o plemenitoj divljači Afrike, kao i o autohtonim biljnim vrstama koje koriste u prehrambene i medicinske svrhe.⁴⁴ Primorani da se presele u sušne predele, Masaji polako gube i na brojnosti stočnog fonda koja predstavlja njihovo najveće bogatstvo. Zapadni model ekonomskog prosperiteta Masajima je doneo samo siromaštvo, glad i prinudu u privređivanju.

Masaji u raskoraku s vremenom – etnološka analiza

Stereotip koju većina ljudi ima o Masajima odnosi se na visoke i vitke ratnike u tamnocrvenim ogrtačima sa kopljem u ruci, koji imaju običaj da u nekoj vrsti transa satima skaču u vis. Na nekoliko prelepih fotografija s prekretnice vekova, Oskar Vojnić je ovekovečio pripadnike ovog naroda u vreme kada njihov način života još uvek nosi sva obeležja tradicije netaknute promenama koje je donela zapadna civilizacija. Iako prisustvo čoveka uvek označava i smanjivanje broja divljih životinja, u slučaju Masaja je upravo suprotno. S obzirom da Masaji nisu lovački narod i da lovce nazivaju – *iltorobo* (siromašni ljudi), jer nemaju stoku, na područjima gde ovaj narod živi nijedna životinjska vrsta ne spada u ugroženu vrstu. Masaji ne sakupljaju trofeje, ne koriste rog nosoroga kao afrodizijak, ne koriste meso kao deo ishrane, a ne obrađuju ni zemlju zbog verovanja da je oranjem oskrnavljuju. Nasuprot njihovom harmoničnom odnosu s prirodom, Masaji su oduvek bili vrlo ratoborni prema susednim narodima i u sukobima su im kao deo ratnog plena oduzimali i stoku i žene. Takođe su se žestoko opirali i pokušajima kolonijalne vlasti da ih promene ili podjarme, imajući snažan osećaj „izabranog“ naroda koji tvrdoglavo čuva

⁴³ <http://www.oxfam.org/en/campaigns/climatechange/tanzania-supporting-livelihood-maasai-pastoralists>

⁴⁴ <http://www.ethnobiomed.com/content/2/1/22/abstract>

svoj posebni identitet.⁴⁵ Nažalost, današnji Masaji, kojih po gruboj proceni ima oko milion, žive podeljeni između dve države – Kenije i Tanzanije – na širokom području Masai Mare i ravnice Serengeti. Njihov tradicionalni život, koji zahteva ekstenzivnu teritoriju za stoku u potrazi za pašnjacima i vodom, u suprotnosti je sa načinom života okolnih naroda koji se pretežno bave poljoprivredom i koji imaju veliki prirodni priraštaj (populacija od 41 miliona). Osim toga, Kenija i Tanzanija su poslednjih decenija postale vrlo atraktivne destinacije za turiste, nakon što su vlade ovih država bezrezervno prihvatile vrednosti i način života zapadnog sveta. Ove dve činjenice otežavaju Masajima da žive po starim običajima. Promene u načinu života delimično su rezultat blizine urbanih centara, prvenstveno glavnog grada Kenije, Najrobija, ali i stalnog pokušaja vlada ovih država da „civilizuje“ Masaje i da ih primoraju da se odreknu kako nomadskog načina života, tako i podele muškaraca u starosne grupe tzv. *age set*⁴⁶, među kojima su i ozloglašeni *morani* – ratnici.

Masaji ratnici (*morani*) okupljeni oko ulova (foto: O. Vojnić)

⁴⁵ Ettagale Blauer: *Mystique of the Masai, The World and I*, March 1987, str. 497.

⁴⁶ *age set* je naziv za četiri starosne grupe muškaraca – detinjstvo, dečastvo, ratničko doba (juniori i seniori) i starci

Mit o stvaranju i duhovnost Masaja

Vrhovni bog i demijurg naroda Masaji je *Ngai* (što istovremeno znači i nebo)^{47*}. *Ngai* nije ni muškarac ni žena, ali poseduje nekoliko različitih atributa. Dve osnovne manifestacije su mu *Ngai Narok* - dobroćudna i crna i *Ngai Na-Njokie* – zloćudna i crvena manifestacija vrhovnog bića (što po nekim tumačenjima predstavlja Engleze).⁴⁸

*U početku Ngai je bio sjedinjen s zemljom i posedovao je sva stada koja su živela na njoj. I jednog dana nebo i zemlja se razdvojiše i Ngai više nije boravio među ljudima. Stado je međutim i dalje tražila travu sa zemlje i da bi ih spasao gladi, Ngai je pomoću vazdušnih korena svetog smokvinog drveta poslao stada Masajima i obavezao ih da ih čuvaju. Zbog verovanja da je Ngai sva stada na svetu namenio njima, Masaji sebe smeštaju u centar kosmosa kao Ngaijev izabrani narod. Masaji veruju da je Ngai stvorio tri vrste naroda da krstare svetom – prvi su **Torobo**, lovci i sakupljači kojima je Ngai poslao med i divlje životinje. Druga vrsta su **Kikuju**, ratari koje je Ngai balgoslovio semenjem i žitaricama. I poslednja vrsta su **Masaji**, kojima je darovao sva stada sveta.*

Osim *Ngai*a, u duhovnom životu svakog Masaja veliku ulogu je igrao „anđeo čuvar“ koji ga čuva od opasnosti tokom života i odnosi u trenutku smrti. Zle ljude odnosi u pustinju, dok dobri ljudi odlaze u zemlju bogatih pašnjaka i mnogobrojne stoke.

Centralnu ljudsku figuru u religioznom sistemu naroda Masaji predstavlja *laibon* (sveštenik-iscelitelj) koji se osim šamanističkim lečenjem bavi i proricanjem, predviđajući uspeh u ratu ili nadolazeću kišu. Uprkos snažnoj tradiciji i velikom ugledu *laibona*, danas među Masajima ima mnogo hrišćana, a u neznatnom broju i muslimana.

Društveno uređenje Masaja

Suština mita nam otkriva ključnu ulogu koju stado krava ima u društvenom i privrednom životu naroda Masaji. Brojnost stada je kao stožer njihove kulture, religije i društvenih odnosa oduvek razdvajala bogate od siromašnih i određivala socijalne i porodične veze. Stoka je služila kako za otkup neveste, tako i za trgovinu i pomirenje u slučaju međusobnih sukoba. Pored toga, veliki značaj je imalo i obredno klanje krava tokom rituala prelaza dečaka u momaštvo. S obzirom na integralnu ulogu stada u svim aspektima svakodnevnog života naroda Masaji, ne iznenađuje činjenica da je po njihovom strogom patrijarhalnom moralnom kodeksu otimanje stada od drugih smatrano potpuno legitimnom delatnošću, s obzirom da sva stoka primordijalno predstavlja svojinu Masaja.

Stado i odnos prema njemu, kao osnova njihovog celokupnog života i preživljavanja, prožimaju sve aspekte kulture Masaja. Osnovne namirnice su mleko i krv, dok se meso jede samo tokom svetkovina ili u posebnim prilikama - kada porodilji treba da se vrati snaga ili bolesniku da se oporavi. Krv se često pije pomešana s kravljim mlekom. Strelom se probije vena na vratu goveđ, a krv se skuplja u duguljaste tikve ukrašene kožom i kauri školjkama (kalabaš) u koje se zatim dodaje mleko. Rana na vratu životinje se zatim pažljivo isceljuje.

^{47*} postoji i u transkripciji Enkai, En-kai, Engai, En-gai.

⁴⁸ <http://www.ethnobiomed.com/content/2/1/22>

Manijata, Masaji koliba (foto: O. Vojnić)

Neobična ishrana koja se sastoji prvenstveno od mleka i krvi, i ponekad mesa, zaslužna je i za njihov vitki i stasiti izgled. Zapadnjaci su često s oduševljenjem opisivali njihovu fizičku lepotu. Norman Lejz (Norman Leys) je 1925. godine zabeležio: „Fizički su među najlepšim primercima ljudskog roda sa tananim kostima, uskim bokovima i ramenima i predivno izvajanim mišićima i udovima.“⁴⁹

Preko stada i potrebe za pašnjacima i trava koja hrani stado, kao i zemlja na kojoj raste, dobila je sakralni značaj. Stoga za Masaje predstavlja svetogrđe da se iz bilo kog razloga oskrnavi zemlja, bilo da je to zbog sejanja i sadenja, kopanja u potrazi za vodom ili čak i zbog sahranjivanja mrtvih.⁵⁰

Tradicionalan nomadski način života Masaja podrazumevao je stalnu potragu za pašnjacima, kao i ratno stanje sa okolnim narodima. Ratnici (morani) su često napadali okolna plemena otimajući im stoku i ubijajući muške članove plemena, dok su žene otimane da bi postale supruge ratnika. Legendarna ratobornost i agresivnost Masaji ratnika danas se pripisuje određenom halucinogenu pripremanom u vidu supe od unutrašnje kore dva drveta koje nazivaju *il kitoslosua* i *il kilureti*.

Po nekim istraživačima, zahvaljujući velikom broju mešanih brakova do kojih je dolazilo otimanjem žena, Masaji su i opstali kao narod, dok postoje i zapisi o tome da su Evropljani početkom 20. veka zabeležili veliki procenat zaraženosti sifilisom među Masajima, što je pripisano seksualnom opštenju sa više partnera.⁵¹ U odnosu na okolne narode kod kojih je tokom poslednjih sto godina došlo do demografske eksplozije, broj Masaja je od početka 20. veka pa do danas porastao sa 25.000 na 300.000 - 400.000 pripadnika ovog naroda.⁵²

⁴⁹ Kiszely István: Afrika népei, Gondolat kiadó, Budapest, 1986. str. 341.

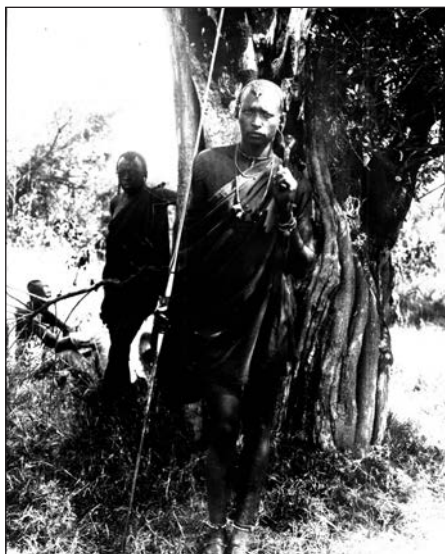
⁵⁰ Magyar László afrikai utatásai, Panoráma, Budapest, 1986. str. 98.

⁵¹ Joseph Thomson: Through Masai Land, Marstan & Co., London, 1985. str. 33.

⁵² <http://www.africa.upenn.edu/NEH/kdemography.htm>

Odrastati u ratnika – Masaji *Age set* ^{53*}

Ključno socijalno uređenje društva Masaja predstavlja tzv. *age set* koji određuje trenutni status svakog muškog člana. Prva inicijacija za dečake ili obred pred obrezivanje naziva se **Enkipaata** i organizuju ih očevi inicijanata. Noć pre ceremonije dečaci moraju da provedu u šumi, a u zoru se vraćaju kući. Tokom obreda dečaci su obučeni u labavu odeću i plešu tokom celog dana. Nakon toga dečaci su spremni za obrezivanje i pristupanje društvenom statusu ratnika.⁵⁴

Moran, Masaji ratnik

Druga i najvažnija inicijacija je samo obrezivanje, **Emuratare**, s kojim je potvrđen prelazak dečaka među odrasle. Nedelju dana pre operacije mladići dokazuju da su spremni da nose teška koplja i čuvaju sami stada. Tokom obrezivanja, koje se vrši bez anestezije, mladići ne smeju da pokažu znake bola ili straha, jer ih to diskvalifikuje kao hrabre ratnike. Period isceljenja traje tri do četiri meseca tokom kojih su mladići odeveni u crnu odeću sa licima iscrtanim belim šarama.

Nakon obrezivanja i postajanja ratnikom – *moranom*, što je vrhunac u životu svakog Masaja, sledi period od deset godina u kojem morani predstavljaju društvenu grupu koja živi u *emanjati*, ratničkom kampu koji se sastoji od 20 do 40 kuća. Morani sa svojom dugom kosom natopljenom crvenom ilovačom i ratničkom opremom predstavljaju prepoznatljiv i vrlo popularan stereotip o Masajima. Nakon deset godina sledi prelazak u status ratnika seniora koji se obeležava obre-

dom **Eunoto** koji istovremeno dozvoljava starijim ratnicima da se ožene i postanu budući očevi. U posebnom kampu određenom za ovu ceremoniju majke imaju obavezu da obriju glave svojih sinova. Stariji ratnici, koji više ne nose oružje, ovim novim statusom dobijaju pravo da odlučuju u pitanjima politike i da učestvuju u prodaji stoke.

Poslednji društveni status Masaji muškaraca predstavlja prelazak u mlađe starce tokom inicijacije zvane **Orngesherr**, kada muškarca brije njegova najstarija žena^{55*} i kada on stiče pravo da se odseli iz očeve kuće u sopstveni dom. Otac, međutim, i dalje ostaje njegov savetnik i neprikosnoveni autoritet.⁵⁶

^{53*} Kako je ranije objašnjeno muškarci prolaze kroz četiri generacijske faze muškog društva zvanih olaji

⁵⁴ <http://www.culturequest.us/maasaitribe/rituals.htm>

^{55*} poligamija je bila vrlo rasprostranjena u istočnoj Africi i uobičajeno je da Masaji ratnici imaju i po nekoliko žena

⁵⁶ Robert Tignor: The Colonial Transformation of Kenya, The Kamba, Kikuyu and Masai from 1900 to 1939, Princeton, N.J. 1976. str 57.

Masajka u stegama tradicije

Masajka sa detetom (foto: O. Vojnić)

drva, muženja krava i odgajanja dece, njena najveća vrednost ispoljava se u rađanju muške dece. Žena bez poroda je takoreći bez ikakve uloge i ugleda u društvu. Masajke se prepoznaju po obrijanim glavama, svojoj pretežno plavoj odeći i prelepim ogrlicama koje danas izrađuju od šarenih perlica.

Potpuno podređen muškarcu, život Masajke obeležen je ulogama ljubavnice, žene i majke. Od devete godine pa do puberteta devojčice žive sa ratnicima (morani) kao seksualni partneri. Njihova seksualna aktivnost se dramatično menja kada dostignu pubertet i prođe kroz inicijaciju ili ritual prelaza *emora-ta* tokom kojeg se nad njom izvrši klitoridektomija. Nakon toga Masajka postaje zrela za brak i zabranjeno joj je da boravi među ratnicima da ne bi zatrudnela. Za Masaje obrezivanje žena predstavlja izjednačavanje polova kroz njeno „čišćenje“ od specifičnosti ženskog pola.⁵⁷ Iako vlade Kenije i Tanzanije ulažu velike napore da iskorene žensko obrezivanje, još uvek mali broj Masajki uspeva da izbegne ovo tradicionalno sakaćenje.⁵⁸ Nakon udaje Masajka postaje deo muževljevog domaćinstva i postaje jedna od njegovih nekoliko žena. Uprkos tome što joj je život određen svakodnevnim obavezama oko domaćinstva, građenja koliba, sakupljanje

Materijalna kultura Masaja u svetlu predmeta iz Vanevropske zbirke Gradskog muzeja u Subotici

Osnovno upoznavanje sa društvom i običajima naroda Masaja smatrali smo neophodnim uslovom za dalji rad na afričkom delu vanevropske zbirke. S obzirom da smo već pomenuli da se tokom rada na ovim predmetima - upoređivanjem podataka iz Knjige inventara i dostupne literature, kao i zahvaljujući pristupu fondovima pojedinih muzeja preko internet mreže – potvrdilo da je većina predmeta pripadala narodu Masaji. To se prvenstveno odnosi na teške gvozdenu ogrlicu i gvozdene ukrase za potkolenice i podlaktice Masajki, kao i na tradicionalne kožne štitove (olomo) i koplja Masaji ratnika. Nedvosmisleno Masajima pripadaju i dve duguljaste tikve za krv i mleko (kalabaš), kao i mač

⁵⁷ Mirella Ricciardi: *Vanishing Africa*, Holt, Rienhart & Winston, 1971, str. 82.

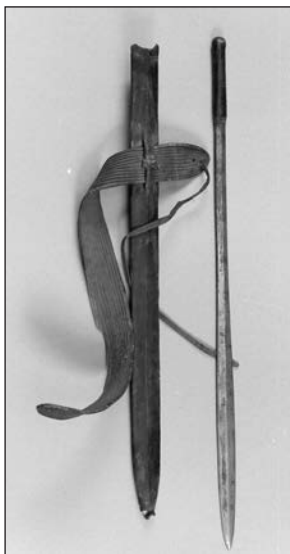
⁵⁸ <http://www.ethnicnewz.org/en/maasai-people-willing-stop-female-circumcision-documentary-reveals>

u kožnim koricama (seme) koji se vidi i na jednoj fotografiji Oskara Vojnića.

Za neke predmete kao što su muška naušnica u obliku potkovice (mindo) i tronošca na lancu (mumo ya mthumia), koje koriste samo stariji muškarci, nismo potpuno sigurni, s obzirom da se u stručnoj literaturi navodi da ih imaju i Masajima srodni narodi kao što su Kalendin, Pokot i Turkana.⁵⁹ Nekoliko ogrlica od raznog semena i narukvice od kosti također izazivaju iste dileme, ali nepogrešivo ukazuju na jednostavnu tehniku izrade i skromne umetničke domete

naroda istočne Afrike. Uprkos tome, ovi predmeti plene svojom starinom i jednostavnom, funkcionalnom lepotom i svakako zaslužuju da uz skenirane kopije fotografija postanu deo stalne postavke u okviru zavičajnog muzeja Subotice.

Planirana izložba vezana za istočnu Afriku i Masaje unapredila bi naš trud vezan za osmišljavanje dela stalne postavke posvećene vanevropskoj zbirci. Iako i vanevropska zbirka u Gradskom muzeju u Subotici ima sve nedostatke ostalih vanevropskih zbirki u našoj zemlji – nesistematično sakupljanje predmeta, etnički i kulturno heterogeni materijal, teškoće pri identifikaciji predmeta – vezivanjem ovog fonda za ličnost darodavca (u ovom slučaju Oskara Vojnića) moguće je osmisliti priču koja bi posetiocima muzeja približila kako ličnost darodavca i vreme nastanka zbirke, tako i civilizacije s kojima je dolazio u susret. Bilo bi to pravo osveženje za male zavičajne muzeje za koje se u šali govori da svoje postavke počinju mamutovom kljovom, a završavaju NOB-om.

Seme, masaji mač

Olomo, masaji štit

Zaključak

U nedavnom razgovoru sa našim budućim darodavcima, Markom i Nadom Milašin, s kojima trenutno pripremamo ugovor o poklon zbirci afričkih predmeta, ponovo se potvrdila priča koju poznajemo vezano za legat Tibora Sekelja. Naši velikodušni darodavci smatraju da njihov poklon ima smisla samo ukoliko postane deo vidljive kulturne baštine, a ne skriveno blago za koje zna samo nekoliko upućenih stručnjaka.

⁵⁹ Sultan Somjee: *Material culture of Kenya*, East African Educational Publisher Ltd. Nairobi 1993. str. 69.

Poučeni iskustvom decenijama zanemarivane zbirke harizmatičnog Oskara Vojnića i, nažalost, za Gradski muzej Subotice izgubljene zbirke Tibora Sekelja, koja je predstavlja izuzetnu vrednost ne samo zbog predmeta koje je Sekelj sakupio, nego i zbog bogatog biografskog materijala u vidu fotografija, dnevnčkih beleški, ličnih rečnika domorodačkih jezika, dokumentarnih filmova, umetničkih portreta koje su radili poznati slikari i karikaturisti, bibliotečkog fonda i prepiske sa značajnim ličnostima s kojima je dolazio u kontakt, pokušaćemo da preostali vanevropski materijal na dostojan način prezentujemo subotičkoj publici i stručnoj javnosti. Na taj način bi stvorili i mogućnost da deo stalne postavke posvećene vanevropskim kulturama, osim izložbenog prostora, postane i kulturni i edukativni centar u kojem bi se periodično predstavljali filmovi i fotografije savremenih svetskih putnika, održavala predavanja o vanevropskim kulturama i javnost upoznavała sa bogatstvom i šarenolikošću svetske baštine.

LITERATURA

- Encyclopedia of Anthropology, Editor: Birx, H. James, Sage Publications, California, 2006.
 Fedders, Andrew: Peoples and Cultures of Kenya, TransAfrica Books, Nairobi, 1979
 Kiszely István: Afrika népei, Gondolat kiadó, Budapest, 1986.
 Magyar László afrikai utatásai, Panoráma, Budapest, 1986
 Peers, Chris: Warrior People of East Africa 1840-1900, Osprey Publisher, New York 2005.
 Ricciardi, Mirella: Vanishing Africa, Holt, Rinehart & Winston, 1971
 Szabó J. József: Tallián Emil, a világutazó vadász, Szabadkai Gyűjtők Egyesülete 2001.
 Székely Tibor: A világjáró vadász, Életjel miniatűrök 34. Szabadka 1980.
 Sobania, Neal: Cultures and Customs of Kenya, Greenwood Press, London, 1997.
 Thomson, Joseph: Through Masai Land, Marston & Co., London, 1985.
 Tignor, Robert: The Colonial Transformation of Kenya, The Kamba, Kikuyu and Masai from 1900 to 1939, Princeton, N.J. 1976.
 Vojnits Oszkár: Afrikai út 1884, Életjel miniatűrök 41. Szabadka 1984.
 Vojnich Oszkár: Hogyan vadásszunk veszélyes vadra, Singer és Wolfner, Budapest 1914

Časopisi, novine i katalogi

- Bácskai Hírlap, Szabadka, 1913. 15. jun 1913. str. 7.
 Bácskai Hírlap, Szabadka, 1913 17. jul 1913. str. 9.
 Blauer, Ettagale : Mystique of the Masai, The World and I, Nairobi, March 1987.
 Lalia Gábor: A Ndzsaro túsza, Bácsország, 2000.
 Muzej afričke umetnosti – Zbirka Vede i dr Zdravka Pečara, Beograd, 1989.
 Petrović, Đurđica: Zbirka predmeta iz Okeanije, Azije i Afrike u Vojvođanskom muzeju u Novom Sadu, Rad vojvođanskih muzeja 12-13, Novi Sad, 1964.

Petrović, Đurđica: Oružje iz Indonezije i Okeanije u Narodnom muzeju u Vršcu, Rad vojvođanskih muzeja 12-13, Novi Sad, 1964.

Papp, dr Árpád - Šimon Vuletić, Viktorija: Istočna Afrika u doba Oskara Vojnića i savremenika, Gradski muzej 2001

Šimon Vuletić, Viktorija: Kava kava i betel, Muzej afričke umetnosti, Beograd, 2008.

Šulman dr Mirko: Prikaz lovačkog muzeja i zoološkog vrta na Paliću. Rad vojvođanskih muzeja, Novi Sad, 1952.

web stranice

<http://www.necep.net/index.php>

<http://www.eternitas.rs/files/zbirke%20V1.doc>

<http://www.museumofafricanart.org/sr/o-muzeju/misija.html>

<http://www.etnografskimuzej.rs/s0427.htm>

http://www.muzej.mod.gov.rs/muzej/zbirke/zveo_1.html

http://www.muzejvojvodine.org.rs/?lat/muzej/ko_je_ko/ko-je-ko_cakan

<http://www.muzejvrsac.org.rs/Izdavastvo/Katalozi/Felix%20Milleker/FeliksMileker2.pdf>

<http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/1450-6696/2007/1450-66960749271P.pdf#search=%22tibor%20sekelj%22>

<http://www.mdc.hr/etno/hr/7-izvaneuropske.htm>

<http://www.prm.ox.ac.uk/>

<http://www.oxfam.org/en/campaigns/climatechange/tanzania-supporting-livelihood-maasai-pastoralists>

<http://www.ethnobiomed.com/content/2/1/22>

<http://www.bluegecko.org/kenya/tribes/maasai/beliefs.htm>

<http://www.africa.upenn.edu/NEH/kdemography.htm>

<http://www.culturequest.us/maasaitribe/rituals.htm>

AZ EURÓPÁN KÍVÜLI GYŰJTEMÉNY KÖLCSÖNHATÁSA AZ EURÓPÁN KÍVÜLI GYŰJTEMÉNYEKNEK A VÁROSI MŰZEUMOK ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSAIBA VALÓ BEKAPCSOLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Összefoglaló

Az Európán kívüli gyűjtemény kölcsönhatása – Az Európán kívüli gyűjteményeknek a városi múzeumok állandó kiállításába való bekapcsolásának lehetőségei című tudományos munka a főmuzeológusi cím elnyerése céljából íródott, és hat fejezetből áll. A bevezetőt követően azt taglalja, milyen jelentősége lehet az Európán kívüli gyűjteményeknek a közművelődésben a kulturális különbségek elfogadása, a kölcsönös megértés és a világgal való jobb kapcsolattartás érdekében. A következő fejezetben rövid áttekintés olvasható a szerbiai múzeumokban található Európán kívüli gyűjteményekről, név szerint a belgrádi, újvidéki, szabadkai, zentai, verseci és nagybecskereki múzeumokból. Az itt megfogalmazódó következtetés értelmében az Afrikai Művészeti Múzeumot leszámítva, amely teljes egészében a kontinens kultúrájának van szentelve, az Európán kívüli gyűjtemények többsége mindaddig nem került részletes feldolgozásra, és nem vált a múzeumok állandó kiállításainak részévé.

A szabadkai Városi Múzeum Európán kívüli gyűjteményében található afrikai tárgyak című fejezet bemutatja a „Vér és tej – Vojnich Oszkár találkozása a maszájokkal” elnevezésű kiállítás alapötletét, ismertette Vojnich Oszkár rövid életrajzát, az ő kelet-afrikai tartózkodását, és találkozását a bennszülöttekkel. Az Afrikához kapcsolódó múzeumi tárgyak feldolgozása során megállapíthattuk, hogy a Vojnich-hagyatékban található tárgyak és fényképek többsége a maszáj néphez kapcsolódik, minek nyomán kikristályosodott egy jövőbeni kiállítás koncepciója is. Ezt követi az Afrikából származó, az Európán kívüli gyűjteményhez tartozó tárgyak táblázatos bemutatása, feltüntetve azok népi elnevezését, származási helyét, illetve hogy mely kultúrához tartoznak.

A következő két fejezet, melyek címei *A hagyományos társadalom a globálizálódás korában – a maszáj nép példája*, illetve *A maszájok lemaradása az időben – etnológiai elemzés*, röviden leírja a maszáj kultúrát és szokásokat, különös tekintettel a társadalmi berendezkedésük módjára, melyben a férfiakat életkoruk alapján különböző társadalmi csoportokba sorolják, ez az ún. *Age set*.

Az utolsó fejezet, melynek címe *A maszájok anyagi kultúrája a szabadkai Városi Múzeum Európán kívüli gyűjteményének tükrében*, azoknak a tárgyaknak lett szentelve, melyeket ez az egyedülálló afrikai nép tárgyaiként azonosítottunk.

Végül a következtetésben újra kiemljük a szabadkai Városi Múzeum Európán kívüli gyűjteményének jelentőségét, illetve megemlítjük, hogy a múzeum munkatársai tárgyalásokat folytatnak a szabadkai származású egykori nagykövet, Milašin Marko afrikai tárgyakból álló gyűjteményének átvételéről.

THE NON-EUROPEAN COLLECTION IN INTERACTION

THE POSSIBILITY OF IMPLEMENTING NON-EUROPEAN COLLECTIONS IN PERMANENT EXHIBITIONS OF CITY MUSEUMS

Summary

The Non-European Collection in Interaction – The Possibility of Implementing Non-European Collections in Permanent Exhibitions of City Museums - a piece of writing consisting of six chapters - is part of the application for the title of senior curator. After the introductory discussion of the possible significance of non-European collections in educating the population to accept cultural diversity in order to develop mutual understanding and better communication with the world, the following chapter is devoted to a short review of non-European collections that exist in museums in Serbia in Belgrade, Novi Sad, Subotica, Senta, Vršac and Zrenjanin. The conclusion is that, apart from the to the Museum of African Art, which is fully dedicated to the cultures of the African continent, most non-European collections have not been fully processed and have not become part of permanent museum settings.

The chapter Objects from Africa in the Non-European Collection of the Municipal Museum of Subotica, which is a basis for the concept of the exhibition Blood and milk - Oskar Vojnić Meeting the Masai, gives a short biography of Oskar Vojnić, covers his stay in East Africa and his meeting the indigenous people. It also states that during the processing of museum objects related to Africa, it is found that most of the objects and photographs from the legacy of Oskar Vojnić are related to the Masai people, which has initiated the idea of a future exhibition. Furthermore, a data table is provided with a list of objects of African origin from the non-European collection with their ethnic names, places of origin and culture they belong to.

The next two chapters under the title Traditional Society in the Age of Globalization – The Example of the Masai People and The Masai Out of Step with the Times – Ethnological Analysis, give a brief description of the culture and customs of the Masai, with special reference to their specific form of social organization based on the division of men into age specific social groups, the so-called Age set.

The last chapter, called The Material Culture of the Masai People in the Light of the Objects in the Non-European Collection of the Municipal Museum in Subotica is devoted to describing the items of the non-European collection that we have identified as objects of this unique African ethnic group.

The conclusion part restates the importance of the non-European collection of the Municipal Museum in Subotica, and mentions that the museum professionals who negotiated on taking over the collection of African objects from the former Ambassador Mr. Mark Milašin, were originally from Subotica.

Papirnica Šamua Vilhajma

Mirko Grlica – viši kustos, istoričar

„KRIVCI“ ZA „SRDAČNE POZDRAVE“ IZDAVAČI TOPOGRAFSKIH RAZGLEDNICA SUBOTICE DO 1945. GODINE

Apstrakt: Ovaj rad ima zadatak da odgovori na pitanje ko su bili izdavači subotičkih razglednica do 1945. godine, koji su to preduzetnički krugovi prvi shvatili mogućnosti razglednica, novog načina komuniciranja koji je od kraja XIX veka u narednim decenijama doživeo neverovatnu popularnost.

Ključne reči: Razglednice, vlasnici knjižara, fotografi, vlasnici štamparija.

Modernizacija poštanskog saobraćaja, širenje mreže željezničkih pruga, velika mobilnost širih slojeva društva i spremnost za putovanja, usavršavanje tehnike fotografisanja, ali i štampanja, samo su neki od uslova koji su stvorili pretpostavke za veliku popularnost razglednica („slikanih dopisnica“) od poslednjih godina 19. veka. Iako su neke forme dopisnica i razglednica bile u upotrebi i prethodnih decenija 19. veka, tek tokom poslednje su se sklopili svi parametri da razglednica postane omiljeno komunikaciono sredstvo, gotovo obavezan način javljanja sa svih kraćih ili dužih izbivanja van mesta stanovanja. Brza dostava, estetski oblikovan izgled, mali prostor dozvoljen za pisanje (prvo na aversu, a zatim na polovini površine reversa), značajna doza edukativnosti fotografisanog – slikanog (kod litografskog otiska) sadržaja, stvorili su od parčeta hartije (najčešće 9x13 cm) sa predstavom dela gradske i seoske sredine veoma popularnu formu opštenja među ljudima.

Na uzorku od 482 topografske razglednice iz Grafičke zbirke Istorijškog odeljenja Gradskog muzeja u Subotici nije bilo teško doći do imena izdavača subotičkih i paličkih razglednica do 1945. godine. Manje ili više diskretno oni su prisutni po uglovima i drugim skrovitim delovima razglednice, gde su sitnim slovima otisnuta njihova imena ili tek inicijali. Namera ovog rada je da utvrdi ko su bili ti ljudi, iz kojih društvenih i profesionalnih krugova su dolazili oni koji su prepoznali zavodljivost razglednice i oni koji odlučili da na tom polju plasiraju deo svoje preduzetničke inventivnosti.

DO 1918. GODINE

Upoređivanjem imena izdavača razglednica i vlasnika firmi zabeleženih u registrima inokosnih i korporativnih subotičkih firmi može se utvrditi da su se za izdavanje razglednica najčešće odlučivali vlasnici knjižara¹, štamparija i u najmanjem broju slučajeva fotografi. U nekoliko slučajeva se kao izdavači razglednica javljaju vlasnici manjih trgovina, a vrlo često su razglednice sa detaljima Subotice i Palića izdavali veliki izdavači iz Budimpešte, Beograda, Zagreba. Jedna hromolitografija izdata je u Minhenu.

MOR HOJMAN. Uvidom u zbirke subotičkih kolekcionara (Jožefa Horvata i Mihalja Prokeša) može se utvrditi da su prve topografske razglednice Subotice nastale 1897. godine.² Sledeće godine, bar prema zbirci Gradskog muzeja u Subotici pojavile su se prve razglednice Mozeša – Mora Hojmana (-31.1.1940), koji je svoju papirnicu upisao u registar firmi petog dana 1895. godine.³ Trgovina mu se nalazila u samom centru grada, preko puta ulaza u Gradsku kuću, u najamnoj palati Jovana Radića. O statusu Hojmana u okvirima subotičke jevrejske zajednice, ali celokupne gradske populacije, svedoči vest da je juna 1901. godine, prilikom postavljanja prve cigle u temelje buduće subotičke sinagoge ispred Građevinskog odbora svečanosti prisustvovao Mor Hojman.⁴ Krajem 1925. godine njegova firma je promenila ime u „Literarija”. U avgustu 1932. godine, kada je ostareli Hojman verovatno prestao sa poslovnim aktivnostima, firmu sa istim imenom i istom delatnošću registrovao je Ferenc Kende. Krajem 1934. godine, na zahtev vlasnika, firma je brisana iz registra.⁵

ŠAMU VILHAJM. Pretposlednjeg avgustovskog dana 1890. godine u sudski registar inokosnih firmi svoju trgovinu knjigama, kancelarijskim priborom i muzikalijama, upisao je Šamu Vilhajm (-4.5.1935). Trgovina mu je bila u najamnoj kuću Adolfa Gajgera, u današnjoj Štrosmajerovoj ulici 6. Iako je u zbirci koja se čuva u Gradskom muzeju zastupljen sa malo razglednica, iz zbirke subotičkih kolekcionara se može utvrditi da je sa izdavaštvom „slikanih dopisnica“ započeo 1898. godine i da nije prestajao skoro do smrti, jer su najkasnije njegove razglednice datirane u prvim godinama četvrte decenije XX veka.

SEKELJ I DRUG. Jedna od retkih korporativnih subotičkih firmi koja se bavila izdavaštvom razglednica upisana je u registar 16.9.1900. godine. Firmu su činili Zoltan Sekelj i spoljni članovi Eržebet Sege (Segő) r. Sekelj, supruga dr Geze i Ilona Braun r.

Sekelj, supruga Đule. Udeo njih dve u vlasništvu firme je iznosio po 3000 kruna.⁶ Radnja ove trgovine nalazila se kući Šimona Dominusa u Košutovoj ulici 20a (danas: Korzo 11). Sačuvane razglednice govore da je sa izdavanjem razglednica ova firma prestala u godinama oko Prvog svetskog rata.

¹ Iako se u registrima navode kao knjižare, precizniji izraz za tu vrstu trgovina bio bi papirnica, jer su u najvećem broju slučajeva registrovane za prodaju knjiga, kancelarijskog materijala, muzikalija...

² U zbirci razglednica Jožefa Horvata iz te godine su razglednice koje su izdali braća Pik iz Beča, kao i Sekelj i drug iz Subotice.

³ IAS, F:086.49. CE, 85/IV

⁴ Bácskai Friss Újság, 25.6.1901.

⁵ IAS, F:086.53. CE, 14/VIII

⁶ IAS, F:086.48. CT, 25/III

ŽIGMOND ŠANDOR VIG. Trgovina knjigama Žigmunda Šandora Viga (-29.7.1933) počela je sa radom 1897. godine, dakle u vreme pojave prvih razglednica.⁷ Bila je smeštena na Glavnom trgu (Trgu sv. Ištvana) 10, u kući Stevana Milinovića (danas: Rudićeva 2). Brojna sudska poravnanja u kojima je učestvovala ova firma svedoče da je firma radila početkom 30-tih godina XX veka, sve do smrti vlasnika. Početkom 1934. godine firmu je preuzeo Laslo Vig, koji je iz poštovanja prema prethodniku ovako sročio naziv svoje trgovine: „Vig Ladislav ranije Vig Ž.Š.“⁸ Izdavala je razglednice sve do pred Drugi svetski rat.

RIZA KENIG (KÖNIG). Sa dveju sačuvanih razglednica koje je izdala Riza Kenig saznaje se da je bila zakupac „bazara“ na Paliću. Iza ovog slabo korišćenog termina za trgovački objekat krila se obična trafika koja se nalazila u Gornjoj trščari, jednom od najstarijih javnih turističkih objekata uz obale jezera.

JENE (JENŐ) SIGETI. Nekoliko Sigetijevih razglednica izdatih 1903. godine svedočanstvo su da je on izdavao razglednice i pre nego što je 7.9.1908. godine u registar firmi upisana njegova trgovina knjigama, papirom, kancelarijskim materijalom i muzikalijama.⁹ Sigetijeva trgovina se nalazila u najamnoj kući Jožefa Piukovića u Deakovoj ulici 5 (danas: Matka Vukovića 4).

NANDOR ANTAL KREČI. Još u jesen 1892. godine Nandor Antal Kreči je upisao svoju trgovinu knjigama i papirnicu u registar inokosnih firmi kod subotičkog suda.¹⁰ Ostalo je nepoznato kada je Kreči umro, ali se to desilo pre 16.3.1904. godine kada je kao novi vlasnik firme (sa starim imenom) upisana Eržebet r. Kalmar, inače supruga Đerđa (György) Krečija, koji je od 1888. godine bio vlasnik knjigoveznice.¹¹ U vreme ove vlasničke promene papirnica Nandora Antala Krečija je počela da izdaje razglednice (najstarija u zbirci je iz 1903. godine) Trgovina se nalazila u samom centru grada u Deakovoj ulici 1 (danas Matka Vukovića 2). Ceo urbani blok na kome se nalazila kuća barona Josipa Rudića starijeg, od 1893. godine bio je u vlasništvu Ignaca i Alberta Kuneca. Početkom 1921. godine u sudski registar upisana je poslednja vlasnička promena kod firme Nandor A. Krečija. Vlasnica je postala Ema r. Kreči, supruga Jožefa Dernerera iz Subotice. Ako je suditi po sačuvanim primercima u muzejskoj zbirci ova firma je izdavala razglednice i tokom 30-tih 20. veka.

LIPŠIC I LAMPEL. Još jedan izdavač koji je počeo sa publikovanjem razglednica pre nego što je institucionalizovao svoju trgovinu u kojoj ih je prodavao. Uvidom u zbirke subotičkih kolekcionara može se utvrditi da je Mor Lipšic (-3.12.1915) izdavao razglednice već od 1901. godine. U prvom subotičkom bedekeru, koji je Šandor Malušev izdao 1906. godine, navodi se da je tada već bio vlasnik trgovine knjigama, papirom i slikama. Nalazila se u Petefijevoj (Petőfi) ulici 88 (danas: Šandora Petefija 6) u najamnoj kući dr Lasla Bluma. Od 1914. godine Lipšicova firma je prešla u registar korporativnih firmi, pošto je suvlasnik firme postala Irma Lampel. Iako je Mor Lipšic umro već u drugoj godini Prvog svetskog rata, firma se do proleća 1927. godine zvala „Lipšic i Lampel“¹². Ponovni prelazak u registar inokosnih firmi usledio je 1927. godine, kada je vlasnik postao Aleksandar Šalamon

⁷ IAS, F:086.49. CE, 142/IV

⁸ IAS; F:086.53. CE, 38/VIII

⁹ IAS; F:086.50. CE, 109/V. U sudskom registru je zapisano i njegovo rođeno prezime (Špicer) pre nego što ga je mađarizovao u Sigeti.

¹⁰ IAS; F:086.49. CE 6/IV

¹¹ IAS; F:086.47. CE, 232/II

¹² IAS; F:086.52. CT, 399/VII

Lipšic, a firma promenila naziv u „Naslednik Lipšica i Lampela”. Shodno ovim na subotičkim razglednicama se mogu pratiti razne varijante potpisa kojima se obeležavao ovaj izdavač (Lipsitz, Lipsitz-Lampel, L és L...). Jožef Horvat, kolekcionar i istraživač istorijata subotičkih razglednica tvrdi da se prema brojevima serija navednim uz izdavače razglednica može utvrditi da iza firmi Domaći obrt (Hazai ipar) i Mađarski obrt (Magyar ipar) takođe krije firma Lipšic i Lampel.¹³ Iza izdavača potpisanih sa „Antiquarium” i „Surányi E.” takođe stoji firma Lipšic i Lampel.¹⁴

D. ERDELJI I DRUG. Iza ovog izdavača „krije” se prodavnica duvana upisana u registar korporativnih firmi 11.10.1901. godine. Vlasnici su bili David Erdelji (-18.10.1942) i supruga arhitekte Geze Bedea (Bedő) Matilda r. Grinvald (Grünwald). Već početkom 1902. godine firma je prebačena u registra inokosnih firmi, jer su planovi gospođe Bede bili „krupniji” - vrlo brzo ona će otvoriti vlastiti firmu za trgovinu duvanom na veliko. Erdeljijeva prodavnica se nalazila u Košutovoj ulici 22 (danas: Korzo 5) u najamnoj palati Alojzija Poljakovića.

UDOVICA ARMINA KRAUSA. Sa malo dostupnih podataka teško je objasniti pojavljivanje ove gospođe među izdavačima razglednica. Zna se tek da je njen suprug Armin Kraus (oko 1852-16.10.1901) imao je trgovinu drvetom.¹⁵ Iz uvida u zbirku Jožefa Horvata može se utvrditi da njeno pojavljivanje među izdavačima subotičkih razglednica nije bilo simbolično, pošto se vremenski raspon izdatih razglednica rasteže u periodu 1908-1922. godine.

Među izdavačima subotičkih razglednica pre izbijanja Prvog svetskog rata ostali su oni kojih nema u istorijskim izvorima (L.S.7., Elek Vaci, Papirna robna kuća,) ili im je sedište daleko od Subotice (Erdelji, Budimpešta; Divald i Monoštori, Budimpešta; Ate-neum iz Budimpešte; Otmar Cihér, Minhen; braća Pik iz Beča; Janoš Nahbargauer, takođe iz Beča¹⁶).

Početkom svetskog rata 1914. godine lako je postalo uočljivo da su posao izdavanja razglednica uzele u ruke državne firme ili prestonički krupni izdavači. Željeznička prodavnica razglednica je izdala više desetina novih razglednica Subotice, kao izdavač se pojavio i 86. pešadijski puk, koji je u mirnodopskim uslovima bio stacioniran u Subotici. Iz prestonice Mađarske su bili izdavači koji su se krili iza inicijala „Gy.G.” i „K.J.”. Posebno je agilan bio ovaj drugi, koji je tokom ratnih godina izdao i mnoge razglednice gradova koji su se nalazili u Srbiji, na tada okupiranoj teritoriji.¹⁷

Tokom godina Prvog svetskog rata počeli su sa izdavanjem razglednica još dva vlasnika trgovina mešovitim robom na Paliću: Andraš Kmec i Mor Štern. Tako su se pridružili

¹³ Ovim putem se zahvaljujem g. Horvatu koji mi je ustupio nepublikovane podatke o izdavačima razglednica iz njegove kolekcije, koje su pomogle lakšem razumevanju spornih odnosa i upotpunile saznanja koja nudi muzejska zbirka.

¹⁴ Antiquarium je bio naziv njihove papirnice u Petefijevoj ulici, dok je E. Šuranji bio poslovođa trgovine (Malusev S, Szabadka sz.(abad) kir.(ályi) város czim~ és lakjegyzéke, Szabadka 1906, 126).

¹⁵ Szabadkai Friss Újság, 18.10.1901.

¹⁶ Neke subotičke razglednice braće Pik, kojih, inače, nema u muzejskoj zbirci, spadaju među najstarije topografske razglednice sa motivima Subotice. Podatak da se pouzdano zna da su izdavali subotičke razglednice u periodu 1897-1913. godine dugujem g. Jožefu Horvatu i njegovoj spremnosti da je podatak podeli sa širom javnošću. Isto se odnosi i za podatak o jednom primerku razglednice (1899) Nahbargauera iz Beča.

¹⁷ Pored K.J. razglednice Vrnjačke Banje je tokom rata izdala i Željeznička prodavnica razglednica iz Budimpešte (Borović – Dimić, Jelena: Dimić, Blagoje, Vrnjačka Banja na starim razglednicama, Vrnjačka Banja 2003, 28.

već pominjanoj Rizi Kenig (König) i Mihalju Mencelu, takođe vlasniku trgovine na Paliču.¹⁸ I na kraju ovog segmenta priče o izdavačima razglednica – o fotografima. Igrom slučaja se poklopilo da u muzejskoj zbirici nema ni jednog primerka razglednice nastale do 1918. godine, a da ju je izdala neka fotografska radnja. Gotovo je nemoguće pomisliti da niko od tvoraca fotografije, dakle prve faze u nastanku razglednice, slike koja će biti reprodukovana na razglednici, nije „iskoračio“ izvan svog zanata i poželeo da zatvori krug do nastanka finalnog proizvoda. Naravno da je bilo suprotno. Potvrđuju to Agošton Teke (Tőke), Ferenc Pič, Šandor Vajda, Imre Heš (Hős)... U kolekciji g. Horvata sačuvano je dovoljno primeraka izdatih od strane fotografa da se može tvrditi da su i oni bili pravni sudionici ovog preduzetničkog takmičenja. Pri tome se mora istaći da se Ferenc Pič, izdavanjem svoje najstarije (sačuvane) razglednice 1898. godine svrstao među prve izdavače uopšte i da je počeo taj posao mnogo pre nego što je 16.3.1903. godine registrovao svoju fotografsku radnju.¹⁹ Iste godine kada i Pič, u registar firme su upisane i fotografske radnje Šandora Vajde (14.1.)²⁰ i Agoštona Tekea (4.2.)²¹, čiji najstariji sačuvani primerci razglednica su iz 1908. i 1905. godine. U ovu grupu treba ubrojiti i Imrea Heša (Hős), čije radnje nema u spiskovima sa ostalim subotičkim fotografima.

Među zagonetkama koje istraživači istorijata razglednica najteže otkrivaju spadaju podaci o tome koji fotograf je snimio sliku reprodukovanu na razglednici. Tih podataka na razglednicama najčešće nema. Sem u situacijama kada su fotografi i izdavači razglednica, gotovo je nemoguće utvrditi autora pojedinačne fotografije. Među potencijalnim „krivcima“ za lepe subotičke razglednice pre 1918. godine su vlasnici fotografskih radnji u gradu: Karolj Haberfeld (od 1890), Lajoš Đulafi (1890), Andraš Podlesni (1903), Isidor Kon (1903), supruga Marka Petrovića (1903), Mačas Husti (1903), Jene (Jenő) Kovač (1908), možda čak i Karl Švalke, „putujući fotograf“, čije ime je 1904. godine zabeleženo u registar firme.²²

IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

JOSIP ČAKLOVIĆ. Nakladnik iz Zagreba koji nije čekao da vidi da li će Subotica nakon mirovnog ugovora posle Prvog svetskog rata ostati s mađarske ili sa jugoslovenske strane granične crte, već je prvom prilikom fotografisao grad. Od 1920. godine razglednice sa karakterističnom oznakom „EDITION ČAKLOVIĆ“ pojavile su se i među Subotičanima. Nije poznato da je Josip Čaklović u Subotici imao zasebnu trgovinu, ali se može pretpostaviti da su se njegove razglednice mogle naći u „Prvoj hrvatskoj knjižari i papirnici Josipa Kratine“, koja je iste, 1920. godine počela sa radom u Subotici.²³

KNJIŽARA „JEDINSTVO“. Praktično istovremeno sa Čaklovićem pojavio se još jedan izdavač koji će bitno obeležiti međuratni period u izdavaštvu subotičkih razgledni-

¹⁸ Mencilovih razglednica nema u muzejskoj zbirici, ali se na osnovu uvida u zbirku Jožefa Horvata može utvrditi da je ovaj izdavač bio aktivan pre izbijanja svetskog rata (1907-1914).

¹⁹ IAS, F:057.27.E, 6,5216.

²⁰ IAS, F:057.27.557.

²¹ IAS, F:057.27.E, 2,2036.

²² Svi podaci o fotografskim radnjama pohranjeni su Istorijskom arhivu u Subotici. (F:057.27. i F. 057.28).

²³ IAS,F:086. 51. CE, 39/VI

ca. U istorijskim izvorima nedostaje podatak kada je firma „Knjižara „Jedinstvo“ Đokić i dr“ počela sa radom, ali se može tvrditi da u početku imala više vlasnika, jer je bila upisana u registar korporativnih firmi. Odatle je 27.4.1929. godine prepisana u registar inokosnih firmi. Vlasnik joj bio je Svetislav Petrović, trgovac knjigama, papirom i kancelarijskim priborom. Sa razglednica iz muzejske zbirke može se uočiti da je knjižara jedno vreme bila smeštena u najamnoj palati Jovana Radića, tačno u trgovini gde se nekada nalazila papirница Mora Hojmana, dok se docnije preselila preko puta, u ugaoni dućan u najamnoj palati Gabora Vermeša u Pašićevoj ulici (danas: Dimitrija Tucovića). U skladu sa onovremenim nacionalizmima tada je uz naziv firme stajalo da je to „srpsko – bunjevačka knjižara“²⁴.

MARIČIĆ I JANKOVIĆ. Subotička filijala beogradske knjižare „Maričić i Janković“ upisana je 6.2.1926. godine u registar inokosnih firmi, pošto se kao njen jedini vlasnik navodi trgovac hartijom i kancelarijskim materijalom Živojin M. Janković.²⁵ Od 1937. godine u registar je upisano ime poslovođe subotičke filijale Milutina Aleksića, kao ovlaštenog potpisnika dokumenata trgovine.

ETELKA RAJČIĆ. Jedna razglednica iz 1926. godine je svedočanstvo da se i ova vlasnica štamparije bavila izdavaštvom razglednica. Njena štamparija se nalazila u Zagrebačkoj ulici 2.

PAPIRUS. Celu deceniju (1928-1938) pokrivaju sačuvani primerci izdati od strane papirnice „Papyrus“ koja je bila u vlasništvu Andraša Švarca i nalazila se na adresi Zrinski trg 1.

UNIVERSIATAS. Iako je ova trgovina papirom, knjigama, kancelarijskim materijalom, nameštajem, časopisima i muzikalijama upisana u registar firmi još u jesen 1918. godine, izgleda da se izdavaštvom razglednica počela baviti mnogo kasnije. Sačuvani primerci u muzejskoj zbirci nastali su malo pre nego što je 1933. godine proglašen stečaj nad ovom firmom. Njen vlasnik bio je Lajoš Vig²⁶.

Za jedan broj izdavača razglednica nije bilo moguće pronaći u istorijskim izvorima bilo kakvih podataka o njihovom statusu na društvenoj lestvici. Tako je ostalo bez odgovora nastojanje da se sazna ko stoji iza firmi: E.V.N., RVJ foto Zagreb, Budimpeštansko udruženje studenata iz Južnih krajeva, Nova knjižara, Ferrania i Tata sa Palića.

U godinama između dva svetska rata znatno je veći broj fotografski radnji ušao u posao izdavanja razglednica. Topografske razglednice sa motivima Subotice i Palića izdavali su: Foto Ereš (Erős), Foto Kapista, Foto Rekord i Foto Timar, svi iz Subotice, Foto Vig iz Sombora, kao i Foto Putnik.

²⁴ Gradski muzej Subotica, Istorijsko odeljenje, inv. br. 742.

²⁵ IAS, F:086. 52. CE, 52/VII

²⁶ IAS, F:086. 52. CE, 111/VII

U DRUGOM SVETSKOM RATU

Vrlo slično situaciji tokom Prvog svetskog rata, na polju izdavaštva razglednica desilo se i tokom drugog velikog obračuna svetskih razmera. Rat i nova pravila odnosa u mađarskom društvu donela su velike promene i u ovoj oblasti. Ponovo su na scenu stupili veliki prestonički izdavači, državni i privatni, što je rezultiralo serijama potpuno novih razglednica, mahom odličnog kvaliteta. Jevreji, istinski heroji preduzetništva u ranijim decenijama, sistematski su tokom ovog perioda istiskivani na margine društva. Na njihova mesta došli su drugi izdavači.

Na gotovo ravne časti podeljen je izdavački „kolač“ subotičkih i budimpeštanskih preduzetnika tokom četiri ratne godine. Domaće snage u ovoj utakmici činili su: Prodavnica duvan, Ištvan Halas i drug, Ištvan Molnar Međeri i Marko Tikvicki, dok je prestonički „tim“ bio za nijansu brojniji: Mađarski filmski ured, Đerđ (György) Monoštori, Monoštori i Kolontaj, Vajnštok (Weinstock), Barašič i Lajoš Ajgner.

IZDAVAČI SUBOTIČKIH I PALIČKIH TOPOGRAFSKIH RAZGLEDNICA DO 1945. GODINE PREMA GRAFIČKOJ ZBIRCI ISTORIJSKOG ODELJENJA GRADSKOG MUZEJA U SUBOTICI

Mor Hojman, Subotica	1898-1922	55
Erdelji, Budimpešta	1898	1
Šamu Vilhajm, Subotica	1899-1905	8
Z. Sekelj i drug, Subotica	1900-1915	7
Žigmond Šandor Vig, Subotica	1900-1923	39
Otmar Cihér, Minhen	1901	1
Riza Kenig (König), Palić	1900-1901	2
Jene (Jenő) Sigeti, Subotica	1903	3
Nandor A. Kreči	1903-1932	6
L.S.7.	1904	1
Elek Vaci, Subotica	1905	1
D. Erdelji i drug, Subotica	1905-1918	4
Domaći obrt	1905-1906	4
Divald i Monoštori, Budimpešta	1910-1915	3
Udovica Armina Krausa, Subotica	1910	1
Lipšic i Lampel, Subotica	1913-1922	43

Robna kuća papira, Subotica	1913	1
Željeznička prodavnica razglednica, Budimpešta	1914-1926	22
Đ.G. Budimpešta	1914-1915	3
K.J. Budimpešta	1916-1920	6
86. pešadijski puk, Subotica	1917	1
Andraš Kmec, Palić	1917-1922	2
Mor Štern, Palić	1918	1
Josip Čaklović, Zagreb	1920-1934	21
Knjižara „Jedinstvo“ Subotica	1920-1938	45
Maričić i Janković, Subotica	1925-1940	23
Etelka Rajčić, Subotica	1926	1
E.V.N.	1928	1
Knjižara „Papyrus“, Subotica	1928-1938	14
Foto Ereš (Erős), Subotica	1930-1939	23
RVJ foto, Zagreb	1930	1
Foto Kapista, Subotica	1931-1943	2
Universitas	1932	2
Foto „Rekord“, Subotica	1934	1
Foto Vig, Sombor	1934-1939	15
Budimpeštansko udruženje studenata iz Južnih krajeva	1935	1
Laslo Vig, Subotica	1936	3
Foto Timar, Subotica	1937-1939	4
Foto „Putnik“	1938-1939	4
Nova knjižara, Subotica	1938-1940	6
Ferrania	1940	1
Tata, Palić	1940-1942	5
Đerđ (György) Monoštori, Budimpešta	1941-1943	5
Mađarski filmski ured, Budimpešta	1941-1944	19
Monostori i Kolontaj, Budimpešta	1941-1944	12
Prodavnica duvana Subotica	1941-1944	3
Vajnštok (Weinstock), Budimpešta	1941-1944	27
Barašič, Budimpešta	1942	1
Ištván Halas i drug, Subotica	1943	6
Ištván Molnar Međeri, Subotica	1943	1
Lajoš Ajgner, Budimpešta	1944	1
Marko Tikvicki, Subotica	1944	9
Foto Coral, Subotica	nepoznato	1
Gradska štamparija, Subotica	nepoznato	3
Knjižara sv. Ištvana	nepoznato	4
Magyar jóvő, Budimpešta	nepoznato	1
Udovica J. Vajde, Subotica	nepoznato	1

ZAKLJUČAK

Tokom gotovo pola veka (1897-1945) posmatranog izdavaštva topografskih razglednica sa motivima Subotice i Palića može se generalizovati nekoliko činjenica. Poput demokracije i dostupnosti razglednice kao sredstva komunikacije najširim društvenim slojevima, i u izdavaštvu „slikanih dopisnica“ može se primetiti široka zainteresovanost mnogih društvenih slojeva da se u preduzetničkoj utakmici okušaju baš u ovoj „disciplini“. Koliko god to bio unosan posao, on nije mogao obezbediti sigurnu egzistenciju kao jedini izvor prihoda. Zato se izdavanje razglednica uvek javlja uz još neki (osnovni) posao izdavača. U najvećem procentu ovim poslom su se bavili vlasnici papirnica, knjižara ili nekih drugih manjih trgovina, zatim vlasnici fotografskih radnji i u manjem broju vlasnici štamparija. Tokom celog perioda, iako u raznim državnim okvirima, postojala je konkurencija subotičkih izdavača sa onima iz prestonica ili drugih državnih centara (Budimpešta, Beč, Beograd, Zagreb...) ili čak sa konkurencijom izvan okvira države (Minhen).

A SZABADKAI TOPOGRÁFIAI KÉPESLAPOK KIADÓI 1945-IG Összefoglaló

A szabadkai és palicsi motívumokat ábrázoló topográfiai képlapok kiadása közel fél évszázados időszakának (1897–1945) tanulmányozása alapján leszűrhető néhány általánosság. A képeslapok demokratikus jellege nyomán azok a legszélesebb társadalmi rétegek számára váltak elérhető kommunikációs eszközzé. Ennek megfelelően, a képes levelezőlapok megjelenítése kapcsán is számos társadalmi réteg fejezte ki abbéli szándékát, hogy vállalkozóként megmérteessen ebben a „szakágazatba“. Bármennyire is jövedelmező volt ez az üzlet, mégsem tudott egyedüli bevételi forrásként biztos megélhetést nyújtani. Ezért minden esetben a képeslapok megjelenítése mellett találunk egy másik (alap) tevékenységet is. Legnagyobbbrészt a papírkereskedések, könyvkereskedések és néhány kisebb bolt tulajdonosai foglalkoztak ezzel a tevékenységgel, továbbá a fényképészetek és szórványosan a nyomdák is. A teljes időszakban, noha változó állami körülmények között, de fennállt a konkurencia a szabadkai és a fővárosi vagy más nagyvárosi (budapesti, bécsi, belgrádi, zágrábi...) kiadók között, de akadtak még külföldi (müncheni) versenytársak is.

PUBLISHERS OF TOPOGRAPHIC POSTCARDS OF SUBOTICA UNTIL 1945

Summary

Examining topographic postcards with motifs of Subotica and Palić published in a period of almost half a century (1897-1945), we can reach such general conclusions as e.g. postcards are a democratic means of communication available to the widest social strata. Postcards also attracted vivid interest of publishers who wished to put themselves to the test in this discipline. As much as it was a lucrative business, it could not provide a secure existence as the only source of income. Therefore, publishers, beside their postcard business, always had another (main) business. Most of them owned stationary stores, bookstores, some other smaller stores, photo studios or sometimes even printing companies. During this period publishers from Subotica competed statewide with publishers in other state capitals or centers (Budapest, Vienna, Belgrade, Zagreb, Croatia ...), or even cities outside the country (Munich).

Knjižara Jedinstvo

Trgovina Mora Hojmana

Hargita Gažo (Gazsó Hargita) – muzejski pedagog, kustos

MUZEJSKE IGRAONICE U TEORIJI I PRAKSI NA TEMU KNJIŽEVNICI BAČKE TOPOLE U STALNOJ POSTAVCI MUZEJA BAČKA TOPOLA (Ogranak Gradskog muzeja Subotica)

(Stručni rad za sticanje zvanja kustosa, april, 2010)

Mentor: dr Agneš Ozer, istoričar, muzejski savetnik Muzeja grada Novog Sada

Apstrakt: Muzej u Bačkoj Topoli otvoren je pre osam godina. Prvih nekoliko godina po otvaranju, vest o bačkotopolskom muzeju bila je svojevrsna senzacija. Mnogi su posećivali muzej smešten u kaštelu Krai, radoznali da saznaju što više o eksponatima mesnog karaktera. Uz povremene i stalne izložbene postavke, muzejski pedagog već duže od godinu dana nastoji da programima poput Noći muzeja, prezentacija novih knjiga, tematskih konferencija, muzičkih večeri ozbiljne i zabavne muzike poveća broj potencijalnih posetilaca.

Među posetiocima muzeja brojni su i učenici koje njihovi pedagozi nagrađuju visokim ocenama ukoliko na času prezentuju svoje referate sa temom iz oblasti viđenih muzejskih eksponata.

Najnoviji projekat Muzeja u Bačkoj Topoli jeste organizovanje i realizacija muzejske književne igraonice. Time muzejski pedagog na svojevrsan način doprinosi uspostavljanju interaktivnog odnosa sa obrazovnim ustanovama i ustanovom koja se bavi osobama ometenima u razvoju. Tema ovog stručnog rada upravo je realizacija muzejskih književnih igraonica za učenike različitog uzrasta, kao i za osobe ometene u razvoju. Obradena je teoretski i prikazana u praksi, ukazujući na pedagoške potencijale muzeja kao institucije. Daje osvrt na sve brojnija pitanja iz oblasti muzejske pedagogije i detaljno prikazuje načine uz pomoć četiri različita tipa muzejske književne igraonice tokom kojih su tri bačkotopolska književnika: Eržebet Juhas, Ferenc Feher i Ferenc Tot, stavljeni u fokus interesovanja učenika i osoba ometenih u razvoju.

Metodologija ovih muzejskih književnih igraonica prikazana je, u interesu veće preglednosti, u vidu tabela koje sadrže strukturu i tok svake od igraonica ponaosob, korelaciju sa drugim vidovima umetničkog izraza, odnosno reagovanjima njihovih učesnika. Tok svake od četiri realizovane muzejske književne igraonice dokumentovan je fotosima.

Ključne reči: Muzejska pedagogija, muzejska književna igraonica, književnici Bačke Topole, Eržebet Juhas, Ferenc Feher, Ferenc Tot.

Muzej kao mesto sticanja doživljaja i znanja

Šta je učenje? – postavlja pitanje Huper-Grinhil sa aspekta isključivo muzejskih situacija i usmeravanja predmeta učenja. Učenje znači pribavljanje novih informacija, njihovog usvajanja i njihovo poređenje sa već naučenim stvarima. Žan Pijaže učenje opisuje kao interakciju učenika i njegove okoline.¹

Kooperativno učenje je proces koji daje veliki efekat. Učesnici dele posao između sebe, zajednički uspešno rešavaju zadatak, tokom procesa članovi grupe međusobno se potpomazu u učenju. Kooperativno učenje je naročito primereno muzejima. Zadatak se može rasporediti među članovima grupe, te uspeh grupe zavisi od uspeha svakog pojedinca.

Sprega između muzeja i obrazovanja sadrži više raznih aspekata. Muzeji počinju sve više da obraćaju pažnju na moguću saradnju sa obrazovnim sistemom. Time se približavamo uzoru koji nam pružaju muzeji u svetu kod kojih je postala svakodnevna praksa saradnja između muzeja i škola, putem posete učenika muzeju ili muzejskih postavki u školama, kao i usavršavanjem pedagoga u tom pravcu.

Programi koji se dešavaju van škole doprinose poboljšavanju komunikacije, kooperativnom načinu učenja, grupnom radu. Predmeti izloženi u muzejima, dobra interpretacija u postavci, u velikoj meri može da poveća efekte učenja. Poseta muzejima povećava efekat učenja među učenicima.

Jedno od merila davanja podjednake šanse jeste podjednaka dostupnost svakoga kulturnim dobrima. Porodice koje su socijalna ugrožene i u pogledu kulture neobrazovane, nisu u prilici da svojoj deci obezbede uslove koji bi obezbedili inkluziju. Podjednaka dostupnost kulturnoj baštini, ukoliko se sprovodi stručno, didaktičkim programima, u sprezi sa muzejskom pedagogijom, pomaže onima koji nisu postigli očekivani stepen znanja iz te oblasti. Mesto afektivnog i senzomotoričnog učenja najčešće se nalazi izvan škole, često u muzejima.

Muzej je mesto gde se može učiti (neformalno, a možda i formalno) tokom celog života. Onima koji su opredeljeni za sticanje novih znanja, pruža mogućnost samostalnog učenja, a one sa slabijim sposobnostima i nezainteresovane za učenje upućuje, izazivajući njihovu radoznalost i pružajući im kreativnu sredinu, i usmerava ka učenju.

Sušтина muzeja je da na zanimljiv način podučava (engleski *education* – obrazovanje, vaspitavanje i *entertainment* – zabava, daju *edutainment*).

Sama muzejska izložba skriva u sebi poruku, ali onaj ko je izložbu postavio, ostaje skriven (iza scenografije) nakon što je izložba već postavljena. Umesto direktnog autora izložbe, na scenu stupaju muzejski pedagozi, dobro pripremljeni da zastupaju autora.

Time se omogućava da neko ili nešto pomogne, podstakne „dijalog” između predmeta i posmatrača, čime doživljaj postaje mnogo zanimljiviji. Ukoliko muzejski pedagog nije prisutan, komunikacija ostaje jednosmerna, u najmanju ruku tokom trajanja posete izložbi. Posetilac će, ili neće razumeti, prihvatiti ili odbiti poruku izložbe, ali u svakom slučaju, nema načina da zatraži pomoć autora izložbe, niti je u mogućnosti da dobije odgovor, niti da se prepire, niti da časka o temi. To je jedan od „uzroka” muzejskog osećanja umora, prezasićenosti usled brojnih sadržaja i informacija koje nam se nađu u vidokrugu.

¹ Vászárhelyi Tamás – Sinkó István: Múzeum az iskolatáskában. – Budapest, Tankönyvkiadó Intézet, 2004. 85.

Odeljenje za književnost Muzeja Bačka Topola

Odeljenje književnosti je osnovano istovremeno sa osnivanjem muzeja u Bačkoj Topoli s jeseni 2002. godine. Muzejska književna zbirka preuzeta je od Narodne biblioteke Bačke Topole i porodice Černik.

Izložbeni materijal odeljka za književnost sadrži rukopise, štampana dela, fotografije, kao i još neke druge lične predmete tri bačkotopolska književnika: Eržebet Juhas, Ferenc Fehera i Ferenc Tota. Ekspoziti koji se odnose na dva potonja književnika ustupljeni su reversom na upotrebu od strane Narodne biblioteke Bačka Topola, dok je deo zaostavštine Eržebet Juhas muzeju ustupila porodica Černik.

Izložbenu postavku odeljenja za književnost sastavila je istoričar književnosti dr Eva Harkai Vaš. Ona je istovremeno i autor, na zidu izloženih tekstova, u kojima je dala kratke biografije tri književnika i pregled njihovog stvaralaštva:

FERENC FEHER² (Stari Žednik, 1928 – Novi Sad, 1989), pesnik, pisac, književni prevodilac

Osnovnu i građansku školu je pohađao u Bačkoj Topoli, maturirao je u subotičkoj gimnaziji 1949. godine, zatim je otišao u Novi Sad gde je prvo bio student Više pedagoške škole, a potom postaje urednik književne rubrike „Ifušaš sava” (1949-1952), saradnik Izdavačke kuće „Bratstvo” (1952-1953), Radio Novog Sada (1953-1959), a na kraju saradnik lista „Mađar So” (1960-1988).

U svojim pesmama se vezuje za svet siromašnih seljaka, oprobao se u više pesničkih formi (lirska autobiografija, oda, sonet), a osnovni ton mu daje očitovanje i nostalgčnost. Pisao je dečije pesme, omladinski roman, književnu publicistiku, radio dramu, a kao književni prevodilac prevodio je južnoslovensku (srpsku, makedonsku, slovensku) poeziju i prozu. U Vojvodini njegovo ime nosi klub ljubitelja knjiga i književna kolonija, u Novom Sadu trg, a u Bačkoj Topoli se svake godine organizuje književna manifestacija „Dani Ferenc Fehera”.

FERENC TOT³ (Bačka Topola, 1940 – Bač, 1980), pesnik, dramski pisac, etnolog

Osnovnu školu je završio u rodnom mestu, a gimnaziju u Subotici. Profesorsku diplomu je stekao na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 1964. godine, a magistrirao je na Katedri za etnologiju Fakulteta nauka „Etveš Lorand” u Budimpešti. Između 1965. i 1970. godine bio je profesor gimnazije u Bačkoj Topoli, a od 1970. godine bio je saradnik „Instituta za hungarološka istraživanja”. On je bio prvi profesionalni etnolog u Vojvodini.

Na početku je stvarao u klasicističnom formalnom stilu, potom je napravio jedan mali izlet u vode neoavangarde, a njegova umetnost je došla do punog izražaja u njegovoj zadnjoj knjizi, u slobodnim i proznim stihovima, zasnovanim na narodnoj poeziji. Njegova

² Harkai Vass Éva: *Sárszegtől délre.* – Topolya, Lavik 92–Timp, 2009. 11.

³ Harkai Vass Éva: *Sárszegtől délre.* – Topolya, Lavik 92–Timp, 2009. 33.

drama „Job” je dobila drugu nagradu na konkursu Izdavačke kuće „Forum” 1970. godine. Rezultate svojih rano prekinutih etnoloških istraživanja objavio je u folklorističkim studijama, zatim u zbirkama narodnih balada iz severnog Banata, odnosno Bačke Topole i njene okoline.

Nastradao je u saobraćajnoj nesreći. U Bačkoj Topoli je na kući gde je nekada živio postavljena spomen-ploča. Po njemu je nazvana književna sekcija mesne gimnazije, kao i jedna ulica.

ERŽEBET JUHAS⁴ (Bačka Topola, 1947 – Novi Sad, 1998), pisac, kritičar, istoričar književnosti

Osnovnu školu je završila u rodnom mestu, a gimnaziju u Subotici. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 1970. godine, magistrirala je 1977. godine, a doktorirala 1990. godine. U Bačkoj Topoli je predavala 1969-70. godine, zatim je prešla u Novi Sad, gde se u početku bavila novinarstvom, od 1975. je radila kao bibliotekarka na Katedri za mađarski jezik i književnost, a zatim je postala naučni istraživač, docent, pa vanredni profesor fakulteta.

U svojim novelama, romanima, ali i u studijama iz istorije književnosti, pa i esejima, bila je zaokupljena pitanjima životnog prostora, nedaleke prošlosti bačkih gradića, raspadnutim građanskim i manjinskim životnim formama, kao i psihološkim i kulturno-antropološkim uticajima doživljavanja Monarhije u srednjoistočnoj Evropi. Čitalački krug u Bačkoj Topoli nosi njeno ime.

S obzirom da sam po zvanju profesor mađarskog jezika i književnosti, za temu muzejske igraonice odabrala sam bačkotopolske književnike. Odeljak književnosti Muzeja u Bačkoj Topoli sadrži sledeće eksponate:

1. Portret Ferenc Fehera, crno-bela fotografija, 12 x 17 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
2. Portret Margite Palinkaš, majke Ferenc Fehera, crno-bela fotografija, 9,5 x 14 cm, snimak iz 1915. godine, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
3. Portret Šimona Ferenc, otac Ferenc Fehera, crno-bela fotografija, 9 x 14 cm, snimak iz 1916. godine, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
4. Feher Ferenc sa roditeljima i braćom, crno-bela fotografija, 13 x 8,5 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
5. Ferenc Feher među čitaocima u Bečeju, crno-bela fotografija, 14 x 10 cm, snimak iz 1988. godine, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
6. Ferenc Feher u društvu sa Karoljem Ačom i Stevanom Raičkovićem, crno-bela fotografija, 10 x 14,5 cm, snimak iz 1988. godine, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010

⁴ Harkai Vass Éva: Sárszegtől délre. – Topolya, Lavik 92–Timp, 2009. 59.

7. Portret Ferenc Fehera iz časopisa „Üzenet”, okt. 1989. godine, br. 10, str. 589, crno-bela fotografija, 15 x 23,5 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
8. Portret Ferenc Fehera, crno-bela fotografija, 13 x 17,5 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
9. Knjiga Ferenc Fehera „Jobbágyok unokái”, Novi Sad, 1953, 13 x 19 cm, str. 118, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, inv. br. 860/1955 Narodna biblioteka Bačka Topola
10. Novinarska beležnica, rukopis, 10,5 x 16 cm, trajno ustupljen za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
11. Monografija Imrea Boriya o Ferencu Feheru, Novi Sad, 11 x 16,5 cm, str. 143, ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, inv. br. 1131/1978 Narodna biblioteka Bačka Topola
12. Iz njegove beležnice, rukopis iz 1975. godine, 10,5 x 16,5 cm, trajno ustupljen za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
13. Originalni zapis Ferenc Fehera, 21 x 30 cm, trajno ustupljen za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
14. Razglednica naslovljena za Janoša Vaša iz 1971. godine, 15 x 10,5 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
15. Podsetnik književnika iz 1982. godine, 16 x 21 cm, trajno ustupljen za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
16. Knjiga Ferenc Fehera „Övig a földbeásva”, Novi Sad, Izdavačka kuća „Forum”, 1959, 17,5 x 17,5 cm, str. 119, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, inv. br. 10575/1959 Narodna biblioteka Bačka Topola
17. Portret Ferenc Tota, crno-bela fotografija, 13 x 18 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
18. Portret Ferenc Tota, 5 x 8 cm, crno-bela fotografija, 1946. godine, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
19. Ferenc Tot u mladim danima, crno-bela fotografija, 9,5 x 14,5 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
20. Ferenc Tot sa prijateljima (Šándor Guelmino, Ištvan Brašnja, Ištvan Bošnjak, Lajoš Matijević), crno-bela fotografija, 14 x 9 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
21. Ferenc Tot sa prijateljima (Laslo Pašćik, Lajoš Matijević), crno-bela fotografija, 14 x 9 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
22. Prvi skup bačkotopolskih umetnika, crno-bela fotografija, iz 1977. godine, 23,5 x 16,5 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
23. Njegovo svedočanstvo iz 1952. godine, str. 12, 12,5 x 14 cm, trajno ustupljeno za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
24. Iz njegove profesorske beležnice, rukopis, 14 x 20 cm, trajno ustupljen za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010

25. Rukopis etnologa Ferenc Tota, 19,5 x 28 cm, trajno ustupljen za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
26. Rukopis etnologa Ferenc Tota, 19,5 x 14 cm, iz 1972. godine, Sajan, trajno ustupljen za izlaganje, vlasništvo Narodne biblioteke Bačka Topola, broj rev. 01-1799/2010
27. Portret Eržebet Juhas, crno-bela fotografija, 12,5 x 18 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo porodice Černik, broj rev. 01-1800/2010
28. Eržebet Juhas kao devojčica, crno-bela fotografija, 10 x 14 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo porodice Černik, broj rev. 01-1800/2010
29. Eržebet Juhas sa devet godina, crno-bela fotografija iz 1956. godine, 10,5 x 14,5 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo porodice Černik, broj rev. 01-1800/2010
30. Eržebet Juhas u biblioteci Katedre za mađarski jezik u Novom Sadu, crno-bela fotografija, 18 x 12 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo porodice Černik, broj rev. 01-1800/2010
31. Eržebet Juhas u porodičnom krugu, crno-bela fotografija iz 1980. godine, 18 x 13 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo porodice Černik, broj rev. 01-1800/2010
32. Susret sa čitaocima u Mađarskoj zajedno sa Otom Tolnaimem, crno-bela fotografija, 18 x 13 cm, snimak Jožefa Đulavaraia, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo porodice Černik, broj rev. 01-1800/2010
33. Razglednica iz Nizozemske naslovljena porodici Černik od Eržebet Juhas, iz 1994. godine, 10,5 x 15 cm, trajno ustupljena za izlaganje, vlasništvo porodice Černik, broj rev. 01-1800/2010
34. Rukopis Eržebet Juhas, zadnje, nezavršene knjige „Határregény”, 14 x 20,5 cm, trajno ustupljen za izlaganje, vlasništvo porodice Černik, broj rev. 01-1800/2010
35. Plan dizajna knjige „Úttalan utaim”, rukopis Eržebet Juhas, 14 x 20,5 cm, trajno ustupljen za izlaganje, vlasništvo porodice Černik, broj rev. 01-1800/2010
36. Plan sadržaja knjige „Úttalan utaim”, rukopis Eržebet Juhas, 15 x 21 cm, trajno ustupljen za izlaganje, vlasništvo porodice Černik, broj rev. 01-1800/2010.

Muzejska književna igraonica

Muzejska književna igraonica odvijala se na mađarskom jeziku.

U svoj projekat muzejske književne igraonice uključila sam i korisnike bačkotopolske ustanove za lica ometena u razvoju „Betežda”, jer u Bačkoj Topoli nema drugih ustanova kulture u kojima bi takva lica mogla da se aktivno uključe u dešavanja.

Sem za njih, muzejsku književnu igraonicu organizovala sam za učenike nižih i viših razreda osnovne škole, odnosno srednjoškolce. Naravno, za svaki uzrast odabrani su tekstovi iz dela bačkotopolskih književnika u skladu sa nastavnim programom.

Osobe ometene u razvoju su tokom muzejske književne igraonice ilustrovale odabrane stihove književnika Ferenc Fehera, učenici nižih razreda osnovne škole ilustrovali su jednu od narodnih balada koje je pribeležio Ferenc Tot, a zatim su izvedene dečije

narodne igre. Učenici viših razreda osnovne škole su, uz pomoć likovnog umetnika Atila Černika, ilustrovali jednu rečenicu iz dela književnice Eržebet Juhas. Učenici srednje škole su se tokom muzejske književne igraonice upoznali sa detaljima iz autobiografskih dela sva tri bačkotopolska književnika, a zatim su na osnovu tih podataka samostalno, putem grupnog rada pisali osnovnu biografiju književnika u savremenom, današnjem stilu.

U nastavku dajem strukturu i detaljan tok četiri tipa muzejske književne igraonice.

Muzejska književna igraonica za osobe ometene u razvoju

Opšti podaci
Škola: Ustanova za dnevni boravak osoba ometenih u razvoju „Betežda” Bačka Topola Razred: starosna dob od 10 do 30 godina Dužina časa: 90 minuta
Metodološki podaci
Tema: Bačkotopolski književnici Metodološka jedinica: Ferenc Feher – Bački pejzaž (Bácskai tájkép) Obrazovni zadatak: • Upoznavanje sa odeljenjem književnosti muzejskog ogranka Bačka Topola • Stvaralaštvo književnika Ferenc Fehera • Ilustrovanje i učenje stihova pesme Bački pejzaž • Izlaganje ilustracije u odeljenju književnosti
Vaspitni cilj: • Popularisanje književnosti • Razvijanje vizuelnih sposobnosti • Razvijanje memorije učenjem stihove napamet • Privikavanje osoba ometenih u razvoju na grupni rad Tip časa: Muzejska književna igraonica – nesvakidašnji muzejski književni čas Oblik rada: frontalni, pojedinačni, grupni Vaspitna metoda: predavanja, objašnjenje, diskusija, pitanja, očigledno sredstvo Nastavna i pomoćna sredstva: • Izdanje Ferenc Fehera • Fotografijske slike Ferenc Feher, njegove beleške i knjige • Papir, voštane bojice, kolaž-papir, makaze, lepak • Leci sa stihovima Ferenc Fehera Korelacija: likovna umetnost, recitovanje

Struktura muzejske književne igraonice	
Uvod: • Motivacija: ilustracije stihova, gotovi crteži, biće istaknuti u književnom odeljku • Cilj: osobama ometenima u razvoju omogućiti shvatanje književnog dela Razrada: • Prikazivanje fotografije sa likom Ferenc Fehera • Razgovor o pojmu pesnik i književnik • Upoznavanje sa ličnim predmetima književnika putem dodira (posebno zbog slepih osoba) • Čitanje naglas pesme Bački pejzaž i razgovor o svakoj strofi posebno • Višestruko ponavljanje poruke pesme • Ilustrovanje teme i raspoloženja stihova (za to vreme slepi učesnici uče stihove napamet uz pomoć muzejskog pedagoga) • Isticanje ilustracija na zidu književnog odeljka • Učenje pesme Bački pejzaž napamet Završni deo: • Svako od učesnika dobija na poklon papir u boji sa stihovima Ferenc Fehera • Pogačice i sokovi u cilju opuštanja	
Tok muzejske književne igraonice	DIDAKTIČKE I METODOLOŠKE NAPOMENE
Uvod: • Motivacija: ilustracije stihova, gotovi crteži, biće istaknuti u književnom odeljku • Cilj: osobama ometenima u razvoju omogućiti shvatanje književnog dela Razrada: Prikazivanje fotografije sa likom Ferenc Fehera. Sledi pitanje: • Ko je čuo o, ili video fotografiju pesnika? Razgovor o značenjima reči pesnik i književnik. Pitanja: • Da li danas u Bačkoj Topoli još uvek žive književnici? • Šta mislite, šta radi jedan književnik ili pesnik? Lični predmeti književnika: fotosi, knjige, lične beleške predaju se iz ruke u ruku (posebno zbog slepih). Istovremeno teče razgovor o viđenim, opipanim predmetima. • Kako sagledavate Ferenc Fehera? • Knjiga koje boje vam se najviše dopada? • Da li je teško pisati stihove?	Očigledno sredstvo – fotos Pojedinačna reagovanja Objašnjenje pojmova Samostalna reagovanja Očigledno sredstvo – fotos Pojedinačna reagovanja

Glasno čitanje pesme Bački pejzaž. (FOTOS 1) Ferenc Feher: Bački pejzaž⁵ Između strnjika asfalt sine i leto preseče na pola. Tek neka žena tuda promine i neka bela topola. Putem bosonog mališan hoda. Tišina korake broji. Izgleda odozgo s nebeskog svoda ko da u mestu stoji. (Prevod Miroslav Antić)	Naglas čita pedagog
Razgovor o svakom stihu posebno. Višestruko ponavljanje teme i poruke pesme: • Šta je opisano u stihovima: planine ili oranice? • Čime su oranice razdvojene? • Ko prolazi putem: devojčica ili dečak? • Ima li obuću na nogama? • Koje biljke rastu kraj puta?	Grupni rad Pojedinačna reagovanja
Vrši se podela papira i započinje ilustrovanje stihova. (Tokom rada daju se saveti, skreće pažnja na godišnje doba opisano u stihovima. Učesnike pedagog podseća na boju drveća, na prisustvo čoveka, oranica, sunca, oblaka, livadskog cveća). (FOTOS 2) Tokom ilustrovanja učesnicima treba pomoći pitanjima o sadržajima koji su izostali iz njihovog crteža i navoditi ih da time dopune svoje ilustracije. (FOTOS 3)	Individualna delatnost
Pedagog paralelno s tim iseca cvetove nacrtane na kolažnom papiru koje će učesnici igraonice nalepiti na svoje ilustracije i nacrtati peteljke. Tokom cele aktivnosti dele se verbalne pohvale. Slepí učesnici igraonice takođe dobijaju zadatak: dajemo im u ruke bojice da i oni šaraju po svom papiru i istovremeno ponavljamo zajedno s njima stihove. (FOTOS 4)	Individualna delatnost Grupni rad
Kada su ilustracije dovršene, štipaljkama se pričvršćuju za uzicu razapetu u odeljku za književnost. (FOTOS 5)	Individualna delatnost

⁵ Feher Ferenc: Tragom predaka (Prevod Miroslav Antić). – Novi Sad, Dnevnik-Ćirpanov, 1983. 37.

Zajedničko ponavljanje stihova dok se ne nauče napamet. Napreduje se stih po stih. Prvo pedagog, onda učesnici igraonice u horu.	Grupni rad
Završni deo: Svako od učesnika dobija list papira u boji sa portretom književnika Ferenc Fehera i štampanim stihovima i dajemo domaći zadatak da se stihovi nauče napamet uz pomoć vaspitača ili roditelja. Vaspitači „Betežde” će proveriti uspeh polaznika. (FOTOS 6) Učesnicima igraonice skrećemo pažnju na druga dva književnika čije je stvaralaštvo izloženo u odeljku za književnost, te pozivamo prisutne da zajedno sa svojim vaspitačima ponovo dođu nekom drugom prilikom i u okviru igraonice da se podrobnije upoznaju sa njihovim stvaralaštvom.	Domaći zadatak
Na samom kraju, opraštamo se od učesnika uz malo posluženje pogačicama i sokovima, pitamo ih sa kakvim utiscima napuštaju muzej, a vaspitači svoje utiske upisuju u knjigu utisaka.	Samostalna reagovanja

Napomena: osobe ometene u razvoju dopratili su njihovi vaspitači iz ustanove „Betežda”. Uz njihovu pomoć je muzejska književna igraonica uspešno realizovana. Učesnici su bili disciplinovani, tome ih uče u celodnevnom boravku i pokazali su se veoma uspešnima tokom celog boravka u muzeju. Osobe sa potpuno oštećenim vidom istakle su se svojom sposobnošću memorisanja brojnih, novih podataka, a ostali svojom sposobnošću koncentracije. Povratna informacija iz „Betežde” je veoma povoljna: stihovi Ferenc Fehera, naučeni u muzejskoj književnoj igraonici, ostali su upamćeni.

Muzejska književna igraonica za učenike nižih razreda osnovne škole

Opšti podaci
Škola: OŠ „Nikola Tesla” Razred: 2. razred Dužina časa: 90 minuta
Metodološki podaci
Tema: Bačkotopolski književnici Metodološka jedinica: Bačkotopolske balade koje je prikupio Ferenc Tot i narodne igre Obrazovni zadatak: • Upoznavanje sa odeljenjem književnosti muzejskog ogranka Bačka Topola • Stvaralaštvo književnika Ferenca Tota • Razgovor o narodnim običajima, baladama i narodnim igrama • Upoznavanje učesnika sa baladom „Kraljević” (A királyfi) koju je zabeležio Ferenc Tot i ilustrovanje na tu temu Vaspitni cilj: • Popularisanje književnosti • Negovanje narodne tradicije • Razvijanje vizuelnih sposobnosti • Formiranje zajednice putem grupnog rada Tip časa: Muzejska književna igraonica – nesvakidašnji muzejski književni čas Oblik rada: frontalni, pojedinačni, grupni Vaspitna metoda: predavanja, objašnjenje, diskusija, pitanja, očigledno sredstvo Nastavna i pomoćna sredstva: • Tóth Ferenc: Topolya és környéke népballadái • Fotosi sa likom Ferenca Tota, beleške i izdanja pesnika • Borús Rózsa: Topolya népszokásai • Rind Melitta: Haj, szénárú, szénára. Topolyai gyermekjátékok • Molnár Gyöngyi – Papp László: Csoncsikó. Morovici gyermekvilág • Papir, vodene i voštane bojice, kolaž-papir, makaze, lepak • Leci sa stihovima Ferenca Fehera Korelacija: dramska pedagogija, likovna i muzička umetnost
Struktura muzejske književne igraonice
Uvod: • Motivacija: scenska postavka svadbenog veselja po okončanju ilustrovanja balade • Cilj: kroz igru što potpunije spoznati narodnu tradiciju

Razrada: • Prikazivanje fotografije sa likom Ferenc Tota zajedno sa njegovim beleškama kao očigledno sredstvo, omogućavanje učesnicima da lično opipaju očigledna sredstva • Upoznavanje učesnika sa knjigom Ferenc Tota • Upoznavanje pojmova narodna tradicija, narodna balada • Čitanje balade „Kraljević” koju je pribeležio Ferenc Tot i razgovor o njenom sadržaju • Ilustrovanje sadržaja i raspoloženja balade • Tokom ilustrovanja slušanje snimka balada • Isticanje ilustracija na zidu književnog odeljka • Dečija narodna igra koja počinje rečima „Usred kruga stoji devojčica”, poslednji dečak i devojčica koji su ostali u igri postaju mladenci dečije svadbe, a ostali đaci su učesnici svadbe • Na kraju učesnici igraonice dobijaju pogačice i sokove Završni deo: • Svako od učesnika dobija na poklon papir u boji sa stihovima Ferenc Fehera	
Tok muzejske književne igraonice Uvod: • Motivacija: scenska postavka svadbenog veselja po okončanju ilustrovanja balade. Gotovi crteži biće istaknuti u književnom odeljku. • Cilj: kroz igru što potpunije spoznati narodnu tradiciju Razrada: Razgledanje književnog odeljka u bačkotopolskom muzeju. (FOTOS 7) Portret Ferenc Tota, lične beleške, lične fotografije i izdata dela. Kratak referat muzejskog pedagoga o istraživanju i beleženju etnografske zaostavštine bačkotopolskog područja. (FOTOS 8) Direktno pitanje upućeno učesnicima muzejske književne igraonice: • Čime se bavi etnograf? Pojašnjenje pojmova narodna tradicija i narodna balada. • Da li još uvek žive stariji ljudi koji umeju da otpevaju narodnu baladu? • Da li ste već čuli nekoga iz svoje porodice da peva narodnu pesmu?	DIDAKTIČKE I METODOLOŠKE NAPOMENE Očigledno sredstvo – fotos Pojedinačna reagovanja Objašnjenje pojmova Samostalna reagovanja

Preslušavanje nekoliko narodnih balada sa CD-plejera.	Individualna delatnost
• Da li ste uočili koliko se jezik balada razlikuje od današnjeg upotrebnog jezika? • Da li razumete jezik kojim su balade ispevane?	Individualna delatnost
Isčitavanje narodne balade <i>A királyfi</i>⁶ – „Kraljević” koju je pribeležio Ferenc Tot 1976. godine sa pojašnjenjima i razgovorom o svakoj pojedinoj strofi.	Naglas čita pedagog
Narodna balada „Kraljević” Kratak sadržaj: kraljević svoju buduću ženu traži među običnim narodom, pa preodenut u odeću običnog čoveka, pokuca na vrata sudije koji ima ćerku za udaju. Devojka, međutim, odbija kraljevića odevenog u seljačko ruho sa obrazloženjem da uz ćerku sudije nikako ne priliči seljak. Kraljević je pokucao i na vrata jedne siromašne porodice gde ga je devojka prihvatila za svog prosca. Sutradan se kraljević odenuo u kraljevsku odeću, i ponovo otišao u sudijinu kuću. Sudijina ćerka ga je kao takvog prihvatila, ali ona više nije trebala kraljeviću. Otišao je i do siromašne porodice gde je devojka ustvrdila da je kraljević prebogat za nju, a i inače je već juče zaprosena. Tako je kraljević odabrao siromašnu devojku, jer ju je smatrao poštenom i nimalo gramzivom. • Šta je kraljević smatrao važnim prilikom izbora supruge? • Šta mislite, da li se i danas siromašna udaje za siromašnog, a bogata za bogatog? • Kako zamišljate kraljevsko svadbeno veselje?	Samostalna reagovanja
Ilustrovanje vodenim i voštanim bojicama onog dela balade, koji se pojedinačno najviše dopao učesnicima igraonice. (FOTOS 9) Istovremeno muzejski pedagog pažljivo prati rad učesnika i hrabri ih pohvalama i uputstvima. Nakon što su ilustracije završene, učesnici ih vešaju na uzicu razapetu u odeljku za književnost.	Samostalni rad

⁶ Tóth Ferenc: Topolya és környéke népballadái. – Újvidék, Forum, 1981. 39.

Sledeća tema su bačkotopolske narodne dečije igre i tradicija o kojima referiše muzejski pedagog. • Šta mislite, kakvim su se igračkama igrala deca pre sto godina? • Da li su imale autiće, kockice i lutke kakve vi danas imate? • Šta mislite, da li su u to doba postojale računarske igrice i internet? • Šta je bolje: igrati se sa računarom ili biti napolju u prirodi? Učesnici muzejske igraonice igraju se jedne stare bačkotopolske dečije igre: dečija narodna igra koja počinje rečima „Usred kruga stoji devojčica”, poslednji dečak i devojčica koji su ostali u igri postaju par. Taj par su u narednoj igri mladenci dečije svadbe, a ostali đaci učesnici svadbenog veselja. (FOTOS 10) U ovu tradicionalnu dečiju igru svojevremeno su se uključivali i odrasli: simbolično su venčavali dvoje dece iz dve porodice, priređivali svadbeno veselje sa mladom i mladoženjom. Na kraju muzejske književne igraonice mlada, mladoženja i ostali svadbari posedali su za sto i poslužili su se simboličnim svadbarskim pogačicama i sokovima. Završni deo: Na rastanku je svaki učesnik muzejske igraonice na poklon dobio listić sa portretom i stihovima Ferenc Fehera. Učesnici su pozvani na sledeća „druženja” sa druga dva književnika nekom drugom prilikom, a njihovi vaspitači upisali su se u muzejsku knjigu posetilaca.	Objašnjenje pojmova Samostalna reagovanja Grupni rad
---	---

Napomena: učiteljica je deci zadala domaći zadatak da list sa stihovima Ferenc Fehera zalepe u svoje sveske. Devojčice su za svoje ilustracije koristile čiste, vedre boje, i pokušale da naslikaju osećanja koja se provlače kroz narodnu baladu prikazujući kraljevića i devojkicu kao zaljubljeni par, dok su dečaci koristili tamnije boje i kraljevića prikazali kao vojskovođu ili gospodara na bedemu utvrđenja. (FOTOS 11)

Muzejska književna igraonica za učenike viših razreda osnovne škole

Opšti podaci
Škola: OŠ „Čaki Lajoš” Razred: 5. razred Dužina časa: 90 minuta
Metodološki podaci
Tema: Bačkotopolski književnici Metodološka jedinica: Mogući način ilustrovanja tekstova Eržebet Juhas uz pomoć likovnog umetnika Atila Černika Obrazovni zadatak: • Upoznavanje sa odeljenjem književnosti muzejskog ogranka Bačka Topola • Stvaralaštvo književnice Eržebet Juhas • Tekst Eržebet Juhas kao podloga za ilustrovanje • Ilustracija primenom rečenica i rečeničnih delova osnovnog teksta • Zajednički imenitelj književnosti i slikarstva Vaspitni cilj: • Popularisanje književnosti • Razvijanje vizuelne kulture • Direktan kontakt sa umetnicima • Formiranje zajednice putem grupnog rada Tip časa: Muzejska književna igraonica – nesvakidašnji muzejski književni čas Oblik rada: frontalni, pojedinačni, grupni Vaspitna metoda: predavanja, objašnjenje, diskusija, pitanja, očigledno sredstvo Nastavna i pomoćna sredstva: • Fotografijski lik Eržebet Juhas, njene beleške i izdanja • Juhász Erzsébet: Homorítás • Papir, vodene i voštane bojice, kolaž-papir, makaze, lepak, novine, časopisi, tabla • Leci sa stihovima Ferenc Fehera Korelacija: književnost, likovna umetnost
Struktura muzejske književne igraonice
Uvod: • Motivacija: tekst Eržebet Juhas viđen očima likovnog umetnika • Cilj: spoznavanje novog vida ilustrovanja književnog dela primenom delova teksta uklopljenih u likovni izraz

Razrada: • Prikazivanje fotografije sa likom Eržebet Juhas zajedno sa njenim beleškama kao očigledno sredstvo, omogućavanje učesnicima da lično opipaju očigledna sredstva • Predstavljanje likovnog umetnika Atila Černika i dela Eržebet Juhas koja je on ilustrovao • Upoznavanje sa pojmom ilustracija teksta • Učesnici žrebom određuju koji će od tekstova Eržebet Juhas biti ilustrovan • Žrebom određuju koja strana i koji red će biti ilustrovan • Odabrana rečenica ispisuje se na tablu • Atila Černik pokazuje kako bi on ovekovčio odabranu rečenicu na papiru • Učenici crtaju sopstvenu verziju	
Završni deo: • Na kraju učesnici igraonice dobijaju pogačice i sokove • Svako od učesnika dobija na poklon papir u boji sa stihovima Ferenca Fehera	
Tok muzejske književne igraonice Uvod: • Motivacija: tekst Eržebet Juhas viđen očima likovnog umetnika • Cilj: spoznavanje novog vida ilustrovanja književnog dela primenom delova teksta uklopljenih u likovni izraz Razrada: Razgledanje književnog odeljka u bačkotopolskom muzeju. Portret Eržebet Juhas, lične beleške, lične fotografije i izdata dela kao očigledno sredstvo, omogućavanje učesnicima da lično opipaju očigledna sredstva. Upoznavanje učesnika muzejske igraonice sa kratkom biografijom književnice Eržebet Juhas. U vezi njenom rukom pisanih beležaka nameću se pitanja: • Šta mislite, da li današnji pisci, pesnici svojeručno pišu beleške ili za to koriste računar? • Da ste kojim slučajem pisci, na koji od ta dva načina biste beležili svoje misli? Predstavljanje likovnog umetnika Atila Černika, supruga Eržebet Juhas i ilustratora njenih izdatih dela. Predstavljanje tih izdanja i ilustracija. • Šta primećujete, da li je likovni umetnik ilustrovao sadržaj romana ili je u svom delu pravio varijacije sa rečima i rečenicama iz romana?	DIDAKTIČKE I METODOLOŠKE NAPOMENE Očigledno sredstvo – fotos Objašnjenje pojmova Samostalna reagovanja Očigledno sredstvo Samostalna reagovanja

Upoznavanje sa pojmom ilustracije koja sadrži neku reč ili rečenični sklop. • Da li ste se ranije već negde susreli sa ilustracijom koja u sebi sadrži pisane, štampane reči? • Kakvom tehnikom biste izveli nešto slično?	Objašnjenje pojmova Samostalna reagovanja
Učesnici muzejske igraonice žrebom biraju jednu od 12 izdatih knjiga Eržebet Juhas. Potom žrebom određuju stranicu, a zatim i rečenicu koja će poslužiti za ilustraciju. Odabrana rečenica: „Mint a színész, akinek a színén kell ma-radnia, de elfelejtettek neki utasítást adni, mi ott a néma teen-dője”⁷. „Poput glumca, koji mora ostati na pozornici, bez da mu je dato uputstvo, šta mu je tamo raditi.”	Grupni rad
Muzejski pedagog rečenicu piše na tablu i glasno je čita. Atila Černik pokazuje kako bi on ovekovečio odabranu rečenicu na papiru. (FOTOS 12)	Naglas čita pedagog
Učesnici muzejske književne igraonice pristupaju ilustraciji zadate rečenice. Muzejski pedagog skreće im pažnju da sem slova u svojoj ilustraciji mogu prikazati i nešto iz sadržaja celovite rečenice. Likovni umetnik i muzejski pedagog zajednički svojim save-tima usmeravaju crtanje i odgovaraju na pitanja koja učesnici imaju u vezi ilustrovanja. (FOTOS 13)	Individualna delatnost
Nakon što su ilustracije završene, učesnici ih vešaju na uzicu razapetu u odeljku za književnost. (FOTOS 14)	Individualna delatnost
Završni deo: Na rastanku je svaki učesnik muzejske igraonice na poklon do-bio listić sa portretom i stihovima Ferenc Fehera. Učesnici su pozvani na sledeća „druženja” sa druga dva knji-ževnika nekom drugom prilikom, a njihovi vaspitači upisali su se u muzejsku knjigu posetilaca.	

Napomena: učesnici su priznali da ranije još nikada nisu ni pomišljali da se za ilustra-ciju književnog dela mogu koristiti delovi samog teksta. Učesnici su od svoje nastavnice dobili zadatak da u svoje sveske zalepe dobijeni list sa stihovima, s obzirom da im je pred-stojala naredna nastavna jedinica o stvaralaštvu Ferenc Fehera.

⁷ Juhász Erzsébet: Homorítás. – Újvidék, Forum, 1980. 42.

Muzejska književna igraonica za učenike srednjih škola

Opšti podaci
Škola: Gimnazija i ekonomska škola „Dositej Obradović” Razred: 1. razred Dužina časa: 90 minuta
Metodološki podaci
Tema: Bačkotopolski književnici Metodološka jedinica: Autobiografije Eržebet Juhas, Ferenc Fehera i Ferenc Tota i njihova prepiska Obrazovni zadatak: • Upoznavanje sa odeljenjem književnosti muzejskog ogranka Bačka Topola • Raščlanjivanje pojmova biografija, autobiografija i pisma • Autobiografije i biografije Eržebet Juhas, Ferenc Fehera i Ferenc Tota • Upoznavanje sa sadržajem savremene biografije napisane u cilju konkurisanja na slobodna radna mesta (Curriculum vitae – CV) • Način pisanja pisma nekad i sad • Vežba „hvatanje beležaka” Vaspitni cilj: • Popularisanje književnosti • Pravila pisanja CV-a u interesu uspešnijeg predstavljanja potencijalnom poslodavcu • Razvijanje pisanog oblika izražavanja • Formiranje zajednice putem grupnog rada Tip časa: Muzejska književna igraonica – nesvakidašnji muzejski književni čas Oblik rada: frontalni, pojedinačni, grupni Vaspitna metoda: predavanja, objašnjenje, diskusija, pitanja, očigledno sredstvo Nastavna i pomoćna sredstva: • Delovi autobiografija navedenih književnika • Fotosi sa likom Eržebet Juhas, Ferenc Fehera i Ferenc Tota, njihove beleške, knjige pisma • Juhász Erzsébet: Homorítás • Papir, CV-obrazac • Leci sa stihovima Ferenc Fehera Korelacija: književnost, svakodnevica

Struktura muzejske književne igraonice	
Uvod: - Motivacija i cilj: uz pomoć muzejske književne igraonice učenici stižu podrobni uvid u književnost i paralelno stižu praktično saznanje o načinu konkurisanja na neko radno mesto Razrada: - Lični predmeti književnika kao očigledna sredstva - Prikaz njihovih dela - Čitanje pojedinih pasusa iz biografije i autobiografije književnika dok učenici beleže sadržaj - Podela učenika u tri grupe, jedna predstavlja Eržebet Juhas, druga Ferenca Tota, treća Ferenca Fehera - Svaka grupa dobija CV-obrazac koji treba da popuni na osnovu podataka pribeđenih tokom glasnog čitanja delova biografije i autobiografije sva tri književnika - Rasprava o sadržaju popunjenih obrazaca - Svaka grupa treba da napiše pismo Muzeju Bačka Topola u ime jednog od književnika i da u tom pismu navede svoj stav u pogledu svoje zaostavštine koja se nalazi u muzeju - Predstavnik svake grupe čita pismo upućeno muzeju Završni deo: - Svako od učesnika dobija na poklon papir u boji sa stihovima Ferenca Fehera	
Tok muzejske književne igraonice Uvod: Motivacija i cilj: uz pomoć muzejske književne igraonice učenici stižu podrobniji uvid u književnost i paralelno stižu praktično saznanje o načinu konkurisanja na neko radno mesto Razrada: Razgledanje književnog odeljka u bačkotopolskom muzeju. U odeljku za književnost izloženi su portreti, fotosi, izdata dela, lične beleške bačkotopolskih književnika Eržebet Juhas, Ferenca Fehera i Ferenca Tota.	DIDAKTIČKE I METODOLOŠKE NAPOMENE Očigledno sredstvo – fotos

Pojašnjenje pojma zaostavština. • Šta mislite, čime su se bavile osobe čija zaostavština je dospela u neki muzej? • Čija zaostavština bi vas najviše interesovala: nekog naučnika ili književnika?	Objašnjenje pojmova Pojedinačna reagovanja
Pojašnjenje pojmova biografija, autobiografija i prepiska. • Da li vas zanima sadržaj prepiske nekog književnika ili pesnika? • U kom pogledu se menja sadržaj pisma u odnosu na to da li ga šaljemo putem pošte ili interneta? • Kako biste reagovali da znate da i vašu prepisku može da pročita neko kao ovde u muzeju, arhivima, bibliotekama? • Da li ste već pisali svoju biografiju? • Da li ste primetili u ovom muzeju na zidu izložene biografije?	Objašnjenje pojmova Samostalna reagovanja
Čitanje pojedinih pasusa iz biografije i autobiografije književnika dok učenici beleže sadržaj. Učesnici muzejske igraonice su podeljeni u 3 grupe. Svaka grupa dobija CV-obrazac koji treba da popuni na osnovu podataka pribeleženih tokom glasnog čitanja delova biografije i autobiografije sva tri književnika. Pre toga razgovor o potrebi da se dobro savlada način i sadržaj pisanja sopstvene biografije u svrhu predstavljanja sebe drugim licima. • Da li ste već čuli o tzv. CV-obrascu ili prema latinskom nazivu „Curriculum vitae”? • Koji je pesnik pod tim naslovom napisao svoju biografiju, jer je upravo tražio posao? • Šta mislite, u čemu se razlikuje autobiografija jednog književnika od vaše biografije koju pišete kada tražite posao i koja izgleda onako kako je to ubeleženo na obrascu koji je pred vama?	Naglas čita pedagog Objašnjenje pojmova Samostalna reagovanja
Svaka od 3 grupe popunjava po jedan CV-obrazac kao da to radi jedan od književnika koji upravo traži posao. (FOTOS 15) Muzejski pedagog odgovara na pitanje koja postavljaju učesnici muzejske književne igraonice tokom pisanja.	Grupni rad

Rasprava o 3 popunjena CV-obrasca.	
Svaka grupa treba da napiše pismo Muzeju Bačka Topola u ime jednog od književnika i da u tom pismu navede svoj stav u pogledu svoje zaostavštine koja se nalazi u muzeju. (FOTOS 16)	Grupni rad
Predstavnik svake grupe čita pismo upućeno muzeju.	Samostalna reagovanja
Nakon što su ilustracije završene, učesnici ih vešaju na uzicu razapetu u odeljku za književnost.	Individualna delatnost
Završni deo:	
Na rastanku je svaki učesnik muzejske igraonice na poklon dobio listić sa portretom i stihovima Ferenc Fehera.	
Učesnici su pozvani na sledeća „druženja” sa druga dva književnika nekom drugom prilikom, a njihovi vaspitači upisali su se u muzejsku knjigu posetilaca.	

Napomena: pisanje CV-biografije umesto nekog od bačkotopolskih književnika uveliko je motivisalo učesnike igraonice. Dopalo im se da smišljaju e-mail adresu, telefonski broj već pokojnog književnika, vrstu posla za koji književnik konkuriše, koje su njegove sposobnosti, zna li strane jezike, ima li vozačku dozvolu. U pismu upućenom Muzeju Bačke Topole detaljno su naveli, za njih najvrednije predmete iz zaostavština, i izrazili želju da ih muzej veoma dobro čuva.

Pogovor

Postojanje uspešnih muzejskih igraonica ujedno je dokaz da je savremeni muzej u stanju, stavljajući u prvi plan raznovrsnost, lična iskustva i znanje, da uspostavi dijalog i da podstakne aktivan i delotvoran odnos sa posetiocima.

U tom odnosu je najvažniji faktor intenzivna komunikacija sa različitim zajednicama i povezivanje njihovih savremenih kultura sa istorijskom baštinom.

U tom duhu su organizovane muzejske književne igraonice u odeljku književnosti u Muzeju Bačke Topole.

Krug uobičajenih posetilaca muzeja proširen je novom kategorijom: osobama ometenima u razvoju. Muzejska književna igraonica, koja im je pružila osećanje novog uspeha u njihovim nastojanjima da se približe i što više uključe u životne tokove, ohrabrila ih je da postanu stalni posetioci.

Time je njihov, nažalost ograničen svet, proširen novim doživljajima i saznanjima.

Ovakav vid komunikacije sa već „stalnim”, ali i budućim, potencijalnim posetiocima muzeja ponuđen je svim vaspitno-obrazovnim ustanovama u neposrednoj okolini Bačke Topole. Prva pozitivna reagovanja ukazuju da uloženi trud nije bio uzaludan.

Fotodokumentacija

Fotos 1

Fotos 2

Fotos 3

Fotos 4

Fotos 5

Fotos 6

Fotos 7

Fotos 8

Fotos 9

Fotos 10

Fotos 11

Fotos 12

Fotos 13

Fotos 14

Fotos 15

Fotos 16

LITERATURA

- Babić, Mirko: Muzejske edukativne radionice. In: Muzeji, 2009, br. 2, 103–119.
- Borús Rózsa: Bácskai lakodalmak. – Szabadka, Grafoprodukt, 1998.
- Borús Rózsa: Topolya népszokásai. – Újvidék, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1981.
- Fehér Ferenc: Tragom predaka. Izbor i prevod Miroslav Antić. – Novi Sad, Dnevnik-Ćirpanov, 1983.
- György Péter: Az eltörtölt hely – a Múzeum. – Budapest, Magvető, 2003.
- Harkai Vass Éva: Sárszegtől délre. – Topolya, Timp Kiadó, 2009.
- Itt szabad az eget zöldre festeni! Vallomások a honi múzeumi közművelődés kezdetéről és közelmúltjáról. (Szerk. Pálffy Katalin). – Budapest, PressKontakt, 2009.
- Juhász Erzsébet: Homorítás. – Újvidék, Forum, 1980.
- Milutinović Jovana: Savremene teorije i modeli učenja u muzeju i njihova implementacija. In: Rad Muzeja Vojvodine, 2006. 47/48. 261-267.
- Molnár Gyöngyi – Papp László: Csoncsikó. Morovici gyermekvilág. – Topolya, Panonia-Print, 2008.
- Muzej i publika. (Priredila Klod Žilber). – Beograd, Clio, Narodni muzej, 2005.
- Rind Melitta: Haj, szénárú, szénára. Topolyai gyermekjátékok. Zöldy Pál hagyatéka. – Tóthfalu, Logos, 2005.
- Tóth Ferenc: Topolya és környéke népballadái. – Újvidék, Forum, 1981.
- Vásárhelyi Tamás: A nyitott múzeum. – Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2009.
- Vásárhelyi Tamás – Sinkó István: Múzeum az iskolatáskában. – Budapest, Tankönyvkiadó Intézet, 2004.

A TOPOLYAI MÚZEUM ÁLLANDÓ IRODALMI KIÁLLÍTÁSÁHOZ KAPCSOLÓDÓ JÁTSZÓHÁZAK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI MEGKÖZELÍTÉSEI

Összefoglaló

Nyolc éve nyílt meg a Topolyai Múzeum a szabadkai Városi Múzeum kihelyezett részeként. Azóta sokan látogattak el a múzeumnak is helyet adó Kray-kastélyba, hiszen kíváncsiak voltak az új helytörténeti múzeumra, a Topolyához kapcsolódó kiállított anyagra. Az időszakos és az állandó kiállítások mellett immáron egy és fél éve Múzeumok éjszakájával, könyvbemutatókkal, tematikus konferenciákkal, komolyzenei és könnyűzenei hangversenyekkel is be kívánja csalogatni a potenciális látogatókat a múzeum.

Az oktatási intézményekből szintén érkeznek gyerekek múzeumlátogatásra, hiszen a tárlatvezetésen résztvevő gyerekeket jó osztályzattal díjazza a pedagógus, ha azok elégségesen be tudnak számolni a látottakról és a hallottakról az iskolában.

A magyar nyelv és irodalom tanáraként azt tartottam a gyakornoki időszakom alatt a legkézenfekvőbbnek, ha a Topolyai Múzeum legújabb projektje a múzeumi irodalmi játszóházak megindítása lesz. Ezzel kívántam interaktivitásra szólítani a tanintézményeket és a halmozottan sérült gyerekek otthonát. Jelen dolgozat témája a játszóházakhoz vezető utat, a rendhagyó irodalmi órák lebonyolítását és utóéletét boncolgatja.

A Topolyai Múzeum irodalmi kiállítása a 2002-es őszi múzeummegnyitóra készült el. A két irodalmi tárló anyaga három topolyai íróra fókuszál: Juhász Erzsébetre, Fehér Ferencre és Tóth Ferencre. A két utóbbi íróról szóló könyveket, fényképeket, jegyzeteket, képeslapokat a topolyai Népkönyvtár adta kölcsön, míg Juhász Erzsébet írói hagyatékának egy részét a Csernik családtól kaptuk állandó használatra. A múzeumi tárgyakból Harkai Vass Éva irodalomtörténész készítette el az irodalmi kiállítást, ő írta meg a tárlók fölött elhelyezett írói életrajzokat és munkásságukat, amely szövegeket a jelen dolgozat is idéz.

A múzeumi irodalmi játszóházak magyar nyelven folytak, hiszen három magyar szerző hagyatékáról van szó, a szövegeik is, melyekkel foglalkozni kívántam, magyar nyelvűek.

A dolgozat elméleti és gyakorlati megközelítésben is bemutatja, hogy milyen pedagógiai vetülete lehet egy múzeumnak, beszámol a ma egyre terebélyesedő múzeumpedagógiai kérdésekről. Juhász Erzsébet, Fehér Ferenc és Tóth Ferenc topolyai illetőségű írók munkásságát és a múzeumban őrzött tárgyait veszi alapul a négy típusú játszóház. Közülük egyik a halmozottan sérülteknek készült, míg a másik három különböző generációjú tanulónak. A dolgozat legnagyobb része ezeknek az irodalmi játszóházaknak a módszereivel foglalkozik a könnyebb áttekinthetőség érdekében táblázatba szedve, mely bemutatja, hogyan állt össze az óra menete és szerkezete, milyen társművészeteket vontunk be a munkába, milyen szövegeket válogattunk a különböző korosztályú fiataloknak, milyen módszerekkel dolgoztunk, milyen kérdések és témák merültek föl az irodalmi játszóházak során. Végül foglalkozunk a játszóházak utóéletével is. Fényképekkel színesítjük a dolgozatot és támasztjuk alá az órán történt eseményeket.

A halmazottan sérültekkel egy Fehér Ferenc-verset illusztráltunk és tanultunk meg, az alsósokkal egy Tóth Ferenc által gyűjtött népballadát illusztráltunk, utána pedig topolyai népi játékokat játszottunk. A fősősökkel Csernik Attila képzőművész segítségével egy Juhász Erzsébet-mondatot illusztráltunk, a középiskolásokkal pedig megismerkedtünk mindhárom író életrajzával, majd ezek után nekik kellett a mai korszerű önéletrajzírói formulákra (CV) rávetíteni a hallott adatokat, később pedig levelet kellett írni a kérdéses alkotó személyében a Topolyai Múzeumhoz.

Az eredményes játszóházak léte a bizonyíték arra, hogy aktív, cselekvőképes és párbeszédre hívó a mai múzeumi világ, mely előtérbe helyezi a változékonyságot, a személyes tapasztalatot és tudást. Legfontosabb elemük a különféle közösségekkel való intenzív kommunikáció és a jelen kultúrájának a múlttal való kapcsolata.

Ezeket a fogalmakat kívánta szolgálni a Topolyai Múzeum is, amikor játszóházakat indított.

A halmazottan sérültek megszólításával egy újabb közösségi réteg került be a múzeum állandó körforgásába, akik fölbátorodva a játszóházban érzett sikerükön, állandó vendégekké váltak. Az ő játszóházaik meghittsége és családias hangulata egyedülálló. Egy újabb térrel, hangulattal és tudással bővült a számukra sajnos oly korlátozott világ.

A Topolya környéki oktatási intézmények tanítóinak és tanárainak, valamint a halmazottan sérültekkel foglalkozó Bethesda dolgozóinak fölkínáltuk mind a négy múzeumi irodalmi játszóházat. Így szabadon válogathatnak közülük, és jelezhetik a múzeumnak a jövetelüket, ha a tantervük megengedi. Ezzel a módszerrel egy újabb közösségi réteget szólított meg a Topolyai Múzeum.

THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACH TO LITERATURE WORKSHOPS IN THE CONTEXT OF THE PERMANENT EXHIBITION OF THE MUSEUM OF BAČKA TOPOLA

Summary

The Bačka Topola branch of the Municipal Museum of Subotica was opened eight years ago. Since then, many people visited the Kray-castle where the museum is situated in order to see the new local history museum and the exhibits associated with Bačka Topola. In addition to the permanent and temporary exhibitions, in the last one and a half years the Museum has also organized Museum Nights, book presentations, thematic conferences, classical and pop concerts.

School children also visit the museum, and they are given a good grade if they can reflect properly on what they have seen and heard.

After graduating in Hungarian Language and Literature, during my time as an apprentice at the Museum, I decided to join the latest project of the Museum of Bačka Topola, where the organization of literature workshops seemed a very appropriate choice. This is how I attempted initiating interaction with educational institutions and homes for multiply handicapped chil-

dren. This study deals with the origins of these workshops, the management of these unconventional lessons and the follow up activities.

The Literature Exhibition at the Bačka Topola Museum was set up before the museum opening in 2002. The material of the two exhibition cases deals with three writers from Bačka Topola: Erzsébet Juhász, Ferenc Fehér and Ferenc Tóth. The material on the latter two writers - books, photographs, notes, postcards - was borrowed from the National Library of Bačka Topola, while the literary bequest of Erzsébet Juhász was donated by the Csernik family. The Literature Exhibition was set up by Éva Harkai Vass, a Literary Historian, who also wrote the biographies of the writers that are placed above the exhibition cases, and which are also cited in this study.

The literature workshops of the museum were held in Hungarian language, since the three writers are of Hungarian origin, and the texts we dealt with on the workshops are also written in Hungarian language.

This paper presents a theoretical and practical approach to possible educational aspects of a museum. It describes the increasingly broadening issues of museum pedagogy. The four types of workshops are based on the works of the three writers and their belongings, which are kept in the museum. One of these workshops is designed for the multiply handicapped, while the other three are for different generations of students. The largest part of this paper deals with the methodology used during these literature workshops. For better clarity, a table summarizes the structure and course of the lessons, the types of correlations involved in the work, the texts chosen for the different age groups, the methods we used and the issues and topics arising during the literature workshops. Finally, we deal with the follow up activities. In the paper photographs illustrate what went on the workshops.

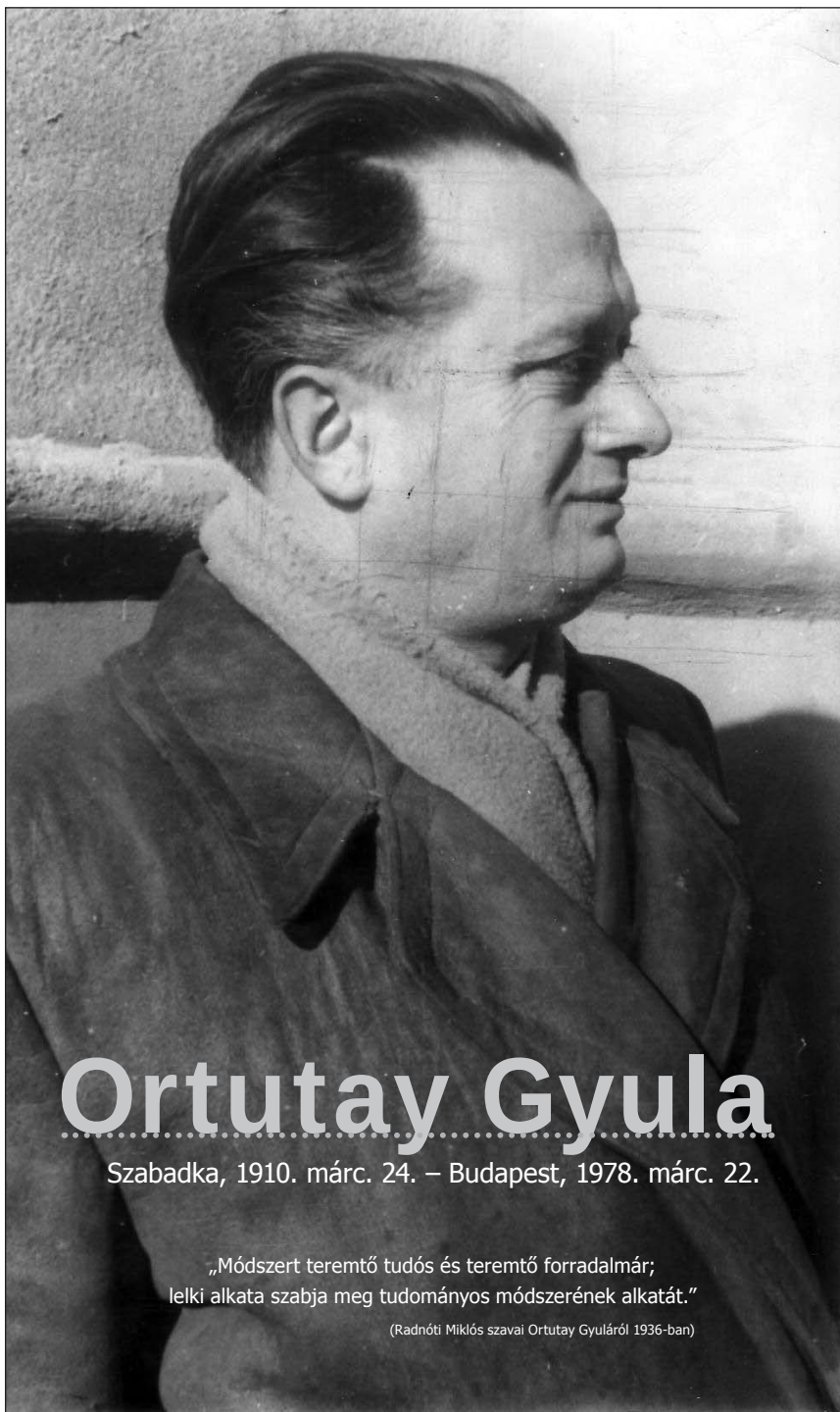
With the multiply handicapped, we have illustrated and learned a poem by Ferenc Fehér. With lower elementary school students we have illustrated a folk ballad collected by Ferenc Toth, and played folk games from Topola. With higher elementary students, with the help of artist Attila Csernik, we have illustrated a sentence written by Erzsébet Juhász. With secondary school students we have learnt about the lives of the three writers after which they had to transfer the writers' biographies into a modern CV. Finally they had to choose and write a letter to the Museum of Bačka Topola in the name of one of the writers.

The success of these workshops proves that present day museum audience is active and open to dialogue, but requires variety, personal experience and knowledge. The key features of these workshops are intensive communication with various communities and the contact between present and past. These were also the main objectives of the museum when it initiated the workshops.

Through addressing multiply handicapped children, we involve a new type of audience in the activities of the museum; through their success at the workshop, they feel encouraged to visit the museum regularly. The intimacy and family atmosphere on their workshops is unique. These activities add a new place, a new kind of atmosphere and knowledge to their world.

We offered all four literature workshops to teachers in educational institutions in the area of Topola, and to employees of the Bethesda, who work with multiply handicapped children. Thus the Museum of Bačka Topola has addressed a new kind of audience that now has a variety of activities to choose from and can book a visit any time according to the curriculum of their institution.

Ortutay Gyula

Szabadka, 1910. márc. 24. – Budapest, 1978. márc. 22.

„Módszert teremtő tudós és teremtő forradalmár;
lelki alkata szabja meg tudományos módszerének alkatát.”

(Radnóti Miklós szavai Ortutay Gyuláról 1936-ban)

Phd dr. Raffai Judit – néprajzkutató, múzeumpedagógus, muzeológus

A SZÁZ ÉVVEL EZELEŐTT SZÜLETETT ORTUTAY GYULA VAJDASÁGI KÖTÖDÉSEI

Absztrakt: Ortutay Gyula, nemzetközi híró magyar folklorista, politikus, közéleti személyiség, a „magyar” vagy „budapesti” mesekutató iskolaként ismert egyéniségkutató módszer létrehozója, száz évvel ezeleőt, 1910. március 24-én született Szabadkán. Annak ellenére, hogy Ortutay már gyerekkorától kezdve Szegeden, később Budapesten élt, több szálon kötődött szülővárosához, Szabadkához, illetve a vajdasági tudományos élethez. Munkánkban az Ortutay-életrajz vajdasági kapcsolatait kívánjuk bemutatni. A szabadkai születésű kutató munkásságának rövid összefoglalása után szülővárosával való kapcsolatáról, vajdasági terepmunkáiról, a térségünkben tartott előadásairól, az itteni kutatókkal kialakított kapcsolatairól, illetve a halála után nálunk kiadott, Ortutayról megemlékező kötetekről szolunk. Munkánk alapforrása Ortutay Gyula 2009 és 2010-ben kiadott, új adatokat hozó naplója volt.¹ Írásunk részben a Kiss Lajos Néprajzi Társaság Ortutay centenárium alkalmából rendezett kiállításának anyaga.²

Kulcsszavak: Ortutay Gyula, magyar folklorisztika, a magyar néprajz tudománytörténete, vajdasági művelődéstörténet, mesekutató, egyéniségkutató módszer

Életrajzi adatok³

Ortutay Gyula száz évvel ezeleőt, 1910. március 24-én született Szabadkán, a VI. kör 147. számú házában (ma Sienkiewicz utca 26.).

A ruszin származású Ortutay család Kárpátaljáról került le az Alföldre. Ortutay Gyula apja, Ortutay István 1912-ig Szabadkán volt újságíró. „... alig két éves koromban el is szakadtam Bácskából – emlékezik vissza szabadkai élményeire Ortutay Gyula. – Jó apám a szegedi újsághoz szegődött éjszakai szerkesztőnek a szabadkai napilaptól, és így valójában

¹ Ortutay Gy. 2009, 2010.

² A tanulmányban és a kiállításon szereplő képeket Dévavári Beszédes Valériának és Ortutay Tamásnak köszönjük. A Dévavári család archívumából vett fényképek az Életjel Kiadó Ortutay Gyula születésének nyolcvanadik évfordulója alkalmából megjelentetett kiadványainak képeivel egyezik, míg Ortutay Tamás anyaga Ortutay Gyula születésének századik évfordulójára kiadott Napló fényképanyagával azonos. A kiállítás létrejöttét a Szekeres László Alapítvány és a Magyar Nemzeti Tanács támogatta.

³ Az életrajzi adatok többségét Katona Imre monográfiájából vettük (Katona I. 1990.), ha ettől eltérünk, azt jelöljük.

Ortutay Gyula szülőháza.

Szeged neveltje vagyok. Nyolcéves koromig mégis Szabadkán töltöttem a nyári szünidőket, nem tanultam el a szegediek őz nyelvét sem, a beszédem szabadkai maradt. Máig se felejtettem el a Palicsi-tó ezüstös tükrét, a szőlőskert meg az öreg diófa varázslatos derűjét, a bunyevác asszonyok ünneplő ruhájának a színességét és bő szoknyájuk selymes suhogását.⁴ Gyermekkorában a szabadkai nyarakat édesanyja rokonságánál, a Németh családnál töltötte.

Ortutay Gyula nyolcévesen elvesztette édesapját. (Ezt követően már csak felnőttként, 1941-ben látogatta meg Szabadkán élő rokonságát.) Az apa elvesztése után a család életkörülményei nagyon megromlottak. Ortutay visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy ezek a szegénységben, nyomorban eltöltött évek alakították ki benne azt a szociális érzékenységet, amely egész életében arra ösztönözte, hogy a bajbajutottakon segítsen.

Ortutay tanulmányait Szegeden végezte. 1929-ben érettségizett, majd a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészkarára iratkozott magyar–latin–görög szakra.

Doktori disszertációját magyar irodalomból írta, Tömörkény István életműve volt a témája. Doktori melléktantárgya a pszichológia és a néprajz volt. Szegedi magántanári habilitálásán Kálmány Lajos munkásságáról tartott előadást.

Alapító tagja volt a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának. Az itt ért hatások egy életre meghatározták szakmai érdeklődését, az irodalmi érdeklődésű hallgatóból folklorista lett. A Művészeti Kollégiumon belül kialakított barátságok is egy életre szóltak: elsősorban barátsága Radnóti Miklóssal és Reitzer Bélával, valamint Baróti Dezsővel, Buday Györggyel, Hont Ferencsel és Tolnay Gáborral.

⁴ Komáromi J. 1990. 551.

A szegedi fiatalok.

**Első sor balról jobbra: ismeretlen férfi, ismeretlen nő,
mellettük a fotográfus Müller, Ortutay Gyula és Tomory Viola.
A hátsó sorban a két Reitzer-fivér, Erdei Ferenc és Radnóti Miklós.**

Az egyetem befejezése után Budapestre költözött. 1935–1944 között a Rádió munkatársa, 1945–1947 között a Magyar Központi Híradó Rt. Elnöke. 1942-től óraadó az ELTE Bölcsészettudományi Karán, 1945-től haláláig az ELTE egyetemi tanára, illetve 1950–1968 között Folklore Tanszék vezetője. 1950–1952-ben a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának elnöke. 1957–1963 között az ELTE rektora. 1967-től a haláláig az általa alapított a Néprajzi Kutató Csoport igazgatója.

Ortutay Gyula politikai, közéleti pályafutása is jelentős. 1942-ben egyik szervezője és tagja volt a Magyar Történelmi Emlékbizottságnak. 1943-tól a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKgP) tagja, 1945–1953 és 1958–1978 között országgyűlési képviselő. 1947–1950-ben vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az ő minisztersége alatt történt meg az iskolák államosítása. Részt vett az új tankönyvek kibocsátásában. 1957–1964 között a Hazafias Népfront főtitkára, 1964–1978 között alelnöke, 1958–1978 között az Elnöki Tanács tagja, 1964–1978 között a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) elnöke. 1970–1978 között az országgyűlési kulturális bizottság elnöke. Ortutay kezdeményezte a Finnugor Kongresszus létrejöttét.

Ortutay Gyula pályafutása alatt – mind politikai, mind tudományos kapcsolatait felhasználva – a magyar néprajz irányítója volt. Szervező munkájának köszönve épültek ki és alakultak át a magyar néprajz intézményei: a múzeumok, archívumok, a néprajzi tanszékek, a MTA Néprajzi Kutató Csoportja. Több periodika (*Magyarságtudomány*,

A pályakezdő Ortutay Gyula.

ge, továbbá a Magyar Néprajzi Társaságban – kisebb megszakítással – viselt harmincévi elnökösködése, a Társaság két folyóiratának: az *Ethnographianak* és a külföldnek szóló *Acta Ethnographicának* szerkesztése „hatalmazta fel”, hanem tömérdek más néprajzi és egyéb funkció, szerepvállalás mellett az a korabeli gyakorlat is, amely szerint a tudományok és művészetek felügyeletét központosították és ágazatonként egyetlen személyre bízták.”⁵

Ortutay Gyula tudományos munkáit, tudományos szervező tevékenységét a nemzetközi folklorisztika is elismerte. Számos nemzetközi konferencián és külföldi tanulmányúton vett részt. Tevékenykedett az UNESCO keretein belül működő európai néprajzi társaság munkájában, valamint tagja, majd alelnöke volt az International Society for Folk Narrative Research elnevezésű népmesekutató társaságnak. 1957-től haláláig szerkesztőbizottsági tagként részt vett a legfontosabb nemzetközi mesekutató folyóirat, a *Fabula* szerkesztésében.⁶ Személyes kapcsolatban volt a kor neves európai néprajzkutatóival, baráti viszonyt ápolt Kustaa Viikuna finn akadémikussal. Köteteit angolul, németül, oroszul, finnül, cseh nyelven, sőt még japánul is kiadták.⁷

1975-ben a Magyar Televízió egy portréfilmet készített Ortutay Gyuláról, ahol a beszélgetőtársa tanítványa, a már akkor is nemzetközi hírnévnek örvendő folklorista, Voigt Vilmos volt. Ortutay Gyula 1957 utáni tudományos eredményeit, sikereit legtömörebben

Ethnographia, *Acta Ethnographica*, *Népi Kultúra – Népi Társadalom*) főszerkesztője volt. Ő irányította az archív gyűjtemények feldolgozását, kiadását, a népköltési anyagok katalógusokba való rendezése. Kezdeményezésére új tematikus kutatások indultak. Megkezdődtek az összegzést adó néprajzi munkák megírásának munkálatai. Így készültek el a *Magyar Néprajzi Lexikon*, a *Magyar Néprajz* és a *Magyar Népmesekatalógus* kötetei.

Ortutay nagy szerepet tulajdonított a néprajz közművelődési szerepének, a szakma eredményeinek a nagyközönséggel való megismertetésének is. Néprajzi rádióelőadásokat kezdeményezett, része volt a honismereti mozgalom elindításában, valamint neki köszönhetjük a II. világháború előtti években elindított Pátria hanglemezeket, amelyek a nagyközönségnek szóltak, de a szakma számára a térségben elsőként archiváltak ilyen módon népzenei és népmesei hangzóanyagot.

„Ortutay minden szempontból a néprajz egésze vezetőjének tekintette magát, erre nemcsak átmeneti vallás- és közoktatásügyi minisztersé-

⁵ Katona I. 1990. 26.

⁶ Dömötör T. 1981. 341.

⁷ Falvy Zoltánné 1981.

itt foglalták össze, méghozzá a kérdező Voigt Vilmos jóvoltából: „Ezek az évek Ortutay Gyulának, a folkloristának, olyan nemzetközi sikercsokrot hoznak, amit nem csak magyar kutató nem ért el eddig, hanem egyáltalán Kelet-Európából származó néprajzkutató aligha kapott még. Német nyelvű mesekötete Pitré-díjat kapott, néhány évvel ezelőtt megkapta a Herder-díjat, a Finn Lovagrendnek a legnagyobb fokozatát szerezte meg, és személyén keresztül valahogy a világ elismerte, hogy Magyarország néprajzi nagyhatalom.”

A fenti nemzetközi elismerések mellett Baumgarten-díjat (1937, 1942), Kossuth Érdemrendet (1948), Győrffy István-emlékérmét (1970), Állami Díjat (1976), Akadémiai Nagydíjat (1978) kapott.

Sikeres szakmai tevékenységének köszönve a Dugonics Társaság, a Magyar Néprajzi Társaság tagsága mellett tagja volta a magyar, a finn, a szicíliai tudományos akadémiának is.

A folklorista Ortutay

Érdeklődése nagyon gyorsan a magyar folklór felé fordult, részben a szegedi egyetem népköltészeti előadásainak köszönhetően. Tanárai közül Marót Károlyt, Sík Sándort, Solymossy Sándort tartotta mestereinek, de nagy hatással voltak rá Várkonyi Hildebrand órái is.

Ezekben az években meghatározó élménye volt a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tevékenysége, ezen belül a falukutató is. Egyik legfontosabb terepmunkájának helyszínét, Szabolcsot, már egyetemi évei alatt megtalálta. Ezek a fiatalkori néprajzi gyűjtőutak nagy segítségére voltak abban, hogy később megfogalmazza azokat a néprajzi gyűjtésre vonatkozó – Magyarországon módszertani újításnak számító – irányelveket, amelyek végül az egyéniségekutató módszer kialakulásához vezettek.⁸

Legfőbb kutatási területe a népmese és a népballada volt, de foglalkozott népszokásokkal (főleg a betlehemes játékokkal), a népi líra és epika egyéb területeivel is. Mindezekben belül a népköltészet szabályai, a színhagyományozódás törvényszerűségei foglalkoztatták, a közösség és az egyén alkotási folyamata.⁹ Katona Imre szerint „... a néprajzon belül a folklórkutatás az ő tevékenység-

Ortutay Gyula gyűjt (1939).

⁸ Ortutay Gy. 1981.

⁹ Ortutay Gy. 1933, 1935/a, 1935/b, 1939, 1966, 1978, 1981.

Márai Sándor és Ortutay Gyula egy nyírségi tanyán (1940).

ge révén is már a két háború között többet tudott újítani, mint a néprajz többi (tárgyi és társadalmi) ága, s ez az előny 1945 után tovább fokozódott (...).¹⁰

Ortutay Gyula tevékenysége több szempontból új korszakot nyitott a magyar folklorisztikában. Mind a néprajzi gyűjtés, mind a népköltési alkotások lejegyzési módjának tekintetében újított. Neki köszönhetjük a népmesék (idővel egyéb műfajok) stilizálás nélküli, pontos lejegyzési módjának az elterjedését a magyar folklorisztikában. Az általa létrehozott népmesére alkotott egyéniségkutató iskola ma már a folklorisztika több területén is használatos módszer.

A budapesti egyéniségkutató iskola

Ortutay nevéhez kapcsolódik a mesemondó és a mesemondás vizsgálatának szempontjából új korszakot jelentő „magyar” vagy „budapesti” iskolaként ismert egyéniségkutató módszer létrejötte. Ennek az iskolának Ortutay Gyula *Fedics Mihály mesél* című, 1940-ben megjelentetett kötete lett mintaadó munkája.¹¹

Ortutay a következőképpen foglalja össze céljait: „Feladatomnak éppen azt tekintem, hogy a magyar paraszti társadalom és kultúra régibb s szigorú közösségi rendjében kifejlődhető alkotó egyéniségek sorsát figyeljem meg: mennyiben fejtheti ki alkotó erőit az egyéniség a közösség megszentelte hagyományokon keresztül. Éppen az egyéniség és a közösség által őrzött hagyomány közötti sajátságos feszültség adja kezünkbe a kulcsot a népi kultúra lényegének megértéséhez...”¹² Ortutay e művében bemutatja a népmesekutatás fontosabb iskoláit, kutatóit, azokat, akik hozzájárultak ahhoz, hogy a mesemondók egyé-

¹⁰ Katona I. 1990.

¹¹ Ortutay Gy. 1940.

¹² Ortutay Gy. 1978. 8–9.

niségének kutatása is előtérbe kerüljön. Történeti összefoglalásában nem hiányoznak az utalások az egyéniségközpontú mesekutatás magyar előzményeire sem, így Kálmány Lajosnak az egyházaskéri Borbély Mihály meseanyagát tartalmazó kötetére sem. Ortutay a kutatástörténeti bevezető után ismerteti találkozásait Fediccsel, a mesék lejegyzésének történetét, majd bemutatja Bátorligetet, Fedics Mihály lakhelyét. Mielőtt rátérne Fedics Mihály mesemondásának bemutatására, vázolja a mesemondó élettörténetét, majd egyéniségének bemutatása következik, valamint ismerteti a mesemondó mesei világgépének fontosabb mozzanatait és kapcsolatát a néphittel.

A későbbiek során az Ortutay által szerkesztett *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* biztosított teret az egy mesemondót, vagy egy közösség mesemondóit és azok repertoárját bemutató köteteknek, s ezáltal az egyéniségkutató, a hagyományozás törvényszerűségeit kutató iskola mintaadó sorozata lett.

Ortutay Gyula vajdasági kötődései

Ortutay Gyula és szülővárosa Szabadka

Ortutay Gyula gyermekkorában elkerült szülővárosából. Igazi otthonának Szegedet tartotta. Szülőhelyének hatása látványosan csupán beszédjében volt tapasztalható: egész életében megtartotta beszédében a vajdasági, szabadkai nyelvre jellemző középzárt *ë* használatát. Ortutay Gyula 1918 után csak néhányszor járt Szabadkán. Az első ilyen utazásra vonatkoznak a Napló 1941. 5. 31. bejegyzett következő sorai:

„23 éve éppen, hogy nem voltam jeles szülővárosomban. Emlékezetemben már csak homályos foltként él, egy-egy képet látok, homályos hűvös szobát, nagy díványt, földet tücskökkel és egy hatalmas diófával a tanyán, forró nyári napokat, színes üveggömböket a kertben, a mély kapualjat, ahol a bernátheagyivel játszottam. Etuska cimbalmozását s a lányok udvarlóit, egy hivatali szobát. Körülbelül, leltárszerűen felsorolva ennyi az, amit Szabadkáról tudok.”¹³

„Szabadka szép volt. Két napot töltöttem ott, forró meleg pünkösdi volt. Szinte mindenre ráismertem ami a gyermekkorom volt, (...). Megnéztem a házat is a Bercsényi utcában, ahol születtem, kedves kis földszintes ház, az udvaron lila akác. Hallgattam a rokonok veszekedését, álláskeresési kérelmeiket, ettem a zsíros, jó bácskai kosztot. Otthon voltam.”¹⁴

Ortutay Gyula édesanyja.

¹³ Ortutay Gy. 2009. I. 250. (1941. 5. 31.)

¹⁴ Ortutay Gy. 2009. I. 252–253. (1941. 6. 18.)

Ezt követte Ortutay 1943-ban tett szabadkai látogatása. Ennek az útnak a célja a Szabadka környékére telepített bukovinai székely falvak meglátogatása volt.

Ortutay legközelebb csak 1974. február 15-én kereste fel szülővárosát. A szabadkai Városi Múzeum meghívására érkezett Ortutay Gyula a városba, ahol egynapos ünnepi program keretében fogadták. A városháza dísztermében nagyszámú érdeklődő előtt a magyar népballadáról és a népköltészetéről tartott előadást. A *Napló* harmadik kötetében ír erről a látogatásról:

„Tegnapelőtt autóval átmentem Szabadkára, és este előadást tartottam a régi városháza dísztermében a magyar népballadáról. Gimnazista lányok balladákat szavaltak, a díszterem zsúfolásig megtelt, s úgy ünnepeltek, ahogy a hazatérő városunk szülöttét szokás. A tékozló fiút nem emlegették, s erre tán nem is volt indok. Meghatódtam az üdvözlés szerb és magyar mondatain, ott ültek a nézők közt a szabadkai rokonok majd teljes számban: a Némethék (a múzeumi tárlók egyikében a város virilis polgárainak névsorában felfedeztem Németh Mihály dédapámat is), ott volt az újvidéki egyetemről Bori Imre, a rektorhelyettes stb. stb. – a város ügye volt ez az előadás. Pedig a kedves és boldogtalan Mikuska Milka, néprajzos kollégánk, a Múzeum igazgatója a „világjáró” Székely Tibor félték, hogy nem lesz nagy közönség. Tudod, magyarázták, Szabadka nehézkes, álmos, a kultúra keveseket érdekel, kevesen leszünk, valószínűleg, de aki eljön, az kitűnő, művelt ember. Nem akartam vigasztalni őket, hogy Ambrus Zoltán, Kosztolányi vonatkozó írásait ismerem – az este aztán nemcsak megcáfolta, fellelkesítette őket.”¹⁵

Bácskai terepmunkái

Tudomásunk szerint Ortutay 1941 és 1943 között legalább két alkalommal járt gyűjtőúton Bácskában. Mindkét alkalommal a Bácskába költöztetett bukovinai székelyek új telepeit kereste fel. Érdeklődését e téma iránt számos munkájában kifejtette, a hazatelepített bukovinai székelyek népi kultúrájának kutatását a magyar néprajz fontos feladatának tartotta.¹⁶ Terepmunkájának körülményeiről keveset tudunk. Beszédes Valériának a szabadkai levéltárban végzett kutatásai szerint az 1941-es szabadkai út a Magyar Rádió megbízásából történt. A nemrég kiadott *Napló* bejegyzései erre nem utalnak, csak röviden térnek ki ezekre az utazásokra.

Az 1941-ben tett utazásáról így írt: „Az egyik nap katonai autóval végigjártam három bukovinai új telepet. Már – legalábbis a híre szerint – egy-két jó mesélőre is találtam.”¹⁷

Az 1943-ban Bácskában töltött terepmunkáról a következőket írta: „Jó volt a szabadság, miről számoljak be? A kéthetes Bácsjózseffalván töltött gyűjtőmunkáról, patkányos szobáról, a plébánosról, Németh Kálmánról, erről a fantasztáról, a jó gyűjtésről, hatalmas anyagról? Érdemes két hét volt, talán egyik legjobb munkaperiódusom, s kitűnő mesélőkre találtam, a tán sikerült a betlehemes játék kérdésében egynéhány döntő eredményhez is eljutnom.”¹⁸

¹⁵ Ortutay Gy. 2010. III. 369. (1974. 2. 17.)

¹⁶ Ortutay Gy. 1947.

¹⁷ Ortutay Gy. 2009. I. 252–253. (1941. 6. 18.)

¹⁸ Ortutay Gy. 2009. I. 348. (1943. 9. 29.)

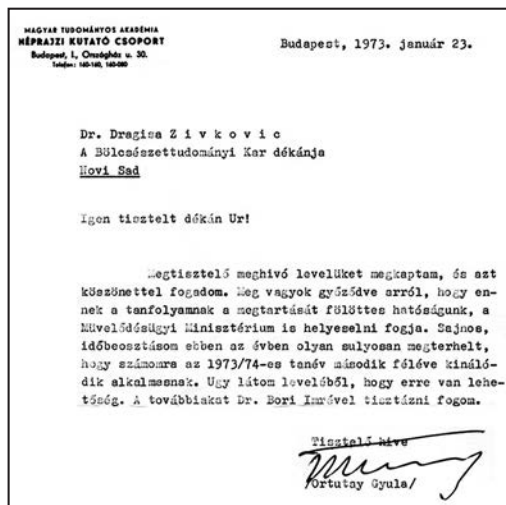
Ortutay később több írásában és a Magyar Televízió számára készített portréfilmben is utal még kiadatlan bácsjózseffalvi (Novi Žednik) népköltészeti gyűjtésének anyagára. „Kiadatlan a Bács-Józseffalván – így hívták akkoriban – 1942-ben készített gyűjtésem a bukovinai székekelyek közt; ez is egy kötetre való anyag, ha nem is teljes: egyik ragyogó, furfangos, kalandos életű mesélőm életrajza maradt abba, jönnöm kellett Pestre; az a gyűjtés abbamaradt, máig halogatom, hogy akkori mesélőimet megkeressem. Várda Titusz bácsi bizonyára nem él, akkor is hetven fölött volt már, de a többieket még megellelhetném. Az anyag is megérdemelné a kiadást.”¹⁹

Ebből az anyagból csak az 1943-as *Kalangya* 11. számában közölt ízelítőül Tamás Gergelynéől néhány hiedelemmondát.²⁰

Az írásokban található utalásokból és a Napló bejegyzéseiből ennek a terepmunkának az eredményeiről a következőt tudjuk: Ortutay Gyula 1941 és 1943 között Bácsjózseffalván, a Bácskába telepített bukovinai székekelyektől népmeséket, mondákat és betlehemes játékváltozatokat jegyzett le. A mesemondók közül név szerint kettőt ismerünk: Várda Tituszt és a Kalangyában bemutatott Tamás Gergelyné. A kiadatlan gyűjtés Kovács Ágnes szerint a család tulajdonában van.²¹

Kapcsolata a vajdasági kutatókkal

A *Napló* bejegyzései szerint Ortutay Gyula 1971. 03. 21-én néhány napra Újvidékre utazott az újvidéki Bölcsészettudományi Kar, illetve Hungarológiai Intézet meghívására. Ittléte alatt előadást tartott és megbeszéléseket folytatott Bori Imrével és Szeli Istvánnal.²² Ezt követően, egy 1973-ban írott levél szerint az újvidéki Bölcsészettudományi Kar, illetve Bori Imre meghívta Ortutay Gyulát, hogy a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék magisztériumi tanfolyamának hallgatói számára az 1973/74-es tanév második szemeszterében kollégiumot tartson.²³ A *Napló* következő bejegyzései között már nem találtunk utalásokat arra, hogy Ortutay a levélben beígért órákat megtartotta volna.²⁴

Ortutay Gyula 1973-ban írott levele, amelyben elfogadja az újvidéki Bölcsészettudományi Kar, illetve Bori Imre meghívását.

¹⁹ Ortutay Gy. 1981. 129–130.

²⁰ Ortutay Gy. 1943.

²¹ Ortutay Tamás, Ortutay Gyula fia sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudta Kovács Ágnes állítását. Az bizonyos, hogy az Ortutay-hagyaték egy része még feldolgozatlanul a család tulajdonában van. (Kovács Á. 1984.)

²² Ortutay Gy. 2010. 204, 207–208. (1971. 3.20., 1971. 4. 3.)

²³ Köszönettel tartozunk Ózer Ágnesnek, aki a rendelkezésünkre bocsátotta Ortutay Gyula Bori Imre meghívására írt válaszelevelét.

²⁴ Ortutay Gy. 2010.

A szabadkai emléktábla.

ban, az Új Magyar Népköltési Gyűjteményben jelent meg. Hallgatóink között vannak jugoszláviai magyar folkloristák, így az elmúlt években Tóth Ferenc Újvidékről, de az idén is van két-három hallgatónk. Az ottani kutatásoknak a publikálása talán lehetne gazdagabb, hiszen szép gyűjtőmunka folyik már az itt dolgozó néprajzkutatók körében. Jó az, ahogy Bori Imre is tette, hogy a régi anyagból publikált, hiszen Kálmány Lajosnak a nagy klasszikus gyűjteménye részben éppen erről a területről való.”²⁵

Emlékezete Szabadkán

Voigt Vilmos szerint Ortutay Gyula munkásságának az egyik legjobb áttekintése a szabadkai *Üzenet* című folyóirat különszámában található.²⁶ Ortutay Gyula születésének nyolcvanadik évfordulóján, 1990. július-szeptemberében az *Üzenet* XX. évfolyamának 7–9. összevont számát *Ortutay Gyula emlékezete* címmel a szabadkai tudósok szentelte. A tematikus szám szerkesztése hivatalosan Dévavári Zoltán munkája volt, de köztudomású, hogy a számot a felesége, a néprajzkutató Dévavári Beszédes Valéria készítette, aki a hetvenes években Ortutay tanítványa volt.

Ortutay Gyula születésének nyolcvanadik évfordulóján, az *Üzenet* XX. évfolyamának 7–9. összevont számában található Katona Imre-tanulmányt a szabadkai Életjel Kiadó *Az idő mérlegén. Ortutay Gyula életműve* címmel a Miniatűrök sorozatában 1990-ben újra kiadta. Ebben a tanulmányban Katona Imre – az egyik legrégebb tanítvány és munkatárs – kísérletet tesz Ortutay portréjának megrajzolására. Írása végén az életmű összegzéseként olvashatjuk Ortutay Gyuláról a következőket: „Egyesítette magában a feudális úr vezetői képességeit, nagyvonalúságát, a reneszánsz polgár nyitott, kezdeményező és szorgalmas munkálkodását, mohó életszeretetét és végül haladó, tűzön-vízen át népbarát értelmiségi gondolkodását.”²⁷

Beszédes Valéria kezdeményezésére emlékeztek meg a szabadkaiak Ortutay születésének kilencvenedik évfordulójáról is. Ekkor a városban megrendezett Gyöngyösbokrétá és Durindó szolgáltatót lehetőséget a Népkör előcsarnokában elhelyezett emléktábla felavatására. Beszédes Valéria tervei szerint a táblát eredetileg a Népkörtől néhány utcányira található Ortutay-szülőház falára szerették volna kihelyezni, de az ott lakó, a házat éppen felújító tulajdonosok ezzel nem egyeztek, így került a mostani helyére.

²⁵ Magyar Szó, 1974. február 20.

²⁶ Voigt V. 2009.

²⁷ Katona I. 1990. 56.

FELHASZNÁLT IRODALOM

DÖMÖTÖR TEKLA

1981 Utószó. In: Ortutay Gyula: *A nép művészete*. Budapest, 331–344.

FALVY ZOLTÁNNÉ

1981 Válogatott bibliográfia. In: Ortutay Gyula: *A nép művészete*. Budapest, 382–418.

KATONA IMRE

1990 *Az idő mérlegén*. Szabadka.

KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR

1990 Látogatás az élő magyar néprajznál. (Arcélvázlat Ortutay Gyuláról)
Üzenet 1990. XX. 7–9. 550–553.

KOVÁCS ÁGNES

1984 Bukovinai székely mesemondók. In: Kiss Mária (szerk.):
*A hagyományos műveltség továbbélése. Az I. magyar-jugoszláv folklór
konferencia előadásai.* (Folklór és Tradíció I.) Budapest, 291–313.

ORTUTAY GYULA

1933 *Mondotta: Vince András béreslegény, Máté János gazdalegény.
Nyíri, rétközi balladák, betyár- és juhásznóták.* Szeged.

1935/a *Nyíri és rétközi parasztnémesék.* (Szegedi fiatalok művészeti
kollégiuma 16.) Gyoma.

1935/b *Székely népballadák.* Budapest.

1940 *Fedics Mihály mesél.* (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 1.)
Budapest.

1941 *A magyar népművészet.* Budapest.

1943 Tamás Gergelyné meséli. *Kalangya* 1943. 11. 494–497.

1947 *Két előadás. (1. Művelődéspolitikánk alapelvei – 2. A mai magyar
belső vándorlás és a néprajzi kutatás)* Budapest.

1955 *Magyar népköltészet.* Budapest.

1960 *Írók, népek, századok.* (Tanulmányok, cikkek) Budapest.

1966 *Halhatatlan népköltészet. Néprajzi vázlatok.* Budapest.

1973 *Fényes, tiszta árnyak. Tanulmányok, emlékek, vázlatok.* Budapest.

1978 *Fedics Mihály mesél.* (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 1.)
Budapest.

2009 *Napló I. 1938–1954.* Budapest.

2009 *Napló II. 1938–1954.* Budapest.

2010 *Napló III. 1938–1954.* Budapest.

VOIGT VILMOS

1990 Ortutay Gyula tudományos munkásságának a kezdetei. *Üzenet*
XX. 7–9. 542–550.

2009 A százéves Ortutayról. *Bácsország* 2009. 3. 50. 14–19.

VOJVODANSKE VEZE ĐULE ORTUTAJIJA ROĐENOG PRE STO GODINA

Rezime

Đula Ortutaji, međunarodno poznat folklorista mađarskog porekla, političar, značajna javna ličnost, kreator metode za istraživanje ličnosti poznate kao „mađarska” ili „budimpeštanska” škola istraživanja bajki, rođen je pre sto godina, 24. marta 1910. godine u Subotici. Uprkos činjenici da je Ortutaji već od detinjstva živeo u Segedinu, a kasnije u Budimpešti, imao je višestruke veze sa rodnim gradom, Suboticom, odnosno sa vojvođanskim naučnim životom. U našem radu ukazali smo na vojvođanske veze biografije Đule Ortutajija. Nakon kratkog osvrta na rad istraživača subotičkog porekla prikazujemo njegovu vezu sa rodnim gradom, njegove terenske radove u Vojvodini, predavanja na ovom području, sklopljene veze sa ovdašnjim istraživačima, kao i komemorativna izdanja objavljena kod nas nakon Ortutajijeve smrti. Ova studija je deo građe sa izložbe Etnografskog društva „Lajoš Kiš”, organizovane povodom Ortutajijeve stogodišnjice.

VOJVODIAN CONNECTIONS OF GYULA ORTUTAY WHO WAS BORN A HUNDRED YEARS AGO

Summary

Gyula Ortutay a Hungarian folklorist of international fame, politician, important public figure and also creator of a personality investigation method known as the Hungarian or Budapest school of folktale research was born in Subotica a hundred years ago on 24 March 1910. In spite of the fact that Ortutay had lived in Szeged since his childhood and later in Budapest, he still had multiple connections with his birthplace, Subotica, as well as with the Vojvodian scientific life. In our work we present the Vojvodian connections of Ortutay's biography. After a short overview of the researcher's work we discuss his connections with his birthplace, fieldworks in Vojvodina, lectures given in this area, contacts with researchers from here, as well as the publications of commemorations at Ortutay issued here after his death. This study is part of the exhibition material organised by the Lajos Kiss Ethnographic Association on the occasion of the Ortutay-centenary.

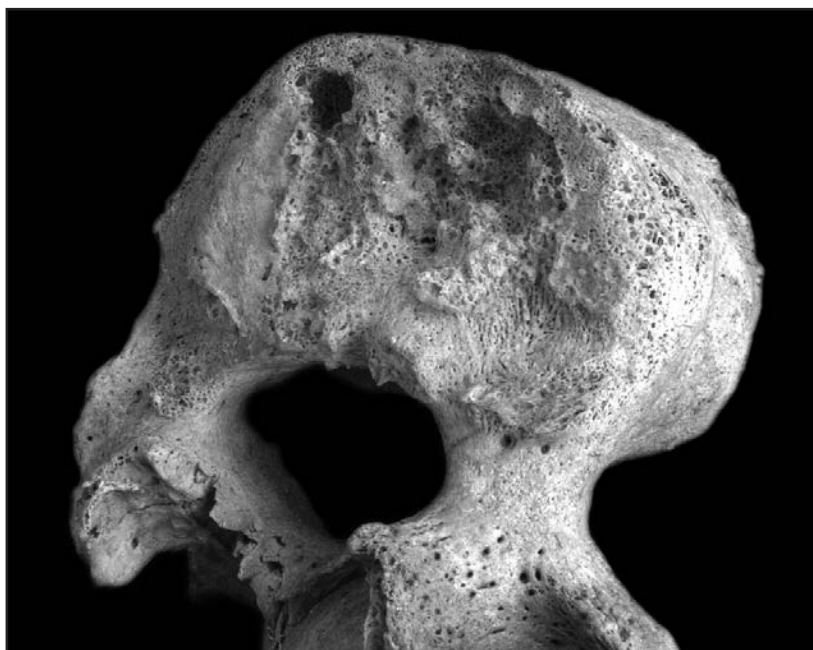
Ortutay általa kezdeményezett Finnugor Kongresszus (Helsinki, 1973).

Ortutay Gyula könyvtárszobájában 1960-ban.

1. kép: Destruktív léziók az L1 csigolyán (84. sír, férfi, Ad.).

2. kép: Destruktív léziók az L2 csigolyán (84. sír, férfi, Ad.).

TUBERKULÓZIS A ZOMBOR-REPÜLŐTÉRI KÉSŐ KÖZÉPKORI TEMETŐ EMBERTANI ANYAGÁBAN

Absztrakt: A humán tuberkulózis több szervet, főleg a tüdőt érintő fertőző megbetegedés, melyet a *Mycobacterium tuberculosis complex*-be tartozó kórokozók okoznak. A baktériumok a fertőzés elsődleges helyéről (pl. a tüdőből) hematogén úton vagy direkt fertőzéssel eljuthatnak a környező szövetekbe, szervekbe, így a csontokba is, ahol gyulladáshoz reakciókat válthatnak ki – ezek nyomai a történeti embertai leleteken is megfigyelhetők.

Vizsgálatunk célja a tuberkulózis elváltozások megfigyelése a zombor-repülőtéri, 16–17. századi temető embertani leletein. A paleopatológiai vizsgálatokat makroszkopos morfológiai módszerrel végeztük, melyeket esetenként radiológiai vizsgálattal egészítettünk ki. A tbc vizsgálatok a betegség felismerésére korábban használt klasszikus csonttani tünetek (spondylitis tuberculosa, ízületek tuberkulózisa) mellett új diagnosztikai kritériumokat is alkalmaztunk, melyek a szakirodalmi adatok alapján szintén tuberkulózis fertőzésre utalhatnak: endocranialis léziók, bordaelváltozások, csigolyák hypervascularisatioja. Emellett a kutatás során figyelembe vettünk két általános stressz indikátort is, melyek a legyengült immunrendszerre, illetve a fertőzések iránti fokozott fogékonyságra mutathatnak. Az adatok kiértékelése során az előfordulási gyakoriság számításakor külön hangsúlyt fektettünk a temető embertani anyagának megtartási állapotára is, hiszen ettől függ a különböző léziók megfigyelhetősége.

A zombor-repülőtéri temető anyagában összesen 27 egyénél merült fel a tbc gyanúja. A tbc-re utaló klasszikus elváltozások közül csupán spondylitis tuberculosa-t figyeltünk meg 1 esetben, míg az új diagnosztikai kritériumok alapján számos lézió előfordulását tapasztaltuk. A legnagyobb számban előforduló endocranialis elváltozások (17 eset) elsősorban a gyerekeket érintették. A csigolyák elülső felszínén többszörös üregképződmények formájában jelentkező kóros elfajulást 13 csontvázleletnél találtunk, míg legkisebb arányban (3 eset) bordaelváltozások tapasztalhatók a szériában. A fenti léziók együttes megjelenését számos esetben (22) figyeltük meg, mely nagyban valószínűsíti a csonttani tünetek tuberkulózis eredetét. Az új diagnosztikai kritériumok alkalmazásánál azonban szem előtt kell tartanunk, hogy azok nem csupán a tuberkulózisra specifikusak, tehát a diagnózis alátámasztására molekuláris biológiai vizsgálatokra van szükség.

A zombori tuberkulózis esetek megtartási állapot szerint korrigált prevalenciája azt mutatja, hogy a népesség mintegy negyede (23,91%) szenvedett ebben a megbetegedésben. A nagyarányú, tbc-s eredetre utaló kóros elfajulás, melyet számos esetben az általános stressz indikátorok megjelenése is kísért, a népesség legyengült immunrendszerére és rossz egészségi állapotára utal.

Kulcsszavak: paleopatológia, tuberculosis, Zombor, Szerbia

Bevezetés

A tuberkulózis az egyik legősibb fertőző megbetegedés, mely már több ezer éve kíséri az emberiséget. Ezt bizonyítják többek között azok a mintegy 9000 éves leletek, melyeket az izraeli Haifa melletti tengerfenéken találtak, és amelyeknél a molekuláris elemzés is kimutatta a kórokozót (HersHKovitz et al., 2008). Több ezer éves egyiptomi múmiákat vizsgálva szintén számos esetben bukkantak tbc-s fertőzés nyomaira, bizonyítva, hogy a kór az akkori társadalmat sem kímélte (Zink et al., 2007). A betegség az ókori Görögországban és a Római Birodalomban is igen elterjedt volt, melynek gyógyíthatatlanságáról több írott forrás is beszámol (pl. Hippokratész, Galen), a kór amerikai, Kolumbusz előtti megjelenéséről pedig számos perui múmia tanúskodik (Arriaza et al., 2005). A megbetegedés a középkorban is nagy arányban tizedelte a lakosságot, de az 1800-as években bekövetkező urbanizációval, a lakosság koncentrálódásával és a nyomornegyedek kialakulásával gyakorisága ugrásszerűen megnőtt. Ebben az időben Európa nagyvárosainak lakossága szinte 100%-osan fertőzötté vált, és minden negyedik embert ez a betegség vitt el (Hutás, 1999).

A humán tuberkulózis több szervet, főleg a tüdőt érintő fertőző megbetegedés, melyet a *Mycobacterium tuberculosis complex*-be tartozó kórokozók, leggyakrabban a *Mycobacterium tuberculosis*, illetve a *Mycobacterium bovis* okoznak. A betegség manifesztációja több tényezőtől függ, például a kórokozó típusától, a fertőzött egyén életkorától, illetve az immunrendszer állapotától.

A *Mycobacterium*-ok kétféle úton juthatnak az emberi szervezetbe: inhalációval a légzőszervrendszeren át (*Mycobacterium tuberculosis*) vagy ritkábban a gastrointestinalis rendszeren keresztül (*Mycobacterium bovis*, fertőzött tej vagy hús elfogyasztásával). A baktériumok a fertőzés elsődleges helyéről (pl. a tüdőből) hematogén úton vagy direkt fertőzéssel elterjedhetnek a környező szövetekben, szervekben is, ahol gyulladásos reakciókat válthatnak ki. A csontváz érintettsége a krónikus tuberkulózisban szenvedők mintegy 3–7%-nál figyelhető meg, leggyakrabban a gerincoszlop területén és a nagy terhelésnek kitett ízületekben (Ortner, 2003).

Az előrehaladott stádiumú tbc „klasszikus” tünetei általában a csontok szivacsos állományát érintik, pl. csigolyák, bordák, hosszúcsontok meta- és epiphysisét. Az elváltozások leggyakrabban a csigolyákon jelennek meg spondylitis tuberculosa formájában, általában a gerinc alsó thoracalis és a lumbalis régiójában. A csigolyákba bejutó baktériumok gyulladásos reakciót és gennyesedést váltanak ki, melynek eredményeként tuberculumok képződnek. A gümők stimulálják a trabecularis rendszer és a corticalis állomány pusztulását, így a csigolyatestben üregek alakulnak ki. A csontállomány egyre jobban pusztul, míg végül összeroppan a csigolyatest, és fuzionál az alatta lévővel. Ez eredményezi az ún. Pott-gibbust, a gerincoszlop ívének jellegzetes megtörését. A gyulladásos stimulus a ligamentum longitudinale anterius mentén tovább terjedhet a sacrumig, melynek következtében hidegtályog alakulhat ki a csigolyák és a keresztcsont elülső felszínén (Molnár, 2003; Ortner, 2003).

A tbc-re jellemző tipikus csontelváltozások a gerincen kívül főleg a nagy terhelésnek kitett ízületekben jelennek meg. A fertőzés direkt úton, az ízületet alkotó csont epiphysis-

porcán áttörve, vagy az ízületi hártán keresztül jut az ízületbe. Az articulatio sérülése, az ízfelszínnek pusztulása subluxatiohoz és csontösszenövéshez (ankylosishoz) vezethet. Leggyakoribb a csípőízület tuberkulózisa (coxitis tuberculosa), de előfordulhat a térdízületben (gonitis tuberculosa) és más ízületekben is (Molnár, 2003; Ortner, 2003).

A fent említett tünetek csupán a tbc előrehaladott állapotára jellemzőek, a tuberkulózis korai stádiumának felismerése ezek alapján nem lehetséges. A kór előfordulási gyakoriságát tehát nagymértékben alábecsülhetjük a vizsgált népességben, ha csupán ezeket a klasszikus csonttani elváltozásokat vesszük figyelembe. Ezt a problémát felismerve a közelmúltban több olyan tanulmány is megjelent a paleopatológiai szakirodalomban, melyek bizonyos csonttani tüneteket összefüggésbe hoznak a tuberkulózissal. E tanulmányok alapjait több olyan csonttani gyűjtemény vizsgálata képezi, melyek ismert halálozási okú egyének csontvázmaradványait tartalmazzák. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a tbc-ben elhunyt személyek esetében a bordák visceralis felszínén, csigolya testek elülső és oldalsó felszínén, illetve a koponya endocranialis felszínén gyakrabban figyelhetők meg elváltozások, mint egyéb megbetegedések esetében (Molnár, 2003). Ezen tünetek új diagnosztikai kritériumként alkalmazhatók, javasolt összefoglaló nevük pedig „Minor Osseus Lesion Attributable to Tuberculosis” (MOLAT) (Maczel, 2003).

Bordaelváltozások

Két különböző típusú bordaelváltozás esetében is felfigyeltek arra, hogy azok nagy gyakorisággal jelennek meg tüdőgümőkórban meghalt egyéneknél. A gyakoribb, proliferatív forma diffúz periostitisként jelentkezik a bordák belső, visceralis felszínén, elsősorban az angulus costae területén. A másik egy destruktív forma, amely élesen körülhatárolt litikus lézióként jelenik meg a bordák belső felszínén (pl. Kelley és Micozzi, 1984; Santos és Roberts, 2001, 2006; Matos és Santos, 2006; Maczel, 2003).

Csigolyaelváltozások – Hypervascularisatio

A paleopatológiai szakirodalomban több cikk számolt be arról, hogy a spondylitis tuberculosa mellett a csigolyák elülső és oldalsó felszínén is jelenhetnek meg tuberkulózisra utaló elváltozások többszörös üregképződmények (hypervascularisatio) formájában, leggyakrabban a háti szakaszon. E diagnosztikai kritérium alkalmazásában meglehetősen komoly problémát okoz, hogy az elváltozások többnyire fiatal (juvenis) egyének csigolyáin figyelhetők meg, melyeknél a növekedés következtében kialakuló fokozott érzettség normális anatómiai jelenség (Haas et al., 2000; Pálfi és Ardagna, 2002; Maczel, 2003).

Endocranialis léziók

Tuberkulózisban szenvedő gyerekeknél a betegség szövődményeként viszonylag nagy számban fordul elő meningitis, mely az antibiotikumok felfedezése előtt minden esetben halálhoz vezetett. Az agyhártya gyulladása irritálhatja a koponya belső felszínének periosteumát, így képes nyomot hagyni a csonton. Ezek az elváltozások gyakran granuláris impressziókként jelennek meg az os occipitale és az os parietale, ritkábban az os temporale területén (SDED – sharply demarcated erosive defects). Megjelenésének oka lehet, hogy az agyhártyán kialakuló tuberculumok nyomást gyakorolnak a koponya belső felszínére, granuláris benyomatokat képezve (Schultz, 1999; 2001; Hershkovitz et al., 2002;

Maczel, 2003). Labirintusszerű elváltozások szintén előfordulhatnak az endocranialis felszínen az os frontale, az os parietale és az os occipitale területén. Ezek általában abnormális érbenyomatok, körülöttük fehéres elszíneződéssel, melyeket gyakran borít porotikus vagy sima, lemezszerű újsont-képződmény (SES – serpens endocrania symmetrica) (Schultz, 2001; HersHKovitz et al., 2002; Maczel, 2003).

Egyéb elváltozások

Mindezek mellett hosszúcsont-periostitist is gyakran jegyezték fel tuberkulózisos fertőzések kísérőjelenségeként (Santos és Roberts, 2001; Pálfi, 2002). Az úgynevezett általános stressz-indikátorok (pl. cribra orbitalia és cranii) megjelenése szintén gyakori a mycobacterialis fertőzés nyomait mutató csontvázleleteknél (Stuart-Macadam, 1989).

Az előzőekben ismertetett új diagnosztikai kritériumok alkalmazásánál figyelembe kell vennünk, hogy azok nem csupán a tuberkulózisra specifikusak, kialakulásukat számos egyéb tényező is előidézheti. A léziók együttes előfordulása alapján azonban már nagyobb valószínűséggel diagnosztizálható a mycobacterialis fertőzés. A diagnózis alátámasztása végső soron molekuláris biológiai vizsgálatokkal lehetséges (Molnár, 2003).

Vizsgálatunk célja a tuberkulózisos elváltozások megfigyelése a zombor-repülőtéri, 16–17. századi temető embertani leletein. A kutatási téma kiválasztását más késő középkori szériák (pl. Bácsalmás-Óalmás) csontvázleleteinek paleopatológiai vizsgálati eredményei ösztönözték, melyek szerint ezekben a leletegyüttesekben nagy számban írtak le tuberkulózisra, főképp annak korai stádiumára utaló csontelváltozásokat (pl. Maczel, 2003; Marcsik et al., 2006; 2007). Ezen esetek többségében a makromorfológiai elemzést követő molekuláris biológiai vizsgálatok eredménye megerősítette a feltételezett diagnózist (pl. Haas et al., 1999; 2000; Molnár et al., 2005). Mindezek miatt kutatásunk során külön figyelmet fordítottunk a tuberkulózis kezdeti szakaszára utaló elváltozások vizsgálatára.

Anyag és módszer

A vizsgálatunk tárgyát a zombor-repülőtéri 16–17. századi temető embertani anyaga képezi. A temetőt a második világháború idején leletmentő ásatáson tárták fel dr. Wollner László, a helyi rendőrfőnök vezetésével, a szegedi egyetem Embertani Intézetének irányítása mellett. Az előkerült csontanyag a szegedi egyetem Embertani Intézetébe került, ahol elvégezték a nemiség és az elhalálozási életkor meghatározását, illetve felvették a metrikus adatokat. A temetőt Korek József datálta, aki a tárgyi leletek alapján 16–17. századnak becsülte a szériát, illetve feltételezte, hogy a temetőt egy szláv népcsoport, valószínűleg bunyevácok vagy sokácok használták. A temető embertani és régészeti anyaga 1958-ban a párizsi békeszerződés értelmében visszakérült Szerbiába, először az újvidéki Vajdasági Múzeumba, majd pedig a zombori Városi Múzeumba (Bartucz, 1960; Korek, 1994).

Az antropológiai vizsgálatok adatai az évek során elvesztek, ezért a Szegedi Tudományegyetem szakembereivel, Molnár Erikával és Marcsik Antóniával újra megvizsgál-

tuk a széria 196 csontvázletét. A leletanyagban a felnőttek és a gyerekek aránya 130 : 66 (66,33% : 33,67%), míg a férfiak és a nők aránya 60 : 66 (47,62% : 52,38%). A csontvázak rossz megtartási állapota miatt 5 felnőtt esetében nem tudtuk meghatározni az elhalálási életkort, 4 felnőtt esetében pedig a szexust (Lovász, 2009).

A paleopatológiai vizsgálatokat makroszkópos morfológiai módszerrel végeztük, melyet néhány esetben radiológiai vizsgálattal egészítettünk ki. A tbc-s esetek elemzése során a klasszikus csonttani tünetek mellett az előzőekben ismertetett új diagnosztikai kritériumokat is alkalmaztuk.

Az eredmények kiértékelésénél fontos szerepet játszott, hogy az egyes csontok milyen arányban értékelhetőek. A paleopatológiai kutatások során ugyanis gyakran nem 100%-os megtartási állapotban állnak rendelkezésünkre a csontvázletek, hiányozhat az adott betegség szempontjából fontos csont, csontfelszín. Emiatt az élő populációkra használt prevalencia képlet ($P=n/N$; ahol P: gyakoriság, n: estszám, N: teljes populáció méret) történeti népszerűségében azonos formában nem alkalmazható. Ezt a problémát felismerve Pálfi és Ardagna (2002) kidolgoztak egy módosított, a megtartási állapotot is figyelembe vevő prevalencia számítási módszert: $P_k=n/N \times N_{ep}/N_{mp}$ (ahol N_{ep} : elméleti predilekciós helyek száma, N_{mp} : megfigyelt predilekciós helyek száma). Mivel a tuberkulózis gyakorlatilag a csontvázrendszer valamennyi csontját megtámadhatja, ezért esetünkben az N_{ep} érték megegyezik a zombor-repülőtéri temető vizsgálatba bevont egyéneinek maximális csontvázelem számával.

Eredmények és megvitatásuk

A zombor-repülőtéri temető anyagában összesen 27 egyénnél merült fel a tbc gyanúja, többségüknel a kór korai stádiumára utaló elváltozásokat figyeltünk meg (1. táblázat).

A csont-ízületi tuberkulózisra jellemző klasszikus tünetek közül csupán a spondylitis tuberculosa kórképet figyelhettük meg egy egyén csontvázaradványain. A 84. sírszámú fiatal férfi csontvázának első és második lumbalis csigolyáin erőteljes destruktív léziókat találtunk. Az első ágyéki csigolya testének alsó részén nagymértékű csontpusztulás, mellette kismértékű újcsontképződés látható, a csigolya corpusának elülső felszínén pedig periostitist jegyeztünk fel (1. kép). A második ágyéki csigolya testének felső része érintett: a corpuson mély üregképződmények figyelhetők meg, melyekhez kismértékű újcsontképződés és az elülső felszín periostitise társul (2. kép). Mindezek mellett a gerincoszlop alsó háti szakaszán és a 3. ágyékcsigolyán is gyulladásnyomok láthatók, illetve mind a thoracalis, mind a lumbalis csigolyák erőteljesen hypervascularisáltak (3. kép). A jobb tibia és a két fibula diaphysisén csonthártyagyulladás nyomait is feljegyeztük.

A csont-ízületi tuberkulózis klasszikus elváltozásait mutató egyén mellett nagy arányban találtunk olyan eseteket, melyeknél az új diagnosztikai kritériumok alapján feltételezzük a tbc jelenlétét (1. és 2. táblázat).

A Zombor-repülőtéri szériában legnagyobb számban endocranialis léziókat jegyeztünk fel (17 eset), leginkább a gyermekeknél. A koponya belső felszínén leggyakrabban ab-

1. táblázat: Zombor-repülőtéri széria tuberkulózisra vonatkozó egyéni adatai

sír-szám	leltári szám	életkor-csoport	szexus	spondylitis tuberculosa	bordalézió	csigolya hypervascularisatio	endocranialis lézió	hosszúcsont periostitis	cribra orbitalia	cribra cranii
5	191	Adultus	férfi	-	-	thoracalis régió	érbenyomatok	2 tibia	-	-
7	180	Juvenis	-	-	-	-	érbenyomatok	-	-	-
8	194/a	Adultus	nő	-	-	-	érbenyomatok	2 femur, 2 tibia, 2 fibula	-	-
11	197	Adultus	férfi	-	-	thoracalis és lumbalis régió	-	-	-	-
25	212	Infantia II.	-	-	-	-	érbenyomatok	-	-	-
26	215	Juvenis	-	-	-	thoracalis és lumbalis régió	-	-	porotikus	-
29	218	Infantia I.	-	-	-	-	érbenyomatok	2 femur	trabekuláris	-
33	222	Adultus	nő	-	-	-	érbenyomatok	-	porotikus	-
40	229	Adultus	nő	-	-	thoracalis és lumbalis régió	érbenyomatok	2 femur, 2 tibia, 2 fibula	-	-
46	235	Juvenis	-	-	1 bordán periostealis appositio	-	-	2 tibia, 2 fibula	-	-
48	237	Adultus	férfi	-	3 bordán periostealis appositio	lumbalis régió	érbenyomatok	2 femur, 2 tibia, 2 fibula	-	-
55	244	Adultus	nő	-	7 bordán periostealis appositio	thoracalis régió	-	2 tibia, 2 fibula	-	-
58	247	Juvenis	-	-	-	thoracalis és lumbalis régió	-	2 femur, 2 tibia	porotikus	-
69	265	Adultus	nő	-	-	thoracalis régió	-	-	-	-
70	266	Infantia I.	-	-	-	-	érbenyomatok	-	porotikus	-
84	280	Adultus	férfi	L 1-2	-	thoracalis és lumbalis régió	-	jobb tibia, 2 fibula	-	-
95	394	Infantia I.	-	-	-	-	érbenyomatok	-	trabekuláris	-
97	294	Adultus	nő	-	-	thoracalis régió	impressziók + érbenyomatok	2 femur, 2 tibia	-	-
98	295	Adultus	nő	-	-	thoracalis és lumbalis régió	-	2 tibia	-	-
108	406	Infantia I.	-	-	-	-	periostealis appositio	-	-	-
113	411	Infantia II.	-	-	-	-	érbenyomatok	-	cribrotikus	porotikus
118	327	Infantia I.	-	-	-	-	érbenyomatok	-	trabekuláris	-
szór-vány	250	Infantia II.	-	-	-	-	érbenyomatok	-	porotikus	-
szór-vány	252	Infantia I.	-	-	-	-	érbenyomatok	-	porotikus	-
szór-vány	349	Maturus	nő	-	-	lumbalis régió	-	2 femur, 2 humerus	-	-
szór-vány	341	Infantia I.	-	-	-	-	periostealis appositio	-	porotikus	-
szór-vány	310	Adultus	férfi	-	-	thoracalis és lumbalis régió	-	2 femur, 2 tibia	-	-

2. táblázat: Zombor-Repülőtér – a tuberkulózisra utaló elváltozások elhalálozási életkor és szexus szerinti eloszlása

	Infantia I.	Infantia II.	Juvenis	Adultus	Maturus	összesen
spondylitis tuberculosa	-	-	-	1 férfi	-	1 eset
bordalézió	-	-	1 eset	1 férfi, 1 nő	-	3 eset
csigolya hypervasc.	-	-	2 eset	5 férfi, 5 nő	1 nő	13 eset
endocranialis lézió	7 eset	3 eset	1 eset	2 férfi, 4 nő	-	17 eset
hosszúcsont periostitis	1 eset	-	2 eset	4 férfi, 5 nő	1 nő	13 eset
cribra orbitalia	6 eset	2 eset	2 eset	1 nő	-	11 eset
cribra cranii	-	1 eset	-	-	-	1 eset

normális érbenyomatokat figyeltünk meg (4. kép), melyhez néhány egyénnél periostealis appositio, illetve granuláris impresszió is társult. Csigolya hypervascularisatio összesen 13 esetben fordult elő (5. kép). A léziók felnőtteknél, közülük is inkább az Adultus korcsoportba tartozóknál láthatók nagyobb számban. Borda-elváltozást csupán 2 felnőtt és egy Juvenis korú egyén vázán találtunk, mindhárom esetben diffúz periostitist tapasztaltunk (6. kép). A tuberkulózisra utaló tünetekhez 13 esetben társult hosszúcsont periostitis, mely leginkább a felnőtteknél fordult elő. Tbc-s elváltozások és a stressz indikátorok együttes előfordulását is többször feljegyeztük: cribra orbitalia asszociációját 11 egyénnél, főleg gyermekeknél (7. kép), cribra cranii társulását pedig egy gyermeknél tapasztaltuk.

A zombor-repülőtéren szériában a klasszikus tbc-s elváltozások, az új diagnosztikai kritériumok, a hosszúcsont-periostitis, valamint a stressz indikátorok együttes előfordulását – más-más kombinációban – összesen 22 egyénnél írtuk le. Esetükben nagyobb valószínűséggel diagnosztizálható a mycobacterialis fertőzés.

A tbc-re utaló elváltozásokat hasonló számban figyeltük meg a gyermekeknél és a felnőtteknél is (14 gyermek, 13 felnőtt). A léziók felnőttek közül leginkább az Adultus korcsoportba tartozókat érintették (12 eset), az idősebbeknél csupán 1 csontvázleletnél írtuk le megjelenésüket. A nőknél nagyobb arányban, összesen 8 vázon figyelhető meg elváltozás, míg a férfiaknál 5 esetben.

A Zombor-repülőtéren temető anyagában összesen 27 egyénnél merült fel a tbc gyanúja, ami a korrekció nélküli gyakoriság számítás esetén 13,77%-os előfordulást jelent. A korrigált prevalencia számítással azonban a következő módon alakul a betegség gyakorisága:

$$P_k = n/N \times N_{ep}/N_{mp} = 27 / 196 \times 12348 / 7113 = 0,2391$$

A korrekció következtében tehát a tuberkulózis feltételezett gyakorisága 13,77%-ról 23,91%-ra emelkedett, ami valószínűleg jobban közelíti a széria érintettségét.

Eredmények értékelése

Vizsgálati eredményeinket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy anyagunkban nagy arányban figyelhetők meg csont-ízületi tuberkulózisra utaló elváltozások.

A tbc-re utaló klasszikus elváltozások közül csupán spondylitis tuberculosát figyeltünk meg 1 esetben, míg az új diagnosztikai kritériumok alapján számos lézió előfordulását tapasztaltuk. A legnagyobb számban előforduló endocranialis elváltozások (17 eset) elsősorban a gyerekeket érintették. Ez az eredmény nem meglepő, hiszen a tbc-s gyerekeknél a betegség szövődményeként nagy számban fordul elő meningitis, amely az antibiotikumok felfedezése előtt kivétel nélkül halálhoz vezetett. A csigolyák elülső felszínén többszörös üregképződmények formájában jelentkező kóros elfajulást 13 csontvázleletnél találtunk, míg legkisebb arányban (3 eset) bordaelváltozások tapasztalhatók a szériában. A fenti léziók együttes megjelenését számos esetben (22) figyeltük meg, mely nagyban valószínűsíti a csonttani tünetek tuberkulózisos eredetét. Az új diagnosztikai kritériumok al-

kalmazásánál azonban szem előtt kell tartanunk, hogy azok nem csupán a tuberkulózisra specifikusak, tehát a diagnózis alátámasztására molekuláris biológiai vizsgálatokra van szükség.

A zombori tuberkulózisos esetek becsült aránya azt mutatja, hogy a népesség mintegy negyede szenvedett ebben a megbetegedésben. A nagyarányú, tbc-s eredetre utaló kóros elfajulás, melyet számos esetben az általános stressz indikátorok megjelenése is kísért, a népesség legyengült immunrendszerére utal. Az előrehaladott stádiumra jellemző léziók alacsony száma arra enged következtetni, hogy a fertőzésben szenvedő egyének elhaláloztak mielőtt ezek a klasszikus tünetek kialakultak volna. Mindezek mellett a szériában megfigyelt számos egyéb, nem fertőzőes eredetű patológiás elváltozás is a népesség rossz egészségi állapotát mutatja.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet fejezem ki a SZTE Embertani Tanszék munkatársainak, dr. Molnár Erikának, dr. Marcsik Antóniának és dr. Pálfi Györgynek a zombori kutatásban való részvételért és a tanulmány elkészítésében nyújtott segítségért.

A tanulmány a magyarországi Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (T. sz.: 78555) támogatásával készült.

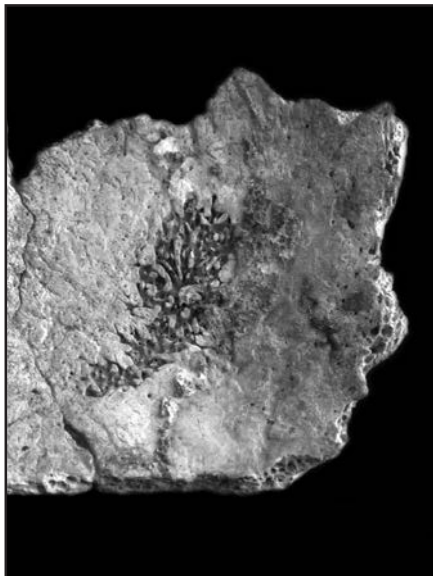
IRODALOM:

1. Arriaza, B. T., Salo, W., Aufderheide, A. C., Holcomb, T. A. 2005. Pre-Columbian tuberculosis in Northern Chile: Molecular and skeletal evidence. *Am. J. Phys. Anthropol.*, 98., 37–45.
2. Bartucz, L. 1960. Die anthropologischen Merkmale der Bevölkerung aus der Umgebung von Zombor (Sombor) im XV–XVII. Jahrhundert. *Acta Univ. Sci. Bud. de Lor. Eötvös nom. Seb. Biol.*, 3., 23–48.
3. Haas, C.J., Zink, A., Molnár, E., Marcsik, A., Dutour, O., Pálfi, Gy. 1999. Molecular evidence for tuberculosis in Hungarian skeletal samples. In: Pálfi, Gy., Dutour, O., Deák, J., Hutás, I. (Eds): *Tuberculosis Past and Present*. Golden Book Publisher Ltd., Tuberculosis Foundation. Budapest, Szeged, 383–391.
4. Haas, C.J., Zink, A., Molnár, E., Szeimies, U., Reischl, U., Marcsik, A., Ardagna, Y., Dutour, O., Pálfi, Gy., Nerlich, A.G. 2000. Molecular evidence for different stages of tuberculosis in Hungarian skeletal samples. *Am. J. Phys. Anthropol.*, 113., 293–304.
5. HersHKovitz, I., Donoghue, H.D., Minnikin, D.E., Besra, G.S., Lee, OY-C., Gernaey, A.M., Galili, E., Eshed, V., Greenblatt, C.L., Lemma, E., Bar-Gal, G.K., Spigelman, M. 2008. Detection and Molecular Characterization of 9000-Year-Old *Mycobacterium tuberculosis* from a Neolithic Settlement in the Eastern Mediterranean. *PLoS ONE* 3(10): e3426. doi: 10.1371/journal.pone.0003426
6. HersHKovitz, I., Greenwald, C.M., Latimer, B., Jellema, L.M., Wish-Baratz, S., Eshed, V., Dutour, O., Rothschild, B.M. 2002. Serpens Endocrania Symmetrica (SES): A new term and a possible clue for identifying intrathoracic disease in skeletal populations. *Am. J. Phys. Anthropol.*, 118., 201–216.

7. Hutás I. 1999. Egy régi betegség új problémái. *Hippocrates* 5., 260–267.
8. Kelley, M.A., Micozzi, M.S. 1984. Rib lesions in chronic pulmonary tuberculosis. *Am. J. Phys. Anthropol.*, 65., 381–386.
9. Korek J., 1994. A Zombor-bükkszállási 17. századi temető sírleletei. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged, 1989/90., 181–202.
10. Maczel, M. 2003. On the traces of tuberculosis. Diagnostic criteria of tuberculous affection of the human skeleton and their application in Hungarian and French anthropological series. Ph.D. thesis, UMR 6578 CNRS-University of La Méditerranée, Marseille; University of Szeged, Department of Anthropology.
11. Marcsik A., Molnár E., Ósz B. 2007. Specifikus fertőzések csontelváltozásai történeti népeségek körében. JATE Press, Szeged.
12. Marcsik, A., Molnár, E., Szathmáry, L. 2006. The antiquity of tuberculosis in Hungary: the skeletal evidence. *Mem. Inst. Oswaldo Cruz, Rio de Janeiro*, 101., 67–71.
13. Matos, V., Santos, A.L. 2006. On the trail of pulmonary tuberculosis based on rib lesions: results from the Human Identified Skeletal Collection from the Museu Bocage (Lisbon, Portugal). *Am. J. Phys. Anthropol.* 130., 190–200.
14. Molnár E. 2003. A tuberkulózis előfordulásának és eredetének vizsgálata történeti népeségeken. http://www.otka.hu/index.php?akt_menu=1206. Elérés dátuma: 2010. 05. 31.
15. Molnár E., Maczel M., Marcsik A., Pálfi Gy., Nerlich G. A., Zink A. 2005. A csontízületi tuberkulózis molekuláris biológiai vizsgálata egy középkori temető embertani anyagában. *Folia Anthropol.*, 3., 41–51.
16. Ortner, D.J. 2003. Identification of pathological conditions in human skeletal remains. Academic Press, San Diego.
17. Pálfi Gy., Ardagna Y. 2002. Gerincbetegségek és tuberkulózis a török hódoltság korából. A Bácsalmás-Óalmás (Bácsalmás-Homokbánya) 16–17. századi antropológiai leletegyüttes fontosabb paleopatológiai adatai. In: Gerelyes I., Kovács Gy. (Eds.): A hódoltság régészeti kutatása. *Opuscula Hungarica*, 3., 237–244.
18. Pálfi, Gy. 2002. Paleoepidemiological reconstruction of tuberculosis, with particular attention to Europe. In: Bennike, P., Bodzsár, E., Susanne, C. (Eds.): *Biennial Books of EAA*, 2., 193–210.
19. Santos, A.L., Roberts, Ch. 2001. A picture of tuberculosis in young Portuguese people in the early 20th century: a multidisciplinary study of the skeletal and historical evidence. *Am. J. Phys. Anthropol.*, 115., 38–49.
20. Santos, A.L., Roberts, Ch. 2006. Anatomy of a serial killer: differential diagnosis of tuberculosis based on rib lesions of adult individuals from the Coimbra Identified Skeletal Collection, Portugal. *Am. J. Phys. Anthropol.*, 130., 38–49.
21. Schultz, M. 1999. The role of tuberculosis in infancy and childhood in prehistoric and historic populations. In: Pálfi, Gy., Dutour, O., Deák, J., Hutás, I. (Eds): *Tuberculosis Past and Present*. Golden Book Publisher Ltd., Tuberculosis Foundation. Budapest, Szeged, 501–507.
22. Schultz, M. 2001. Paleohistology of bone: A new approach to study of ancient diseases. *Yearbook of Phys. Anthropol.*, 44., 106–147.
23. Stuart-Macadam, P.L. 1989. Nutritional deficiency diseases. In: Isçan, M.Y., Kennedy, K.A.R. (eds): *Reconstruction of life from the skeleton*. Liss, New York, 201–222.
24. Zink, A.R., Molnár, E., Motamedi, N., Pálfi, G., Marcsik, A., Nerlich, A.G. 2007. Molecular history of tuberculosis from ancient mummies and skeletons. *Int. J. Osteoarch.*, 17., 380–391.

3. kép: Hypervascularisatio és gyulladás nyomai a gerinc alsó (T12–L3) szakaszán (84. sír, férfi, Ad.).

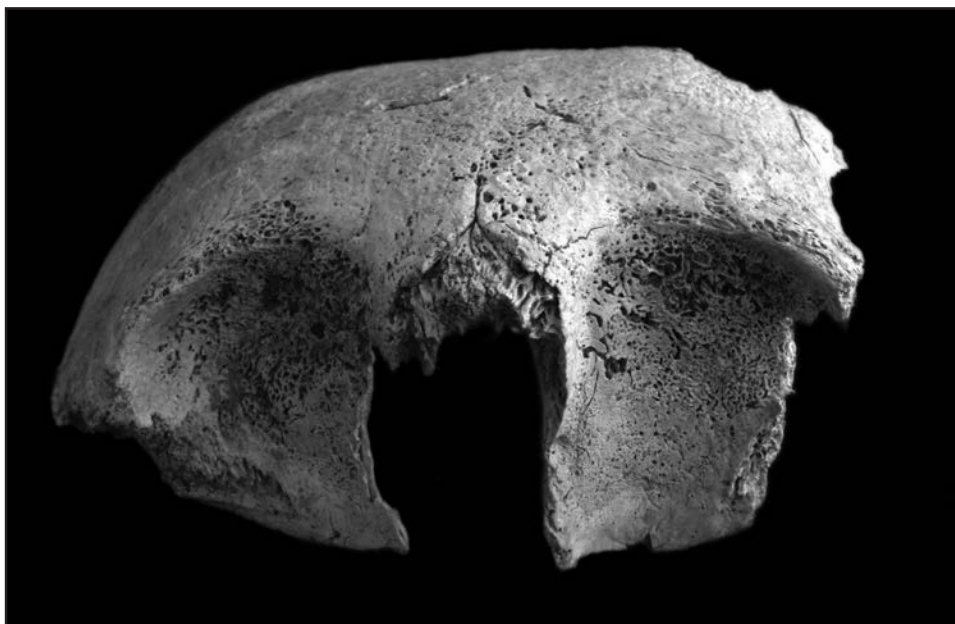
4. kép: Endocranialis lézió a bal os parietalen (29. sír, Inf. I.).

5. kép: Csigolya hypervascularisatio a T9–L1 szakaszon (40. sír, nő, Ad.).

6. kép: Bordaperiostitis a baloldali 7. bordán (55. sír, nő, Ad.).

7. kép: Bilaterális trabecularis cribra orbitalia (29. sír, Inf. I.).

TUBERKULOZA U ANTROPOLOŠKOJ GRAĐI KASNO-SREDNJOVEKOVNOG GROBLJA AERODROMA U SOMBORU

Rezime

Humana tuberkuloza je zarazna bolest koja dotakne više organa, naročito pluća, a koju izazivaju bakterije *Mycobacterium tuberculosis complex*-a, najčešće *Mycobacterium tuberculosis* odnosno *Mycobacterium bovis*. Manifestacija bolesti zavisi od više faktora, na primer od tipa izazivača, od starosti obolelog, odnosno od stanja njegovog imunog sistema. Bakterije dospevaju u okolna tkiva, organe od prvenstvenog mesta zaraze (npr. pluća) hematogenim putem ili direktnom zarazom, pa tako i do kostiju, gde izazivaju upale – tragovi toga vidljivi su i na istorijskim antropološkim nalazima.

Cilj našeg istraživanja jeste posmatranje lezija izazvanih tuberkulozom u antropološkom nalazu groblja iz XVI–XVII veka na aerodromu u Somboru. Paleopatološko istraživanje vršili smo primenom makroskopske morfološke metode, koju smo ponekad upotpunili radiološkom metodom. Radi prepoznavanja tbc-a, pored ranije primenjenih klasičnih simptoma osteologije (spondylitis tuberculosus, tuberkuloza zglobova), primenili smo i nove dijagnostičke kriterijume, koji prema stručnoj literaturi takođe mogu ukazati na zarazu tuberkuloze: endokranijalne lezije, lezije rebra, hipervaskularizacija pršljena. Pored toga, tokom istraživanja obratili smo pažnju i na dva opšta indikatora stresa, koja ukazuju na oslabljeni imuni sistem, odnosno na izraženiju sklonost zarazama. Tokom analize podataka i računanja frekvencije pojavljivanja, obratili smo posebnu pažnju održavanju stanja antropološke građe groblja, pošto od toga zavisi mogućnost istraživanja raznih lezija.

U građi iz groblja sa aerodroma u Somboru se pojavila sumnja u zarazu tbc-om kod 27 osoba. Od klasičnih lezija koje mogu ukazati na tbc našli smo samo spondylitis tuberculosus u jednom slučaju, dok smo primenom novih dijagnostičkih kriterijuma našli brojne lezije. Najveći broj endokranijalnih lezija (17 slučajeva) pronađeno je kod dece. Patološke degeneracije na prednjoj površini pršljena u vidu višestrukih šupljina su pronađene na 13 skeleta, dok je lezija rebra primećena u seriji u najmanjoj proporciji (3 slučaja). Istovremeno pojavljivanje gore navedenih lezija je učestalo (22 slučaja), što ukazuje na veliku verovatnoću tuberkuloznog porekla osteoloških simptoma. Međutim, tokom primene novih dijagnostičkih kriterijuma treba imati u vidu da oni nisu specifični isključivo tuberkulozi, prema tome, neophodna su dalja molekularno-biolška istraživanja za potkrepljivanje dijagnoze.

Prevalenca tuberkuloznih slučajeva u Somboru, korigovana prema stanju održavanosti, ukazuje na to da je oko jedna četvrtina populacije (23,91%) bila obolela. Veliki procenat patoloških degeneracija tuberkuloznog porekla, koji je u brojnim slučajevima praćen i pojavom opštih indikatora stresa, ukazuje na oslabljeni imunitet i loše zdravstveno stanje populacije.

TUBERCULOSIS IN THE HUMAN REMAINS OF THE LATE MEDIEVAL (16TH–17TH CENTURY) CEMETERY AT THE SOMBOR AIRPORT

Summary

Human tuberculosis is an infectious disease affecting a number of organs, especially the lungs, caused by pathogens of the *Mycobacterium tuberculosis complex*, most often the *Mycobacterium tuberculosis* and the *Mycobacterium bovis*. Manifestation of symptoms depends on several factors, such as the type of pathogen, the infected individual's age and the condition of the immune system. In haematogenic ways or by direct infection, from the place of primary infection (i.e. the lungs), the bacteria reach surrounding tissues, organs, but also bones, where they may trigger inflammatory reactions – traces of which can be found in anthropological findings of the past.

The aim of this study is to present the results of the paleopathological investigation of TB in a medieval anthropological series from Zombor (Sombor). The paleopathological investigation was carried out using macro-morphological method, though in certain cases radiological analysis was applied too. Besides classical bone alterations (spondylitis tuberculosa, arthritis tuberculosa), new diagnostic criteria were used in the analyses of TB, which according to the scientific literature might also refer to TB: endocranial lesions, rib lesions, vertebral hypervascularisation. Moreover, two stress factors, which indicate a weakened immune system and decreased resistance to infections, were taken into account. The prevalence of the lesions attributed to TB was evaluated considering the observability of the skeletal material, since it influences the observability of the various lesions themselves.

Classical alterations referring to an advanced stage of TB were found in a single case in the series. Moreover, on the basis of the new diagnostic criteria a number of possible cases were also recognised (26 cases). Endocranial lesions were seen in the largest number of cases (17 cases), mainly in children. Vertebral hypervascularisation was recognised in a smaller number of individuals (13 cases), and rib lesions were found in only 3 cases. The above mentioned alterations occurred together in most of the cases (22 cases), on the basis of which we can presume the tuberculosis origin of the bone lesions. However, while applying these new diagnostic criteria, we must remember that they are not only specific for tuberculosis, therefore molecular biology tests are also needed in order to support the diagnosis.

The prevalence of tuberculous cases in Sombor adjusted to the observability of the series shows that about a quarter of the population (23.91%) suffered from this disease. A large-scale degeneration originating from TB, in many cases accompanied by general stress indicators, refers to a weakened immune system and poor health status of the population.

József Ács
Ács József.

Olga K. Ninkov – istoričar umetnosti, viši kustos

POVODOM OSNIVANJA POKLON ZBIRKE JOŽEFA AČA

Apstrakt: U Muzeju Bačke Topole, depandansi Gradskog muzeja u Subotici, od septembra 2009. godine nalazi se Poklon zbirka Jožefa Ača (1914–1990), koja je ugovorom o poklonu darovana Opštini Bačka Topola i sadrži 32 slike nastale u periodu 1959–1989. godine, kao i određenu dokumentaciju – npr. nagrade značajnog vojvođanskog slikara, likovnog kritičara, organizatora likovnog života i pedagoga. Ova poklon zbirka je u Vojvodini jedina posvećena Jožefu Aču, a prva je likovna zbirka Bačke Topole koja prevazilazi lokalni karakter i prejednicira mogućnost da se podstakne dalji rad na poboljšanju uslova funkcionisanja zavičajnog muzeja i galerije. Zbog heterogenog sastava i ujedinjenosti umetničkog kvaliteta zbirke, prilikom kompleksnog prikaza umetnikovog stvaralaštva, i obrade istorije vojvođanskog slikarstva, rekonstrukcije izložbene delatnosti određenih institucija, zbirka će predstavljati važan segment svakog istraživača. Neka od ovih dela su bila izlagana na II, X, XV Likovnom susretu na Paliću i Subotici (1963, 1971, 1976. godine); neka su nastala u likovnim kolonijama, kao npr. u Umetničkoj koloniji „Borkovac“ u Rumi; tri su reprodukovana u monografiji Miloša Arsića o Jožefu Aču i jedno u maloj monografiji izdavačke kuće Forum. Stav je donatora da se zbirka može dopunjavati, ukoliko za to budu postojali potrebni uslovi.

Gljučne reči: Jožef Ač (Ács József), legat, poklon zbirka, Muzej Bačke Topole, vojvođansko slikarstvo, enformel

O Jožefu Aču

Jožef Ač (Bačka Topola, 14. novembar 1914. godine – Novi Sad, 3. april 1990. godine) – slikar, likovni kritičar, organizator likovnog života i pedagog – je ključna ličnost vojvođanskog likovnog stvaralaštva tokom perioda dugog pola veka, koja je u više navrata imala vodeću ulogu na razvoj vojvođanskog slikarstva i umetnosti uopšte. Potiče iz bačkotopolske porodice zanatlija: otac Ferenc Ač (1878–1946), bravar i vlasnik manje gvoždarske fabrike i prodavnice u Bačkoj Topoli; majka Viktorija, rođena Vadoc (1882–1948). Detinjstvo provodi u Bačkoj Topoli, gde pohađa Državnu osnovnu školu (1921–1925), a maturira u subotičkoj Gimnaziji (1934). Tokom školovanja u Subotici posećuje časove slikarstva profesora Andrije Kulundžića i Dragana Baje Berakovića. Diplomira na odseku za pedagogiju Kraljevske umetničke škole u Beogradu (1938); do aprila 1941. godine nastavlja studije na

novoosnovanoj Likovnoj akademiji u klasi Miluna Milunovića. Godine 1938. učestvuje u subotičkom Nepkeru (Népkör), na izložbi mladih slikara okupljenih pod pokroviteljstvom časopisa *Híd* i osvoja posebnu nagradu dnevnog lista *Bácsmegyei Napló*. Nastavnik je likovnog vaspitanja u senčanskoj Gimnaziji (1942–1953); direktor niže Gimnazije u Bačkoj Topoli (od 1945); direktor škole za primenjenu umetnost u Novom Sadu (1953–1956); likovni kritičar dnevnog lista *Magyar Szó* (1956–1980), zbog čega mu se i atelje nalazi u zgradi novosadske izdavačke kuće Forum. Kao likovni kritičar, duže od dvadeset godina prati izložbe i delatnost likovnih umetnika u Vojvodini, pa i šire, važnije jugoslovenske i inostrane likovne stvaraoce i zbivanja na savremenoj likovnoj sceni. Publicistički deo njegovog stvaralaštva tek treba istražiti i prezentirati, baš kao i njegovu rubriku u funkciji dopisne škole likovne umetnosti. Među članovima te svojevrzne, prvenstveno mladima namenjene škole, nalazimo i Imrea Harkaija (1952–2004), arhitektu i istraživača narodne arhitekture koji ima istaknuto mesto u formiranju Muzeja Bačke Topole.

Jožef Ač i pored, u prvo vreme pedagoškog, a kasnije novinarskog rada, za sobom ostavlja značajan likovni opus jer je glavna delatnost njegovog sveukupnog stvaralačkog rada slikarstvo. Iz tog aspekta, jugoslovenska likovna kritika i istorija umetnosti ga uvrštava u red značajnih jugoslovenskih autora druge polovine 20. veka. Smatra se za jednog od ranih i značajnih predstavnika enformela, a činjenica je – kako ističe Miloš Arsić u katalogu Ačove retrospektivne izložbe u Galeriji savremene likovne umetnosti u Novom Sadu (1986) i subotičkom Gradskom muzeju (1987) – da njegov svojstveno heterogen likovni opus obuhvata brojne stilove i tematske celine.¹

Uz kontinuirano slikanje i pisanje, Ač izvrsno obavlja organizatorske poslove, što se najviše izražava u osnivanju, vođenju ili samo učešću na likovnim kolonijama² ili recimo iniciranju likovnih nagrada (npr. nagrada *Mikloš Biro* mladom stvaraocu na likovnoj koloniji „Takt“ kraj Temerina, nagrada vojvođanskom stvaraocu *Peter Kukac Nadapati* u Bačkoj Topoli). Njegovi stavovi o prioritetu umetničkog morala, društvenom, programskom i opredeljenom umetničkom radu čine osnovu njegove životne i umetničke filozofije. Postaje osnivač i predani učesnik jugoslovenskog pokreta likovnih kolonija, koje imaju indirektnu ulogu u oslobađanju likovnog stvaralaštva iz stege režimski nametnutog socrealizma, te omogućuju slobodan protok savremenih likovnih tendencija i uspostavljanje novog sistema mecenature aktuelne vojvođanske scene. Osnivač je i do smrti stalan učesnik umetničke kolonije u Senti (1952–1990) gde, zahvaljujući njemu, eksperimentalan pristup postaje određena specifičnost iz koje izrasta Grupa EK (1969–1971), čiji članovi su Jožef Ač, Ferenc Barat, Jožef Beneš, Laslo Kapitanj, Ferenc Maurič, Jožef Markulik, Pal Petrik i Atila Černik; te od 1978. tokom dve decenije, rezultira zapaženim istraživanjima u domenu programske umetnosti agrarnog sadržaja.³ Godine 1953. Ač učestvuje i u osnivanju umetničke kolonije

¹ M. Arsić, *Jožef Ač – slike, crteži, grafike (1938–1986)*, Galerija savremene likovne umetnosti, Novi Sad, novembar-decembar, 1986.

² *Umetničke kolonije Vojvodine 1952–1972 – Vajdasági Művésztelepek 1952–1972*, XII Likovni susret, Subotica, Dokumentarna izložba. – XII. Szabadkai Képzőművészeti Találkozó, Dokumentációs kiállítás: 1973; B. Duranci, *Umetničke kolonije*, Osvit, Subotica, 1989.

³ O. Kovačev Ninkov, *Geneza programskog stvaralaštva Umetničke kolonije Senta*, In: *50-godišnjica Umetničke kolonije u Senti*, KOC „Turzo Lajoš“, Senta, 2002., str. 27–37. / A Zentai Művésztelep programtevékenységének genézise, *Ötvenéves a Zentai Művésztelep*, Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta, 2002., 26–36; O. Kovačev Ninkov, *Geneza programskog stvaralaštva Umetničke kolonije Senta*, In: *Evropski konteksti umetnosti XX veka u Vojvodini*, Muzej savremene umetnosti Vojvodine, Novi Sad, 2008., str. 584–594.

u Bačkoj Topoli, gde biva zagovornik sinteze umetničkih grana – programa međusobnog dopunjavanja arhitekture i drugih vidova likovnog izraza. Neki od primera sinteze u Bačkoj Topoli su njegov zgrafito na zidu Srednje tehničke škole „Jožef Šinkovič”, odnosno mozaici na zgradi Gradske biblioteke i u predvorju Gimnazije u Bačkoj Topoli, ali i na spoljašnjem zidu Hotela „Patrija“ u Subotici, izrađen 1964. godine pod nazivom „Sunčani sat”.⁴ Osim ovog vidljivog doprinosa umetničkih kolonija urbanoj sredini, njihov doprinos postaje bogaćenje likovnih kolekcija vojvođanskih muzeja i galerija, tačnije njihovo postepeno uvećavanje sa radovima učesnika kolonija – što danas čini nenadoknadivu vrednost (npr. u muzejima Sente, Starog Bečeja, u zrenjaninskoj galeriji Ečka, u subotičkom Likovnom susretu). Na taj način Ač vrši indirektan uticaj na razvoj muzeološke i galerijske delatnosti u određenim gradovima. U tim kolekcijama se nalaze i Ačova dela, npr. u Umetničkoj koloniji Bačke Topole, ali se najviše njegovih radova nalazi u fondu senčanskog Gradskog muzeja i to, u velikoj većini, zahvaljujući Margiti Tot Thiel. Naime, kolekcionarka rodom iz Sente, koja ovaj ustanovi 1971/72. godine poklanja vredan deo svoje zbirke,⁵ rođena je sestra supruge Jožefa Ača. Njen portrete iz mladosti, slikarska dela Vladice Nikolića, nalaze se u umetničkoj zbirci subotičkog Gradskog muzeja⁶ i Galerije Matice srpske,⁷ a portretisao ju je i učenik Petra Dobrovića, Andraš Handa.⁸ Od 267 dela, koliko je Margita Tot 1972. Senti predala, čak 59 su radovi Jožefa Ača.⁹ Premda je Ač i pre osnivanja umetničke kolonije smatran jednim od malobrojnih bačkotopolskih slikara – uz Petera Bičkejia, Ilonu Ačadi, Petera Kukac Nađapatija i Đorđa Bošana – njegova dela su se u stalnoj postavci našla tek osnivanjem Muzeja Bačke Topole 2002. godine,¹⁰ te plemenitim gestom darodavaca legata Jožefa Ača, 2009. godine.

O poklon zbirci Jožefa Ača

Poklon zbirka Jožefa Ača darovana je Opštini Bačke Topole, a smeštena je u Muzeju Bačke Topole, koji nije samostalna pravna ustanova, već kao takav čini dependansu subotičkog Gradskog muzeja. Poklon zbirka sadrži dela iz više važnih perioda umetničkog stvaralaštva, ali su ujedno izraz privrženosti Bačkoj Topoli slikarevih sinova: Jožefa Ača, biologa

⁴ Gajdos T., *Szabadka képzőművészete*, Életjel, 1995. str. 296, 299.

⁵ V. Jovanović, *Sudbina umetnina. Zbirke, sakupljači i darodavci u Vojvodini*, Spomen-zbirka Pavla Beljanskog, Novi Sad, 1987., str. 197. U ovoj monografiji o vojvođanskim poklon zbirkama i darodavcima nalazimo portret Jožefa Ača o Margiti Til Tot iz 1966. godine.

⁶ Portret Margite Tot je izložen na izložbi *Lica vremena – portreti iz umetničke zbirke Gradskog muzeja* od 15. maja 2010. do aprila 2011. godine u subotičkom Gradskom muzeju.

⁷ Portret Margite Tot je u Galeriju Matice srpske dospelo kao deo zbirke Bačke galerije dr Jovana Milekića iz Subotice, u kojoj se nalazilo više dela Vladice Nikolića. Videti katalog *Bačka galerija dr Jovana Milekića*, Moderna galerija Likovni susret, Subotica – Galerija Matice srpske, Novi Sad – Gradski muzej Subotica, 2007.

⁸ Handin portret o Margiti Tot se nalazi u zbirci Gradskog muzeja u Senti. Navedeni portreti su publikovani uz tekst: O. Kovačev Ninkov, *O porodici Tot i Jožefu Totu*, Rukovet, br. 10–11–12., Subotica 1996., str. 55–59.

⁹ Tóth József Alapítvány – Fondacija Jožefa Tota, Gradski muzej, Senta – Városi Múzeum, Zenta, 1972.

¹⁰ O. Kovačev Ninkov, *Kratak pregled likovnog života Bačke Topole do 1953. sa osvrtom na izložene autore prve zavičajne likovne postavke muzeja u Bačkoj Topoli – Topolya képzőművészeti életének rövid áttekintése 1953-ig, különös tekintettel a Topolyai Múzeum első helytörténeti képzőművészeti gyűjteményének kiállítására*, Museion 3., Gradski muzej, Subotica – Városi Múzeum, Szabadka, 2003., str. 65–152.

i direktora Osnovne škole „Sonja Marinković“ u Novom Sadu, te Ferenca Ača, meteorologa, profesora na odseku meteorologije Univerziteta „Lorant Etveš“ u Budimpešti. Ugovor o poklonu je vezan sa Opštinskom upravom Bačke Topole i zaveden pod delovodnim brojem 63-1/09. On precizira smeštaj zbirke – Muzej Bačke Topole – i sadržaj, 32 slike nastale u periodu 1959–1989. godina, te dokumenta i priznanja dodeljena Jožefu Aču, među kojim se nalazi Srebrna medalja Opštine Senta (1966), Oktobarska nagrada Novog Sada (1967), Zlatna značka Kulturno-prosvetne zajednice Srbije (1976), Nagrada oslobođenja Vojvodine (1987), Vukova nagrada (1988). Ova poklon zbirka je u Vojvodini, gde postoji duga tradicija darivanja muzejima i galerijama,¹¹ prva i jedina posvećena Jožefu Aču. Istovremeno, prva je likovna zbirka Bačke Topole koja prevazilazi lokalni karakter i daje izuzetan sadržaj ne samo ugledu grada, već prejudicira mogućnost da uz aktivnosti likovne kolonije i etnografskog interesovanja, podstakne dalji rad na poboljšanju uslova funkcionisanja zavičajnog muzeja i galerije. Zbog heterogenog sastava i ujednačenosti umetničkog kvaliteta zbirke, prilikom kompleksnog prikaza umetnikovog stvaralaštva, te obrade istorije vojvođanskog slikarstva i rekonstrukcije izložbene delatnosti određenih institucija, zbirka će predstavljati važan segment svakog istraživača. Tome u prilog govori činjenica da je više dela bilo izlagano na značajnim izložbama – npr. na II Likovnom susretu na Paliću 1963. godine (Zračenje kroz polukrugove, 1963), na X Likovnom susretu u Subotici 1971. godine kao deo radova grupe EK iz likovne kolonije u Senti (Uvozni paradajz dovodi u opasnost domaću proizvodnju, 1971), na XV Likovnom susretu u Subotici 1976. godine (Dve generacije, 1976). Neka od dela zbirke su izrađena u okviru aktivnosti određenih likovnih kolonija, kao npr. u Umetničkoj koloniji „Borkovac“ u Rumi (Apstrahovan pejzaž, 1979). Tri dela su reprodukovana u stručnoj monografiji Miloša Arsića o Jožefu Aču (Otmica Evrope, 1977; Partizanska umetnost, 1981; Saveznici, 1981)¹² i jedno u maloj monografiji izdavačke kuće Forum (Nezaboravan, 1967).¹³

Većina dela u zbirci nastala je tokom tridesetogodišnjeg perioda u raznim tehnikama (ulje, sito-štampa, kombinovana tehnika) i mogu se svrstati u više tematskih celina pretežno nonfigurativnog likovnog izraza. Slike zasnovane na metafizičkoj i fenomenološkoj analizi prostora reprezentirane su potpune apstrakcije tokom koje se glatka uljana površina (kat. br. 2 – Elektromagnetsko polje, 1959)¹⁴ transformiše u tzv. češljanu fazu, odnosno enformel (kat. br. 3 – Saobraćajni znaci, 1961; kat. br. 4 – Polukružna kompozicija, oko 1961. godine). Ovakav način slikanja materije predstavlja jedan od najznačajnijih perioda Ačove, ali i vojvođanske umetnosti.¹⁵ Ač je bio podstaknut savremenim tehničkim dostignućima i

¹¹ V. Jovanović, 1987. navedeno delo.

¹² M. Arsić, 1986. navedeno delo.

¹³ *Ács József*, Forum Könyvkiadó, Novi Sad – Újvidék, 1986. Uvodni tekstovi: Herceg János, Sziveri János, Sava Stepanov.

¹⁴ Skraćenica „kat. br.“ označava broj određene slike na spisku ugovora o poklonu i označen je na poledini svakog dela u zbirci, a naveden je i u katalogu koji je štampan nakon prijema poklon zbirke i otvaranja izložbe povodom Dana grada Bačke Topole, septembra 2009. godine.

¹⁵ J. Denegri, *Fragmenti. Šezdesete – devedesete, umetnici iz Vojvodine*, Prometej, Novi Sad, 1994., str. 10–14; J. Denegri, *Enformel i slikarstvo materije*. In: *Centralnoevropski aspekti vojvođanskih avangardi 1920–2000*. Muzej savremene umetnosti, Novi Sad 2002. str. 50–61; J. Denegri, *Koincidencije i paralele: pojava enformela u Španiji i Srbiji*, In: *Zbornik katedre za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu, Filozofski fakultet – Instituto Cervantes – Remont, Beograd, 2006.*, str. 21–33; N. Dedić, *Enformel i slikarstvo egzistencije*, In: *Evropski konteksti umetnosti XX veka u Vojvodini, Muzej savremene umetnosti Vojvodine*, Novi Sad, 2008., str. 562–566.

tradicijom eksperimentalnih evropskih umetničkih pravaca, a umetnost je doživljavao kao nauku. S urođenim interesovanjem ka nauci, sa takvim odnosom prema umetnosti stvarao je njemu svojstvena, apstraktna likovna dela. U vojvođanskom posleratnom slikarstvu Ač je sebi odredio reputaciju većitog istraživača.¹⁶ Karakteristično je da Ačovu samostalnu izložbu u Galeriji Matice srpske u Novom Sadu, 1967. godine, otvara Ačov prijatelj, profesor fizike Ž. Čulum.¹⁷ Metafizički karakter naučnih dostignuća stapao se sa apstraktnom likovnom umetnošću i u manje gradove našeg okruženja dospevao gotovo istovremeno sa stupanjem čoveka na Mesec. Prostor sagledan Ačovim očima pak, nalazi se u stalnom ekspresivnom kretanju, jer je i karakter samog autora „perpetuum mobile“ (kat.br. 9 – Kretanje u žutom pejzažu, 1964; kat. br. 10 – Kretanje, oko 1964–1967). Za simbol kretanja i modernog života Ač bira automobil koji zatim varira u brojnim delima (kat.br. 13–17 – Noćna vožnja, oko 1968–1971; Četiri vrata na kolima, 1971; Vetrobran ili uzbudjenje, 1972; Mesečina, 1972; Ruka, noga, auto, oko 1971–1977). Osnovna sadržajna jedinica njegovih apstraktnih i stilizovanih pejzažnih kompozicija je krug koji ga povezuje sa avangardnim umetničkim pokretima s početka veka (kat.br. 6 – Zračenje kroz polukrugove, 1963; kat.br. 7 – Tajna krugova, 1963; kat. br. 9 – Kretanje u žutom pejzažu, 1964; kat.br. 11 – Nezaboravan, 1967). Montaža obojene plastike predstavlja rani primer eksperimentalne faze umetničke kolonije u Senti i delovanja grupe EK (kat.br. 12 – Uvozni paradajz dovodi u opasnost domaću proizvodnju, 1971). Tokom perioda programske umetnosti senčanske kolonije, primenjuje najmodernije pravce, npr. pattern painting, pravac nastao u Americi sredinom sedamdesetih godina (kat. br. 27 – Paprika, 1981; kat. br. 28 – Saksijsko cveće, oko 1981), ili među prvima primenjuje filozofiju citata (kat.br. 32 – Ferksevit-Reminiscentio Franz Marc, 1989). Likovnim citatima se doduše više služi van umetničke kolonije, npr. prilikom katokacije dela Rubensa, Mileta, Mikelandela (kat.br. 21 – Otmica Evrope - Rubensova godišnjica, 1977). Od sedamdesetih godina, pod uticajem konceptualne umetnosti, često koristi tekstove kao elemente za nadgradnju slike i njene poruke, a istovremeno na drugim delima multiplicira i pojedine motive (kat. br. 19 – Dve generacije, 1976; kat.br. 20 – Kukuruz, 1976; kat.br. 29 – Bez naziva, 1982). Bavi se i tzv. temom političke geografije i aktuelnim istorijskim dešavanjima (kat. br. 22 – Italija, Albanija, Sicilija, 1978–1979; kat.br. 24 – Iran, 1980), ali u sličnom stilu izrađuje i slike socijalističkog perioda s partizanskim temama (kat.br. 25 – Partizanska umetnost, 1981; kat.br. 26 – Saveznici, 1981). Od malobrojnih autobiografskih dela, u ovoj kolekciji se nalazi hiperrealistička slika sa podužim tekstom (kat.br. 31 – Identifikacija konzumiranja pića, oko 1986–1987).

Stav je donatora da se ova značajna zbirka može dopuniti – za šta već ima zainteresovanih, do čega, međutim, ne može da dođe dok se ne obezbedi potreban smeštaj. Prema tome, ukoliko je Opština Bačka Topola spremna da pristupi proširenju skućenog prostora Muzeja Bačke Topole, na osnovu već ranije usvojenog plana adaptacije, moći ćemo da pratimo formiranje jedne zaista ozbiljne kolekcije i postavke.

Poklon zbirka Jožefa Ača je prikazana publici u okviru Dana Bačke Topole, septembra 2009. godine u Muzeju Bačke Topole.

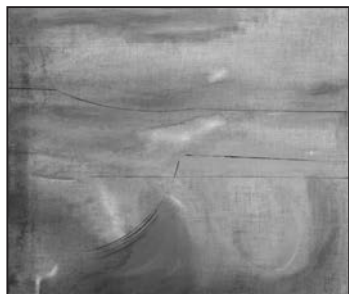
¹⁶ S. Stepanov, *Potreba za slikom*, Centar za kulturu „O. Petrov“, Biblioteka „Ka umetnosti“, Pančevo 1988., str. 64.

¹⁷ O. Tolnai, *A meztelen bohóc*, Forum, Novi Sad – Újvidék 1992., str. 74.

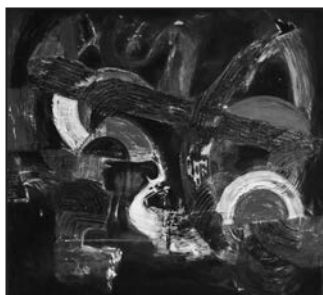
Spisak dela / Műjegyzék

1. Drvo / Fa

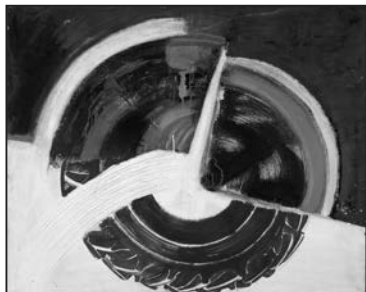
ulje na lezonitu / olaj, farostlemez; 60 x 80,5 cm
 signatura dole levo / jelzet balra lent: ACS
 inv.br./ lelt.sz. 5.

2. Elektromagnetsko polje / Elektromágneses tér;
1959.

ulje na platnu / olaj, vászon; 49,8 x 59,8 cm
 signatura dole desno / jelzet jobbra lent: AČ 59
 inv.br./ lelt.sz. 20.

3. Saobraćajni znaci / Közlekedési jelek;

1961. ulje na platnu / olaj, vászon; 160 x 146,7 cm
 signatura dole u sredini / jelzet középen lent: ACS 61
 Izlagano na I Likovnom susretu na Paliću 1962.
 godine / A mű szerepelt az I. Képzőművészeti
 Találkozáson Palícson 1962-ben.
 inv.br./ lelt.sz. 1.

4. Polukružna kompozicija / Félkörös kompozíció;

oko 1961. körül
 ulje na platnu / olaj, vászon; 80,5 x 100,4 cm
 signatura dole levo / jelzet balra lent: ACS
 inv.br./ lelt.sz. 2.

5. Žitno polje / Búzamező;

oko 1960-63. körül

ulje na lezonitu / olaj, farostlemez; 30 x 55,6 cm

signatura dole levo / jelzet balra lent: ÁCS

inv.br./ lelt.sz. 8.

6. Zračenje kroz polukrugove

Sugárzás a félkörökön át; 1963.

ulje na platnu / olaj, vászon; 80 x 100 cm

signatura dole levo / jelzet balra lent: ÁCS

Izlagano na II Likovnom susretu na Paliću 1963.

godine i reprodukovano u katalogu izložbe. / A

mű szerepelt az II. Képzőművészeti Találkozáson

Palicson 1963-ben, és reprodukálva van a tárlat katalógusában.

inv.br./ lelt.sz. 26.

7. Tajna krugova / A körök titka; 1963.

ulje na platnu / olaj, vászon; 39,8 x 50,5 cm

bez signature / jelzet nélkül

inv.br./ lelt.sz. 29.

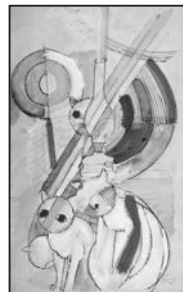
8. Oko petrolejske lampe / Petróleumlámpa körül;

oko 1963-1975. között

kobinovana tehnika / vegyes technika; 55 x 34,5 cm

signatura dole desno / jelzet jobbra lent: ÁCS

inv.br./ lelt.sz. 22.

9. Kretanje u žutom pejzažu

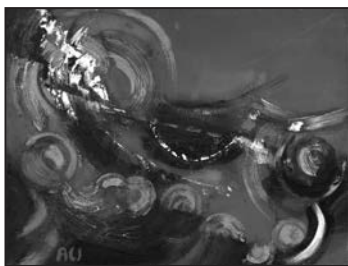
Mozgás a sárga tájban; 1964.

ulje na lezonitu / olaj, farostlemez; 59,4 x 72,5 cm
bez signature / jelzet nélkül
inv.br./ lelt.sz. 31.

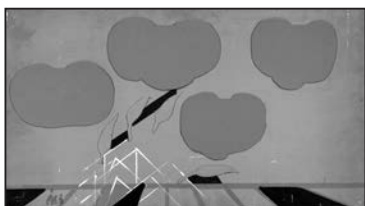
10. Kretanje / Mozgás; oko 1964-67. körül

ulje na kartonu / olaj, karton; 43,9 x 62,3 cm
signatura dole desno / jelzet jobbra lent: ACS
inv.br./ lelt.sz. 18.

11. Nezaboravan / Felejtethetlen; 1967.

ulje na platnu / olaj, vászon, 60 x 80 cm
signatura dole levo / jelzet balra lent: ACS
Reprodukovano u monografiji „Ács József“ Forum
K., Novi Sad 1986. slika 32 / Reprodukálva az Ács
József című monográfiában, Forum Könyvkiadó,
Újvidék 1986., 32. kép
inv.br./ lelt.sz. 17.

**12. Uvozni paradajz dovodi u opasnost
domaću proizvodnju / Az import paradicsom
veszélyezteti a hazai termelést; 1971.**

kombinovana tehnika / vegyes technika; 47 x 84,5 cm
signatura dole levo / jelzet balra lent: ACS
Izlagano na X likovnom susretu u Subotici 1971.
godine, kao deo radova grupe "EK" iz Sente;
u katalogu reprodukovano pod br. 40 / A mű
szerepelt a X. Képzőművészeti Találkozón, mint a
zentai EK csoport egyik alkotása Szabadkán 1971-
ben, reprodukálva a 40-es katalógusszám alatt
inv.br./ lelt.sz. 25.

13. Nočna vožnja / Éjjeli vezetés;

oko 1968-1971. között

ulje na platnu / olaj, vászon; 61 x 80 cm

signatura dole levo / jelzet balra lent: ÁCS

inv.br./ lelt.sz. 7.

14. Četiri vrata na kolima / Négy ajtó az autón;
1971.

akril na platnu, 61 x 80 cm

jelzet balra lent ÁCS

inv.br./ lelt.sz. 32.

15. Vetrobran ili Uzbudjenje

Szélvédő avagy Izgalom; 1972.

ulje na platnu / olaj, vászon; 80 x 100 cm

signatura dole desno / jelzet jobbra lent: ÁCS 72

inv.br./ lelt.sz. 24.

16. Mesečina / Holdfény; 1972.

ulje na papiru / olaj, papír; 47,3 x 74 cm

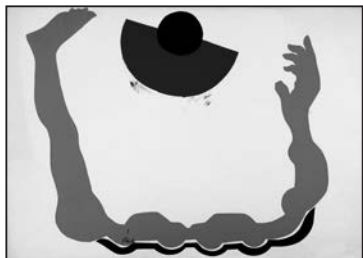
signatura dole levo / jelzet balra lent: ÁCS, középen
lent: ÁCS 72

Natpis na poledini / Felirat a kép hátoldalán:

„Syposion Novak Radonić Ada”

inv.br./ lelt.sz. 28.

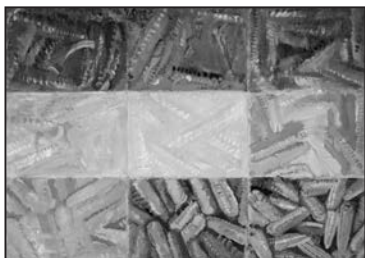
17. **Ruka, noga, auto / Kéz, láb, autó;**
 oko 1971-77. körül
 sito štampa / szitanyomat; 50 x 70,5 cm
 signatura dole u sredini / jelzet középen lent: ÁCS
 inv.br./ lelt.sz. 30.

18. **Žena i mačka / Nő és macska;**
 oko 1971-77. körül
 sito štampa / szitanyomat; 70,7 x 50 cm
 signatura dole levo / jelzet balra lent: ÁCS
 inv.br./ lelt.sz. 21.

19. **Dve generacije / Két nemzedék;** 1976.
 ulje na platnu / olaj, vászon; 70,2 x 50,6 cm
 bez signatura / jelzet nélkül
 Izlagano na XV Likovnom susretu na Paliću 1976.
 godine / A mű szerepelt az XV. Képzőművészeti
 Találkozón Pálcson 1976-ban.
 inv.br./ lelt.sz. 19.

20. **Kukuruz / Kukorica;** 1976.
 ulje na platnu / olaj, vászon; 69,5 x 99,8 cm
 signatura dole u sredini / jelzet középen lent: ACS 76
 inv.br./ lelt.sz. 27.

21. Otmica Evrope – Rubensova godišnjica / Európa elrablása – Rubens évforduló; 1977.
ulje na platnu / olaj, vászon; 80 x 100 cm
signatura dole desno / jelzet jobbra lent: ÁCS 77
Reprodukovano u monografiji Miloša Arsića
„Jožef Ač“ Galerija savremene likovne umetnosti,
Novi Sad 1986. slika 79 / Reprodukálva Miloša
Arsić Jožef Ač c. monográfiájában, Kortárs
Képzőművészeti Képtár, Újvidék 1986., 79. kép
inv.br./ lelt.sz. 3.

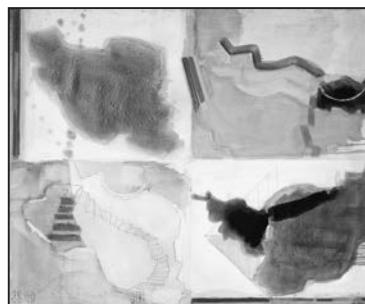
**22. Italija, Albanija, Sicilija
Olaszország, Albánia, Szicília;** oko 1978-79. körül
akril na platnu / akrill, vászon; 120 x 98 cm
bez signature / jelzet nélkül
inv.br./ lelt.sz. 14.

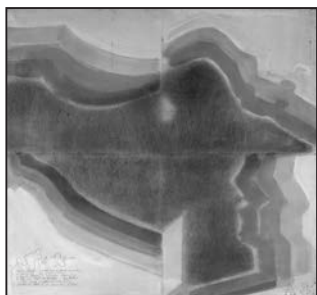

23. Apstrahovan pejzaž / Absztrahált tájkép;
1979.
ulje na lezonitu / olaj, farostlemez; 57,1 x 81,5 cm
signatura dole levo / jelzet balra lent: ÁCS; dole
desno / jobbra lent: ÁCS
Beleška na poledini / Megjegyzés a hatáoldalon:
„Kult. Pros. Zajed. O. Ruma, Umetnička kolonija
Borkovac Ač.”
Zapis na blindramu / Felirat a vakkereten: Ács 79.
inv.br./ lelt.sz. 23.

24. Iran / Irán;1980.
akril na platnu / olaj, vászon, 100,5x120 cm,
signatura dole desno / jelzet jobbra lent A; dole u
sredini / középen lent: J Iran; dole levo / balra lent:
80
inv.br./ lelt.sz. 13.

25. Partizanska umetnost / Partizán művészet; 1981.

akril na platnu / akrill, vászon; 97 x 103 cm,
signatura dole desno / jelzet jobbra lent: A81

Zapis na slici dole levo / Szöveg a képen balra lent:
„Partizanska umetnost u borbi za slobodu je nastala na
granici života i smrti kada je najveća intenzitet življenja.

Posle borbe svaki takav motiv samo uspomena. Ova
slika izražava Pokret po inspiraciji A. Kuna”.

Reprodukovano u monografiji Miloša Arsića „Jožef
Ač“ Galerija savremene likovne umetnosti, Novi Sad
1986. slika 94. / Reprodukálva Miloša Arsić Jožef Ač
c. monográfiájában, Kortárs Képzőművészeti Képtár,
Újvidék 1986., 94. kép
inv.br./ lelt.sz. 15.

26. Saveznici / Szövetségesek; 1981.

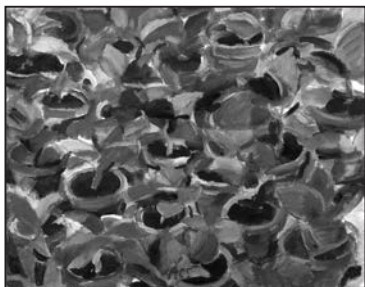
akril na platnu / akrill, vászon; 72,5 x 100,6 cm
signatura dole levo / jelzet balra lent: A ÁCS

Reprodukovano u monografiji Miloša Arsića „Jožef
Ač“ Galerija savremene likovne umetnosti, Novi Sad
1986. slika 95 / Reprodukálva Miloša Arsić Jožef Ač
c. monográfiájában, Kortárs Képzőművészeti Képtár,
Újvidék 1986., 95. kép
inv.br./ lelt.sz. 16.

27. Paprika; 1981.

ulje na platnu / olaj, vászon; 42 x 75,3 cm,
signatura dole levo / jelzet balra lent: ÁCS
inv.br./ lelt.sz. 9.

28. Saksijsko cveće / Cserepes virágok; oko 1981.

körül
ulje na kartonu / olaj, karton; 46,4 x 59,5 cm,
signatura dole u sredini / jelzet középen lent: ÁCS
inv.br./ lelt.sz. 10.

29. Bez naziva / Cím nélkül; 1982.

akril na platnu / akrill, vászon; 79,5 x 89,8 cm
signatura dole u sredini / jelzet középen lent: A82
inv.br./ lelt.sz. 12.

30. Otmica Evrope ili U korporaciji / Európa elrablása avagy Társastermelés; 1982.

ulje na platnu / olaj, vászon; 65,5 x 84 cm
signatura dole levo / jelzet balra lent: ÁCS; dole desno / jobbra lent: A
inv.br./ lelt.sz. 4.

31. Identifikacija konzumiranja pića ... / Az ivás azonosítása...; oko 1986-87. körül

ulje na platnu / olaj, vászon, 33,5 x 48,5 cm,
signatura dole u sredini / jelzet középen lent: ÁCS
Zapis na slici dole levo / Szöveg balra lent: „Az ivás azonosítása önmagam azonosítása akar lenni.”
inv.br./ lelt.sz. 11.

32. Ferksevit; 1989.

akril na platnu / akrill, vászon; 60 x 80 cm
signatura dole levo / jelzet balra lent: AJ
inv.br./ lelt.sz.6.

AZ ÁCS JÓZSEF-AJÁNDÉKGYŰJTEMÉNY KAPCSÁN

Összefoglaló

Ács József (Topolya, 1914. nov. 14. – Újvidék, 1990. ápr. 3.) festőművész, műkritikus és pedagógus, a vajdasági képzőművészet fél évszázadának kulcsfigurája. Több ízben is döntő hatással volt a vajdasági festészet fejlődésére. Topolyai iparos családból származik, édesapja Ács Ferenc (1878–1946) lakatosmester, egy kisebb vasüzem és vaskereskedés tulajdonosa, édesanyja Vadóc Viktória (1882–1948). Gyermekkorát Topolyán tölti, az Állami Elemi Iskola után (1921–1925) a szabadkai gimnáziumban érettségizik (1925–1934). Andrija Kulundžić és Dragan Beraković Baja szabadkai rajztanárok magánóráit látogatja. A belgrádi Királyi Művészeti Iskola pedagógiai szakán végez 1938-ban, majd az újonnan alakult belgrádi Képzőművészeti Akadémián Milun Milunović osztályában folytatja tanulmányait 1941 áprilisáig. 1938-ban a szabadkai Népkörben a Híd folyóirat köré csoportosuló fiatalok tárlatán szerepel, ahol a Bácsmegyei Napló napilap különdíjával tüntetik ki. A zentai gimnázium rajztanára (1942–1953), Topolyán az alsó gimnázium igazgatója (1945-től), Újvidéken az iparművészeti iskola igazgatója (1953–1956). A Magyar Szó napilap képzőművészeti kritikusa (1956–1980).

Ács József jelentős festőművészeti opust hagyott maga után. Az informel festészet korai és fontos alkotójaként tartják számon, jóllehet életműve páratlanul heterogén, számos festészeti stílust és több tartalmi szálát követ. Velezületett tulajdonsága a természettudományi érdeklődés, s ezzel együtt a képzőművészet tudományhoz hasonló kezelése, az absztrakt festészet hiteles művelése. Életfilozófiáját alapvetően meghatározza a művészet erkölcsi állásfoglalásának elsődlegességéről, a társadalmi elkötelezettségről, a művészeti tevékenység programszerű és elkötelezett rendszeréről vallott nézete. A jugoszláv művészeti mozgalom alapítója és lelkes résztvevője, amely kezdetben közvetett szerepet játszik a rendszer által szorgalmazott szocialista realizmustól való megszabadulás elősegítésében, valamint a kortárs képzőművészeti tendenciák szabad áramlásának, az aktuális vajdasági művészet, illetve a művészek újfajta mecenatúrájának megteremtésében. Az Ács munkáit állandó jelleggel bemutató honi képtár 2002-ben a Topolyai Múzeum megalakulásával, illetve 2009-ben az Ács József-ajándékgyűjtemény adományozói, ifj. Ács József és Ács Ferenc nemes gesztusával jön létre. A Topolyai Múzeumba bekerülő ajándékgyűjtemény híven tükrözi a szerző életművének szinte minden fontosabb festészeti állomását. Vajdaság gazdag ajándék gyűjteményei között ez az egyetlen, amely Ács Józsefnek állít emléket.

A Topolya Községgel megkötött 63-1/09 iktatási számú szerződés értelmében az ajándékgyűjtemény az 1959–1989. közötti időszak 32 alkotását és dokumentumokat, pl. Ács kitüntetéseit foglalja magába. Többek között a Magyar Szó díját (1979), az újvidéki Októberi Díjat (1967), a Vuk-díjat (1988). Több, a harminc év termését képviselő, különböző technikájú (olaj, szitanyomat, vegyes technika) tematikus csoport többnyire a nonfiguratív kifejezésforma jegyében született. A tér metafizikájának és fenomenológiájának elemzésén alapuló festmények a teljes absztrakciót képviselik, és idővel a sima olajsíkról (kat. 2. Elektromágneses tér, 1959) az ún. fésűs korszakra, illetve az informelre váltanak (kat. 3. Közlekedési jelek, 1961; kat. 4. Félkörös kompozíció, 1961 körül). Az általa láttatott térben állandó expresszív mozgást figyelhetünk meg (kat. 9. Mozgás a sárga tájban, 1964; kat. 10. Mozgás, 1964-67 körül). A mozgás és a modern élet jelképeként az autót választja, és számos művében variálja (kat. 13 - 17. Éjjeli vezetés, 1968-1971 között; Négy ajtó az autón, 1971; Szélvédő avagy Izgalom, 1972; Holdfény, 1972; Kéz, láb, autó, 1971-77 körül).

Absztrakt és stilizált tájkép-kompozícióinak alapotívumaként a kört használja, ami a századelő avantgárd művészeti mozgalmaival köti össze (kat. 6. Sugárzás a félkörökön át, 1963; kat. 7. A körök titka, 1963; kat. 9. Mozgás a sárga tájban, 1964; kat. 11. Felejthetetlen, 1967). A zentai művésztelep experimentális szakaszának korai példája az EK csoport tagjaként alkotott színes műanyag applikációs montázs (kat. 12. Az import paradicsom veszélyezteti a hazai termelést, 1971). A telepi programművészet során a legmodernebb irányzatokat alkalmazza, pl. a hetvenes évek közepe táján Amerikában kialakuló pattern painting irányzat módszerét (kat. 27. Paprika, 1981; kat. 28. Cserepes virágok, 1981. körül), vagy az idézetek filozófiáját, melyekhez az elsők között nyúl (kat. 32. Ferksevit – Reminiscentio Franz Marc festészetére, 1989). Ez utóbbi módszerrel a művésztelepen kívül többen foglalkozik, amikor pl. Rubens, Millet, Michelangelo műveit idézi (kat. 21. Európa elrablása – Rubens évforduló, 1977). A konceptualista művészet hatására a hetvenes évektől gyakran használ szöveget képépítő és üzenetbővítő elemként, ezzel egy időben más alkotásain egyes motívumokat, képnégyzeteket multiplikál (kat. 19. Két nemzedék, 1976; kat. 20. Kukorica, 1976; kat. 29. Cím nélkül, 1982). Elkötelezetten foglalkozik festészetében az ún. politikai földrajz témájával, az aktuális történelmi eseményekkel (kat. 22. Olaszország, Albánia, Szicília; 1978-79; kat. 24. Irán, 1980), de a szocialista időszak szorgalmazta partizán témákhoz kötődő képeit is hasonló stílusban készíti el (kat. 25. Partizán művészet, 1981; kat. 26. Szövetségesek, 1981). A kevés önéletrajzi ihletésű képei közül ebben a kollekcióban a hiperrealista, „Az ivás azonosítása önmagam azonosítása akar lenni” szöveget tartalmazó kép van jelen (kat. 31. 1986-87 körül).

Az adományozók állásfoglalása, hogy az ajándékgyűjtemény bővíthető. Tehát, ha Topolya Község készen áll a Topolyai Múzeum helyszűkének megoldására, az épület korábban tervbe vett további adaptálására, akkor egy komoly gyűjtemény kialakulását követhetjük majd nyomon.

Az Ács József-ajándékgyűjtemény a Topolyai napok keretében, 2009. szeptemberében megrendezett kiállításon került bemutatásra a Topolyai Múzeumban.

Snimak sa otvaranja izložbe Poklon zbirke u Bačkoj Topoli
Az ajándékgyűjtemény topolyai megnyitóján készült felvétel.

ON THE OCCASION OF THE DONATED COLLECTION OF WORKS BY JÓZSEF ÁCS

Summary

From September 2009, the Museum of Bačka Topola, a branch of the Municipal Museum in Subotica, hosts the donated collection of works by József Ács (1914-1990); it was given by a gift contract to the Municipality of Bačka Topola, and contains 32 paintings created between 1959-1989, as well as some documentation - eg. awards of this important painter of Vojvodina, art critic, organizer of art life and teacher. This collection is the first and only one in Vojvodina dedicated to József Ács, and the first art collection in Bačka Topola which exceeds local boundaries and presents an opportunity to encourage further efforts to improve working conditions of the museum and gallery. Due to the heterogeneous composition and uniformity of the artistic quality of the collection, this collection will be an important segment of each researcher's material while making a complex presentation of the artist's work, processing the history of painting in Vojvodina or reconstructing the exhibiting activities of some institutions. Some of the presented works were exhibited on the 2nd, 10th and 15th Art summit in Palić and Subotica (in 1963, 1971, 1976); some were created in art colonies, i.e. in the Art colony „Borkovac“ in Ruma; three were reproduced in the monograph of Miloš Arsić on József Ács, and one in a small monograph of the Forum Publishing House. The donor finds that the collection can be expanded, provided the necessary conditions are met.

„Sunčani sat” – mozaik Jožefa Ača na zidu subotičkog hotela „Patria” (1964)

Napóra (1964) – Ács József mozaikja a szabadkai Pátria szálloda falán.

IZLOŽBE KOJE SU U GRADSKOM MUZEJU ORGANIZOVANE DO POLOVINE 2010. GODINE

A VÁROSI MŰZEUM KIÁLLÍTÁSAI A 2010-ES ÉV ELSŐ FELÉBEN

Pejzaž

Izložba iz zbirke Ustanove za izradu tapiserija ATELJE 61 iz Novog Sada od 23. 10. 2009. do 15. 02. 2010.

Autor izložbe:

Goranka Vukadinović

Tájkép

Kiállítás az újvidéki ATELJE 61 Szőnyegkészítő Intézet gyűjteményének darabjaiból 2009 10. 23. és 2010. 02. 15. között.

A tárlat kurátora:

Goranka Vukadinović

Sva Nušićeva lica

Gostujuća izložba Muzeja grada Beograda od 18. 02. 2010. do 23. 03. 2010.

Autor izložbe:

Tatjana Korićanac

Nušić összes arca

Belgrádi Városi Múzeum vendégkiállítása 2010. 02. 18. és 2010. 23. 03. között.

A tárlat kurátora:

Tatjana Korićanac

Misionari krajem XIX veka

Gostujuća izložba Etnološkog muzeja iz Budimpešte od 31. 03. 2010. do 30. 04. 2010.
Autor izložbe: dr Klara Fogaraši

Missziók a XIX. század végén

Budapesti Néprajzi Múzeum vendégkiállítása 2010. 03. 31. és 2010. 04. 30. között.
A tárlat kurátora:
dr. Fogarasi Klára

Papirni teatar

Gostujuća izložba iz Muzeja grada Novog Sada od 15. 04. 2010. do 15. 08. 2010.
Autor izložbe: Ljiljana Lazić

Papírszínház

Az Újvidéki Városi Múzeum vendégkiállítása 2010. 04. 15. – 2010. 08. 15. között.
A tárlat kurátora: Ljiljana Lazić

Skelet uživo

Gostujuća izložba
Prirodnjačkog muzeja iz
Beograda od 11. 05. 2010. do
01. 07. 2010.

Autor izložbe: Milan Paunović

Csontvázak élőben

A belgrádi
Természettudományi Múzeum
vendégkiállítása 2010. 05. 11. –
2010. 07. 01. között.

A tárlat kurátora:

Milan Paunović

Lica vremena

Portreti umetničke zbirke
Gradskog muzeja Subotica
od 15. 05. 2010.
do 01. 10. 2010.

Autor izložbe: Olga K. Ninkov
Restaurator:

Korhecz Papp Zsuzsanna

Az idő arcai

Portrék a Városi Múzeum
Művészeti Osztályának
gyűjteményéből
2010. 05. 15. – 2010. 10. 01.
között.

A tárlat kurátora:

Ninkov K. Olga

Restaurátor:

Korhecz Papp Zsuzsanna

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

069(497.113 Subotica) (058)

MUSEION : годишњак Градско музеја Суботица:
godišnjak Gradskog muzeja Subotica: a Szabadkai Városi
Múzeum évkönyve / glavni i odgovorni urednik Hulló István.
– 2001, I – . – Subotica: Gradski muzej, 2001 –,–
Ilustr. ; 23 cm

Godišnje. – Rezimei na eng. jeziku.
ISSN 1451–1274

COBISS.SR–ID 179561223